

Беседа Кнеза Лазара уочи Косовског Боја

Призвавши к себи благородне своје и велможе
и војводе и војнике велике и мале,

Кнез Лазар свима о безбројној иноплеменој
најезди скажа. Тада у тишини тихом и
слатком речју свима заједно говораше:

Ви, о другови и брако, велможе и благородни,
војници и војводе, велики и мали, сани сте
сведоци колика нам добра Бог у животу
овом дарова, и ничега што је красно и
слатко на овом свету—ни славе, ни богатства,
ни свега што је уовеку потребно—не лишинас.
Но шта више умножи, да ако нам буде што
скрбно и болно, ми не будемо незахваћни
и неблагодарни Богу за ово.

Но ако мау, ране, ако тама смрти догоди се
нама, слатко за Христа и за будућу отачас-
тва нашег да примимо. Боље је нама у под-
вигу смрт него са стыдом живот! Боље је нама
у боју смрт од мауа примити, него ли плека
непријатељима нашим дати!

Много поживесмо за свет, најзад за мало се
постарајмо подвигу страдањем примити да го-
живимо вечно на небесима! Дамо себи име
Војника Христових, страдања благочестија,
да се упишемо у књиге животне. Не поштеди-
мо тела наша у борењу, да од Оног који просудује
подвиге, светле венце примимо. Бојови рађају
славу и трудови



Доводе допослуха.

Св. Кнез Лазар

Број 4 (52), Грачаница 2005.

Св. Кнез Лазар

БРОЈ 4 (52)

ГРАЧАНИЦА, ГОДИНА 2005



лична библиотека
Арх. Наука



СВЕТИ- КНЕЗ ЛАЗАР



БРОЈ 4 (52)

ПРИЗРЕН/ТРАЧАНИЦА, 2005

ГОДИНА ТРИНАЕСТА

Са благословом Његовог Преосвештенства
Епископа рашко-призренског и косовско-метохијског
господина др АРТЕМИЈА

Издаје Епархија рашко-призренска
и косовско-метохијска

Главни и одговорни уредник:
Војислав Јовичић

Уређивачки одбор:
епископ Атанасије (Ракита)
протосинђел Симеон

Адреса издавача:
Епархија рашко-призренска и косовско-метохијска
Манастир Грачаница, 38205 Грачаница
тел: 063 72 93 532

ISSN 0354-3927

Садржај

УМЕСТО УВОДА

Епископ Артемије
Божјића посланица 7

ОГЛЕДИ ИЗ КАПОНСКОГ И ЦРКВЕНОГ ПРАВА

др Миодраг М. Петровић
Свети Сава у служби своје отаџбини 11

Жељко Которанин
О књизи Закопоправило Светога Саве на
српскословенском и српском језику, 1, Жича, 2004 31

БИБЛИЈСКА ИСТОРИЈА

Оливер Потежица
Ослобађање из вавилонског ропства 35

ИСТОРИЈА

Љиљана Чолић
Српска елита некад и сад 47

ЦРКВА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Доц. др Зоран Милошевић:
Руско Закарпатје и свети архимандрит Алексеј Кабалњук... 55

УМЕТНОСТ

Милош Рашки
О икони Пресвете Богородице Тројеручице 65

ДУХОВНИ ЖИВОТ

монах Никита

Манастир Дубоки Поток 75

КОСОВСКО ОГЛЕДАЛО

Срђа Трифковић

Усамљена борба једног епископа 81

Миољуб Јевтић

Данас Косово и Метохија – сутра Јерусалим 87

др Милош Благојевић

Хилапдарска села на Косову и Метохији (XII–XV век) 95

ПРИКАЗИ

Добривоје Томић

„Црвено сунце у зениту“ 109

УМЕСТО УВОДА

Божјића посланица

ПРЕМИЈЕ

По милости Божјој Православни Епископ Епархије
ранико-призренске и косовско-метохијске
Свештенству, монаштву и верним чедима
Радосни Божићи поздрав

МИР БОЖИ! ХРИСТОС СЕ РОДИ!

„Не бојте се; јер гле, јављам вам велику радост...
Јер вам се данас роди Спас Христос Господ“
(Лк. 2, 10 – 11)

То су речи небеског весника витлејемским пастирима, а
преко њих целом роду људском, браћо и сестре, изречене оне
чудесне ноћи када се у Пешини Витлејемској родио Син Божји
као син човечији. Зашто је то чудесно рођење „велика радост“ за
људе? Зато што је то почетак спасења рода људскога од три главна

непријатеља: греха, смрти и ђавола. До доласка Господа Христа у свет, људи су седели у тами и сенци смрти. Нису знали свој циљ, ни пут до циља. Нису се ни кретали ка циљу своме, него су безнадежно „седели“ не видећи нигде зрачак светлости који би им обасјао пут и указао на циљ. Рођењем Господа Христа, њима неочкивано засија светлост велика и они схватили и познаше да је њихов циљ повратак Оцу своме небеском, својој небеској отаџбини.

Отуда, Рођење Сина Божјег Господа Исуса Христа на земљи као Богомладенца, за човека и за човечанство, за земљу и за васељену представља једино „ново под сунцем“, – најважнији догађај од стварања света. Уствари, то је оно што је Господ сам за Себе рекао да је – ПОЧЕТАК. Почетак свега доброга, напреднога и спасоноснога у човеку и за човека, у човечанству и за човечанство.

Господ Христос је својим рођењем на земљи започео најграндиозније дело, најсудбоноснију револуцију која је икада изведена у историји рода људскога, револуцију и бунт човека против самога себе, против свакога греха, најпре у себи па онда и око себе, против свакога зла, против свакога ђавола. А свесна борба против те троглаве аждаје и јесте борба за спасење човека. Зато је празник рођења Христовог – Божић, најрадоснији хришћански празник који је најдубље уткан у живот сваке људске душе, сваке породице, сваког хришћанског народа. То је празник највише украшен и окићен народним обичајима, који се, истина, у детаљима разликују од места до места, по који у суштини увек симболишу и изражавају саму суштину догађаја који се празнује.

Та суштина је да Новорођени Витлејемски Богомладенац представља за свакога човека Хлеб Живота, Светлост Истине, животворну топлоту, вечну младост и непомутиву радост. Зато се Божић у српском народу радосно прослављао и у ропству и у слободи, и у богатству и у сиротињи, и у краљевским дворевима, и у сиротињским колибама, и у народним збеговима. Ту радост, коју доноси „Божић Бата“, највише осећају и најпуније доживљавају невина деца, јер осећају да је њима најближи Онај који се те ноћи уочи Божића родио, а који је касније толико љубави показао и пројавио управо према деци, поставивши их

чак за пример и узор одраслима: „Ако се не повратите и не будете као деца, нећете ући у Царство небеско“.

На Божић „Бог се јави у телу“ и са њим се јави све што је божанско и савршено, и дато нама људима, дато свакоме од нас, дато Цркви Христовој да у њој и кроз њу сваки од нас стекне Истину вечну, Љубав вечну, Доброечно, – Живот вечни. Отуда ми, православни хришћани, не престајемо радосно клицати и славити Господа Христа кроз безброј молитава и песама и уздаха, да и нас препороди, да и нас учини Својим правим следбеницима, да и нама дарује силе да живимо Његовим Божанским заповестима, Његовим Божанским светим врлинама, *да ходимо као што је Он ходио* (1 Јн. 2, 6), да идемо трагом Његовим и да живимо у Његовом светом Богочовечанском телу – Цркви, коју је Он основао на земљи.

Сав смисао Божића, децо наша духовна, изражен је у програмској песми Анђела коју слушаху пастири у витлејемској ноћи: „Слава Богу на висини, и на земљи мир, међу људима добра воља“ (Лк. 2, 14). Увек и свуда на прво место долази прослављање Бога на висини, не неког и било каквог земаљског бога и идола, којих је данас препун свет, него оног Бога, који је тако заволео свет да је и Сина Свога Јединородног дао за спасење света. Прослављање Бога био је и остао једини узрок и услов мира на земљи, толико потребног свима људима и свима народима. А то двоје – доводи до добре воље међу људима, која опет омогућава и мир на земљи, и прослављање Бога. Све је богомудро међусобно повезано и проткано. Зато је Божић најстарији извор неиспрпне вечне радости за људско биће, за сваког човека. Зато се ми хришћани раздрагано поздрављамо о Божићу, и после Божића до Богојављења, чудесним и сверадосним поздравом: „Христос се роди“!

Та вечно присутна радост испуњава и нас, браћо и сестре, који на Косову и Метохији по шести пут дочекујемо рођење Христово лишени правде, слободе и свих основних људских права. Услови у којима данас дочекујемо и славимо Божић на Косову и Метохији, умногоме се разликују од оних услова у којима се тај празник дочекивао и дочекује у осталим местима земље Србије изван Косова и Метохије. То је позната безбедносна ситуација и гетоизирани начин нашег живота у којима смо

лишени многих могућности и слободе кретања, па и слободног одласка по Бадњак у шуму. Но и у таквим (не)приликама ништа не може да помути нашу унутрашњу радост коју доноси сам празник Божића, те се и данас на Косову и Метохији Рођење Христово слави и дочекује по традиционалном српском обичају. И овде се, као и другде, Божићу највише радују деца.

Божић је програмски празник. Он пред свакога од нас поставља задатак да припремимо себе постом, молитвом, милостињом, светом тајном покајања и исповести, како би Богомладенца Христа примили у своје душе и своја срца, како би му боравак у нама био пријатнији и угоднији од хладне витлејемске пећине. Стога и молитвена жеља данас на Божић: Нека би се благи Господ Христос родио и у нашим душама, кроз нашу смирену веру, кроз нашу смирену еванђелску љубав, кроз наше молитве, кроз наш пост, кроз наше милостиње, кроз еванђелске врлине. Нека би се у нама родило и заживело све што је Христово, што је вечно. Јер је за то Господ сишао у овај свет, а са њиме сишло је међу људе све што је Божанско и Вечно. Већих дарова није нам нико могао дати. Зато нема веће љубави од љубави Господа Христа према роду људском, према човеку. Зато нема веће радости за човека него веровати у Господа Христа, који се на данашњи дан на земљи роди да нас људе собом препороди и са Богом ороди. Зато Њему, и само Њему једином истинском Човекољупцу приличи и припада свака слава част и поклоњење у све векове и сву вечност!

ХРИСТОС СЕ РОДИ! ВАИСТИНУ СЕ РОДИ!

О Божићу
2005. године.

ЕПИСКОП АРТЕМИЈЕ

ОГЛЕДИ ИЗ КАНОНСКОГ И ЦРКВЕНОГ ПРАВА

Свети Сава у служби своме Отачаству

Готово читав свој радни век посветили сте проучавањима извора средњег века, из којих сте научној јавности саопштили многа нова сазнања у вези са животом и радом Светога Саве. Реците нам нешто о тим новинама.

Деценијама се слушала готово иста прича о Светом Сави. Као ново у тој често понављаној причи било је, углавном, довијање у преформулацијама већ познатих чињеница. Такав приступ лику Светога Саве представљао је својеврсно конзервирање знања о његовом животу и раду. О томе сведочи и писана реч представника Византолошке београдске школе, саопштена 1977. године у Атини на XV међународном конгресу византолога. Тамо је те године, наиме, у вези са животом и радом Светога Саве изречено да је "готово немогуће додати нешто сасвим ново".

Такав однос према Светом Сави изазвао ме је да напунити времена које сам посвећивао највише проучавању *Законоправила*,

најзначајнијег његовог књижевнорправног дела, објавим више радова, под насловима, на пример:

Студенички типик и самосталност Српске цркве;

Архимандритско достојанство Светог Саве;

Црквенодржавне идеје Светог Саве између Цариграда и Рима;

Свети Сава на Жичком сабору 1221. године и латинска јерес;

Свети Сава као састављач и преводилац Законоправила – Српског номоканона;

“Бабунска реч” у Законику цара Стефана Душана.

У сваком од тих наслова има нових сазнања о животу и раду Светог Саве, од којих ћу овде поменути нека само.

Начелно и сликовито говорећи, колико је дугачак пут служења Светог Саве Богу, цркви и отачаству, толико је дугачак и списак успеха које је постигао на том путу.

Обитавајући на Светој Гори, где је дошао као седамнаестогодишњак, из Животописа о Светом Сави Освећеном, који се у V веку подвизавао у Палестини, могао је наш Сава да сазна да је и онај био седамнаестогодишњак када је положио монашки завет; да је по достојанству био архимандрит-игуман и да је саставио *типик*, односно монашко-манастирска правила. Уз то, читао је, а и од светогорских монаха слушао, свакако, о црквеном и политичком животу у Цариграду, где је и сâм, одлазећи и боравећи, могао да сазна о монашком поретку у тамошњим великим манастирима, и о односима Цариградске патријаршије, како наспрам Византијског царског двора, тако и наспрам римског епископа.

На Светој Гори је Сава, дакле, сабирао, оцењивао и одабирао монашка искуства, садржана, углавном, у манастирским *типикима*, какви су били *Студитски типик*, *Евергетидски типик*, *Типик Свете Горе*, а у основи свих ових и онај најстарији – *Типик Светог Саве Освећеног*. На основу тих сазнања и на основу сопственог поимања монашког подвига, Свети Сава Српски је саставио *Карејски типик*, *Хиландарски типик* и *Студенички типик*, због чега је, као и Сава Освећени, назван законоположитељем.

Основано Доментијан, Савин ученик и животописац, казује да овај “сваки узор Свете Горе пренесе у своје отачаство”. Пренео је он отуда све што је од књига, учења и установа могло да краси државно и црквено уређење Србије. Једна од установа је и архимандритско достојанство, које је уграђено у основе српске државности и црквености онда када је то било најцелисходније, а то је било у време када је због пада Цариграда и Солуца у руке Латина, 1204. године, разбијен устаљени црквени и државни поредак Византије, услед чега су на Светој Гори озбиљно били угрожени аутономија и спокојство.

– Можда је препоручљиво да чујемо нешто више о архимандритском достојанству Светог Саве и о његовом служењу отачаству.

Услед новонасталих околности после пада Цариграда 1204. године у руке Латина, Сава је још више усмерио поглед ка Србији, трудећи се да јој што корисније послужи. Ради остварења узвишенијих циљева у Србији, требало је да постане архимандрит. А архимандритско достојанство у Православној цркви добија се не само у знак почаст и признања, већ и ради проширене црквене власти. Зато је архимандрит на калуђерској лествици први до епископа, од кога добија да носи набедреник, који је саставни део епископских одежди. Иначе, архимандрит је грчка реч која означава старешину у манастиру, али и првог по части игумана, наспрам свих других игумана манастира једне области.

Као архимандрит, Сава није био потребан Светој Гори, јер тамо је сваки манастир самоуправан и не може се ни о једном архимандриту говорити као о игуману свих игумана, а у Србији је могло.

Оне исте 1204. године, када су Латини заузели Цариград, Сава је као тридесетогодишњак испуњавао канонски услов да постане архимандрит. У то достојанство произвела су га, на Крстовдан, у храму Свете Софије у Солуну, четири Грка епископа: Никола јерисоски, Михаило касандријски, Димитрије адрамерјски на челу са солунским митрополитом Костадијем. На литургији тога дана, како казује Доментијан, Саву “благословише и учинише архимандритом, дадоше му да носи набедреницу и

наруквице"; учинише то "по промислу Божјем и по свом грчком закону, да буде архијереј".

Као архимандрит, Сава је 1206. године пренео из Хиландара у Студеницу тело свога оца – светог Симеона (Немање) и, уместо затеченог игумана Дионисија, преузео старешинство у Студеници, све у складу са *Студеничким типиком* који прописује да игуман мора бити онај ко је архимандрит, а једини Србин архимандрит тада био је Сава.

Успут овде да поменем да је у историографији владало нетачно мишљење о томе да Сава са телом свога оца није стигао за годишњицу његовог упокојења, 13. фебруара, већ са закашњењем од шест дана. Грешка је исправљена, јер извори говоре да је Сава стигао 9. а не 19. фебруара те 1206. године.

– *Шта је, у ствари, Свети Сава постигао Студеничким типиком?*

Помоћу Студеничког типика Сава је у Србији постигао много. Успоставио је пуну аутономију манастира Студенице, коју није могао да угрози ни ратски епископ, а владару све српске земље наложио да, насупрам сваког оног ко угрожава манастирску слободу, буде "осветитељ и чувар"... и, како каже, "има да бди над овим светим местом".

На такав начин обезбеђена манастирска аутономија одражавала је пун смисао и значај успостављене Студеничке архимандритије као језгра из којег је израсла Жичка архиепископија, односно Аутокефална српска православна црква. Време од успостављања Студеничке архимандритије до добијања црквене аутокефалности у Србији, представља златни период стваралаштва Светога Саве. Потпуна слобода манастира омогућила му је да први пут у Србији, ту у Студеници, почне са увођењем ћирилских уместо грчких натписа на фрескама.

Основано се може претпоставити да је у том периоду, у тишини Студеничке поснице, Сава састављао, уз помоћ одабраних сарадника, *Законоправило*, без којег не би могао да тражи, од патријарха и цара у Никеји, да оснује Аутокефалну српску Православну Цркву. *Законоправило* је представљало уверљив доказ да ће се у Србији, на основу такве књиге, обезбедити пуно догматско и канонско јединство са осталим православним светом.

Помоћу *Студеничког типика* и *Законоправила* Свети Сава је, дакле, заувек потиснуо из Србије дотадашњу црквену јурисдикцију Охридске архиепископије, која је на епископска седишта постављала Грке, и црквену управу пренео на Србе.

За све време старања о Српској православној цркви, Свети Сава напоредо размишља и о титули краљ, која треба српског владара да уздигне на виши ранг у односу на владарске титуле у околним земљама. Јер, титула владара одређује његов ранг у односу на друге владаре, а на основу тога одређује се и правнополитички положај државе према другим државама. Можда зато Сава свога оца не назива "великим жупаном". У 13. глави *Студеничког типика* пише да манастир "би почаствован од благоверног и христољубивог краља, блаженог оца нашег и ктитора господина Симеона".

Одредбе о архимандриту Сава је унео у *Студенички типик* пошто је 1204. године произведен у то достојанство, а исте те године, у новембру месецу, примас Бугарске цркве је са папским благословом крунисао Калојана за краља Бугарске. Колику важност придаје Сава титули српског владара кад га представља у улози чувара слободе манастира Студенице, може се схватити и по томе што га сматра најважнијом личношћу која, као "самодржавни господин све српске земље" учествује у избору студеничког архимандрита-игумана. Логика је у томе јасна. Наиме, што је владар моћнији, то је слобода манастира безбеднија, а улога студеничког архимандрита, као "првог" и "вишег од свих игумана"; као игумана свих игумана, значајнија. А број игумана у Србији, у време састављања *Студеничког типика*, није био занемарљив. Типиком је прописано да у постављању студеничког архимандрита присуствују игумани: Светог Ђорђа у Расу, Свете Богородице градачке, Светог Николе у Тошници, Светог Николе у Казановићима (Кончул), Светог Николе у Дабру и Светог Ђорђа у Дабру.

– *Како се пад Цариграда одразио на мисионарење Римокатоличке цркве?*

Услед пада Цариграда у руке Латина и расцепканости Византинаца, олакшан је био продор римокатоличког духа према православном истоку. Тадашњи папа Иноћентије III то

одмах демонстрира тако што успева да преко свог кардинала посвети, 7. новембра 1204. године, бугарског архиепископа Василија за примаса Бугарске, који је већ сутрадан крунисао Калојана за краља. У таквим околностима Сава испољава чврсту решеност да помоћу православне вере заштити идентитет српског народа, оснивањем самосталне цркве и краљевства у православном духу.

Кроз читав средњи век мир у Србији угрожавају јеретици богомили, названи бабуни. Свети Сава први указује, преко *Законоправила*, да су у његово време богомили, у ствари, бабуни, а ти бабуни су сви који исповедају латинску јерес духоворства, оличену и потврђену кварењем *Символа вере*, због додатка, у његовом 8. члану, речи *Filioque*. Са тим додатком се одступило од догматског учења Православне цркве о томе да Дух Свети исходи од Оца. По римокатоличком учењу Дух Свети исходи и од Сина, што представља дуализам и хулу на Духа Светог, док по православном учењу "не може једно да истовремено извире из двоје".

Против те јереси, као бабунске и богомилске, устао је читав православни свет, а у средњовековној Србији нарочито Стефан Немања, Свети Сава, цар Душан, учени Владислав Граматик, Никодим Химнограф, Констатин Философ-Костенечки. Сви они пишу и сузбијају у Србији и Босни ширење богомилско-бабунске, односно латинске јереси.

Уместо те истине, домаћа и страна историографија нам је наметнула мит о богомилима у средњем веку, који, наводно, долазе са истока и крећу се према западу, при чему, опет кажем – наводно, највећи број следбеника добијају у Бугарској, Србији и Босни. Правац њиховог кретања био је обрнут. Долазили су са запада и као прозелити мисионарили, крећући се према истоку, одакле су враћани тамо одакле су и дошли – на запад.

Од коликог је значаја по науку ово откриће, суд о томе нека изрекну непристрасни зналци историчари, а Светом Сави припада заслуга за то што нам је први саопштио да су богомили, у ствари, бабуни у средњем веку. Они су ти који су изговарали ону бабунску реч *Filioque*, и свако ко је њу изговарао кажњаван је у складу са одлукама Сабора који је сазвао Стефан Немања, као и у складу са *Душановим законом*.

– Светом Сави приписујете да је "први" нешто рекао, урадио, постао. За шта све ова одредница "први" може да се стави уз његово име?

Скоро уз све оно што је Свети Сава рекао или чинио ради Срба, Цркве и Отачства, може да стоји одредница "први". Навешћу више примера, али тиме нећу покрити све оно у чему је он заиста "први":

- први Србин монах из владарске куће, који насирам ово-земаљског блага и власти предност даје духовном животу;
- први Србин на Светој Гори, који одлази у Цариград да пред царем и патријархом заступа интересе Светогорског протата, манастира Ватопеда, Хиландара;
- први који је оца свога, Стефана Немању, приволео да се, ради Царства небеског и бољег утемељења отачства, одрекне владарског престола, да положи монашки завет и обитава на Светој Гори, где су заједно подигли српски манастир Хиландар; то је пример како син покорави оца који послушно, у монашкој ризи, завршава свој овоземаљски живот у манастиру;
- први за Србе подвижнике основао Посницу у Карсји на Светој Гори, и Студеничку посницу у Србији;
- први просветитељ и књижевник, теолог, правник, хагиограф...;
- први архимандрит Србин у Хиландару;
- први игуман-архимандрит у Студеници;
- први и једини који је у архимандритско достојанство заметнуо клицу из које се развила народна – Српска аутокефална православна црква;
- први дао Србима манастирске уставе, црквенограђанске и грађанске законе;
- први издејствовао да новоизабрани хиландарски игумани, за разлику од свих осталих светогорских игумана, не иду у Цариград на потврђење код византијског цара;
- први оставио Србима путоказе до Свете Горе, Јерусалима, и даље, до Синаја где се Бог јавио Мојсију, свуда уписујући своје родитеље у поменике великих светиња;

- први Србин ктитор светиња у Палестини;
- први прекинуо традицију грчких натписа и по храмовима у Србији увео ћирилске натписе на фрескама;
- први у Студеници увео својеврсну инвеституру, тј. да сваком новоизабраном студеничком архимандриту-игуману пастирску палицу уручује, у самој Студеници, владар Србије;
- први увео праксу да се краљевска круна за Србију не тражи од римског папе, него од поглавара Српске православне цркве;
- први показао колико је свестан значаја географског положаја Србије, уградивши у њену државност идеологију којој стожер представља, и то као залог опстанка, теорија о симфонији или сагласју Цркве и државе;
- први сагледао дубине духовних способности Срба, одредивши им да носе бреме по мери, ако хоће да опстану на размеђи источног и западног хришћанства;
- први, Србина Србину представио присвојном заменицом "свој", дајући до знања да свест о самосвојности, самобићности, и самодржавности Србе чини другачијим од Ромејаца, тј. Византинаца, Латина, Бугара и других околних народа;
- први упознао свој народ са теоријом о социјалној правди, заступљеној у тумачењу *Оченаша*, где се каже "да нико нипошто не брине само о себи, него и о ближњем".*

О Законоправилу Светога Саве

– У последње време се све чешће говори и пише о *Законоправилу Светога Саве*. Реците нам неке основне податке о значају те књиге.

О *Законоправилу* може и треба много да се говори, јер је дугачак пут од рођења идеје за састављање једне такве књиге до свих оних успеха који су помоћу ње постигнути на црквеном, државном, породичном пољу.

* Разговор са Микодрагом М. Петровићем водио уредник, Војислав Јовичић.

Замисао Светога Саве о томе да састави *Законоправило* не може бити одвојена од замисли да оснује аутокефалну Српску православну цркву. Истовремено се рађају и узајамно прожимају идеје Светога Саве, вероватно још у Хиландару зачете, о будућој народној – Српској цркви и о књизи која ће јој омогућити догматско и канонско јединство са осталим православним светом. Колико је тако нешто било тешко оствариво, може се закључити и по томе што је над Србијом канонску јурисдикцију имала аутокефална Охридска архиепископија. А на челу те архиепископије, у време Светога Саве, био је Димитрије Хоматијан, патријарху у Јерусалиму, после патријарха цариградског Фотија, зналац разумевања црквеног грађанског законодавства Византије.

Сави, дакле, није било лако да на том путу превазиђе канонске препреке. Паруку су му, међутим, ишли црквенополитички поремећаји настали у Византији и на Светој Гори услед упада Латина у Цариград 1204. године. Те године, Сава је у Солуну, у цркви Свете Софије, на Крстовдан, произведен у достојанство архимандрита. Као архимандрит, саставио је *Студенички типик*, односно манастирски устав, који му је омогућио да постане први архимандрит игуман манастира Студенице и, истовремено, да обезбеди пуну аутономију манастира наспрам јурисдикције Охридске архиепископије, о чему сам потанко писао.

Као архимандрит и игуман студенички могао је Сава, у тишини своје поснице, недалеко од манастира, да саставља *Законоправило*, за шта је требало више година.

Књигу је у првој реченици он тако назвао – *Законоправило*, а не *Крмчија*, како нам је позната била из научне литературе. Успут да поменем да назив *Крмчија* није ни постојао у време Светога Саве, и да је тај назив око век и по после његовог упокојења настао у Русији, познат као *Крмчја књига*.

Законоправило је сложеница, дословно изведена од грчке сложенице *номоканон* зато што садржи грађанске, односно црквеног грађанске законе и црквена правила. Једнином – *Законоправило* исказана је множина, јер та књига садржи преко сто византијских списа, које Сава назива "богоданским књигама", зато што главнину међу њима чине списи канона или правила која су, по учењу Цркве, "трубама Духа Светога", преко светих Отаца, изговорена односно записана.

Законоправилом је утемељена Српска православна црква и учвршћена самодржавност Србије. А односи између Цркве и државе уређивани су у складу са теоријом о симфонији или сагласју. Та теорија је изложена у 6. *Јустинијановој повели*; у *Законоправило* је унета из грчких номоканонских зборника. Основна начела о сагласју између Цркве и државе исказују превасходно то – да су свештенство и цесарство највећи Божи дарови међу људима, дати човекољубљем одозго; да свештенство служи ономе што је духовно, црквено, божанско, а цесарство управља и стара се о ономе што је државно, грађанско, материјално; да су то две власти које потичу из истог изворишта, одозго, а дате су да би се из њихове сарадње постигао склад у свему оном што људском животу дарује добро; да се тај склад постиже очувањем свештених правила која су Апостоли и свети Оци казивали и држали.

Према томе, суштина теорије о симфонији своди се на подједнако поштовање црквених канона, како од стране Цркве тако и од стране државе, јер ти канони извориште имају у Богу, од кога власт примају и владар државе и поглавар Цркве. Тако постављено решење искључује надмоћ једне власти над другом, што је Србији као православној земљи одговарало и теоријски и практично. У време ступања на снагу *Законоправила*, Србијом је владао Савин брат, Стефан Немањић. Тада се њихов отац Симеон (Немања) увелико славио као први српски владар светитељ, пошто је из његовог гроба у Хиландару, потом и у Студеници, потекло чудотворно миро, због чега је и назван – Мироточиви.

У Србији се, дакле, помоћу *Законоправила*, а на основу теорије о симфонији, потврдило да се суштина односа између Цркве и државе састоји у међусобној њиховој сарадњи за добро народа, тако што се узајамно уважавају и помажу, а да при томе једна другој не удара по темељима устројства или управљања.

Да би се у Цркви и држави водио здрав духовни и телесни живот, неопходно је било да породични живот Срба буде заснован на здравим темељима. *Законоправило* обилује одредбама које прате, како развој човека од самог његовог зачећа па и после смрти, тако и свеукупне односе у породици, али и у друштву. Савршено се уређују односи између родитеља и деце.

Приликом дообе имовине, на пример, на старијима је да изврше поделу јер су искуснији, а млађима се даје предност да бирају. Посебна брига је посвећена заштити обесправљених и социјално угрожених итд. Све то говори о важности и обиму *Законоправила* као књиге.

– Какав је значај *Законоправила Светога Саве* у односу на *потоње законодавство у Србији, посебно у односу на Душанов законик*?

Законоправило је законски споменик који је вековима служио као извор за друге законе и повеље, почев још од *Жичке повеље* из 1220/21. године, која се и позива на њега. Посебно се *Душанов законик*, који је ступио на снагу 130 година касније, позива, у неколико својих чланова, на *Законоправило* као “закон светих Отаца”, “божаствени закон”, “закон црквени”. На *Законоправило* се позивају, затим, две повеље кнеза Лазара, из 1380. и 1382. године, па први писани закон устаничке Србије, који је саставио Прота Матија Ненадовић у мају 1804. године, и *Законик грађански* из 1844. године. А у Српској православној цркви *Законоправило Светога Саве* је и данас званични црквеноправни кодекс, како проистиче из једне одлуке Светог архијерејског синода 1939. године.

Ако би се правило некакво поређење, *Душанов законик* је свештица наспрам *Законоправила Светога Саве*, које је, на жалост, и поред непроцењиве вредности, неопростиво запостављено, па чак и игнорисано, до те мере да га двотомна *Правна енциклопедија*, издата у Београду 1985. године, ни под којом одредницом не помиње. Неко би, можда, и за то тражио кривце ван нас самих.

– У чему се огледа специфичност *Законоправила Светога Саве*?

Многе особености чине *Законоправило* другачијим у односу на грчке номоканоне, али и у односу на словенске номоканоне. Свети Сава је за састављање *Законоправила* користио грчке изворнике. У канонском делу, који чини главнину *Законоправила*, дата су скраћена правила Стефана Ефеског из VI века, са Аристиновим тумачењима из XII века. Тамо где га Стефан

Ефески и Аристин нису задовољили, Сава користи Зонарина тумачења, такође из XII века, али користи и аутентични текст канона. При томе, његов посао није само сакупљачки или селективни, него и стваралачки. Сава, дакле, слободно одабира и распоређује византијску помоканонску грађу, а при преводу на српкословенски језик меродавно грчка тумачења понекад проширује својим кратким објашњењима, или их, по слободној оцени, оправдано скраћује.

Кад се има у виду стварна улога Светога Саве при састављању *Законоправила*, онда јасно постаје колико су узалудни покушаји појединих научника у настојању да пронађу предлогачки помоканон, било словенског било грчког, који би био исти са његовим.

Склоп грађе, дакле, сама садржина, као и примењивост постигнута трудом Светога Саве, учинили су да *Законоправило* надмаши и потисне из употребе законске споменике који су у српским областима били на снази пре његовог времена, како грчке помоканоне, тако и словенски *Номоканон светог Методија*.

– Може ли се на основу српкословенског превода *Законоправила* говорити о Сави као добром знајцу грчког језика и какав је однос српкословенског превода наспрам грчких изворника?

У науци се више пута потезало питање да ли је Свети Сава знао добро грчки језик. Кад је реч о научницима који су, настојећи да преведу *Законоправило*, наилазили на непремостиве препреке; на неразумевања онога што је написано – ти научници су сопствену немоћ обично правдали лошим, наводно, преводом са грчког на српкословенски језик. На основу тога изводили су погрешан закључак о томе да Свети Сава није знао добро грчки језик.

Српкословенски превод *Законоправила* је узор доброг превода са грчког језика. Тај превод, али и други црквенословенски преводи са грчког, урађени су тако да по верности надмашују и добре латинске преводне са грчког језика.

Много разлога има да верујемо да је Сава добро знао грчки језик. Он, на пример, убрзо по одласку на Свету Гору, иде у Цариград да пред патријархом и византијским царем заступа

интересе манастира Ватопеда, али и Свештене општине у Протату – седишту Свете Горе. Уверљивије од свега, међутим, само *Законоправило* сведочи о Савином знању грчког језика, у којем су сачувани грчка синтакса и граматички облици. Уосталом, ко је други могао заменити ауторитет тада архимандрита Саве који *Законоправилом* најављује оснивање и ранг Српске православне цркве? Одређеније, у тумачењу 34. Апостолског правила он проширује Аристиново тумачење, додајући непостојеће у грчком тексту достојанство – достојанство архиепископа. Само он, а не неко други, као најпозванија црквена личност међу Србима, могао је, при састављању и преводу *Законоправила*, да мења места грчкој грађи; да вешто спаја сродне текстове, било да их проширује или скраћује; да уноси кратка објашњења која почињу са "рекше", "сиреч", "се же јест", "јеже јест". Тај посао припада само Сави као будућем архиепископу и поглавару Српске цркве. Он је тај који је био најодговорнији за сваку реч унету у *Законоправило* као "богонадахнуту књигу", и као званични помоканонски зборник, дат на Жичком сабору 1221. године, у руке епископима да помоћу њега управљају епископијама.

Истина о томе да је Сава саставио и превео *Законоправило* – засведочена је и *Поговором* који је сачуван у *Рашком, Милешевском, Пећком и Морачком* препису. У том *Поговору* каже се и ово: "Изиђе, пак, на светлост нашег језика овај божаствени спис старањем и љубављу великом и жељом из младости освећеног богочастивог и просвећеног и првог архиепископа све Српске земље кир Саве, сина преподобног оца Симеона, првога наставника све Српске земље..." Најзад, Сава је тај који је најпозванији био да рад на том законском споменику најави првом реченицом: "Са Богом се почињу књиге ове, које се грчким језиком зову Номоканон, а нашим се језиком кажу *Законоправило*".

Према томе, као што је оснивање аутокефалне Српске цркве незамисливо без Светога Саве, тако је и настанак *Законоправила* незамислив без њега. Он је тај који је, као црквени поглавар, био најодговорнији за смисао сваке речи у тој књизи, од које је зависио не само црквени већ и грађански поредак у Србији. Нико позваније, ученије, меродавније и одговорније од Светога

Саве није могао да на основу грчке помоканонске грађе састави, преведе, објасни и уведе у примену *Законоправило*.

Колико је *Законоправило* познато у свету и да ли је још негде, ван Србије, било у употреби?

Тешко је говорити о томе колико је *Законоправило* *Светога Саве* познато у свету, с обзиром на чињеницу да и ми у Србији релативно мало знамо о њему. А мало знамо о њему зато што нам је просто одлика да вредне ствари омаловажавамо, док споредне ствари преувеличавамо. У последње време, на пример, много се говори о торњу на Авали или о шездесетогодишњем јубилеју фудбалског клуба "Партизан", а скоро нимало се не говори о значају *Законоправила* по државни и црквени живот у Србији; по први писани закон устаничке Србије, који је, како напред рекох, саставио Прота Матија Ненадовић.

Поређења ради, за законски споменик *Magna carta*, који је 1215. године дао у Енглеској одређене привилегије духовном и световном племству, али не и обичним грађанима, зна цео свет, иако се ради о релативно кратком тексту, исписаном на једном свитку пергамена, на латинском језику. А *Законоправило* *Светога Саве*, које је исписано на 800 страница пергамена, на домаћем језику, није ни поменуто, како напред рекох, у двотомној *Правној енциклопедији*, штампаној у Београду 1985. године. Аутори те енциклопедије никако нису смели да превиде, од укупно 6 уводних и 64 основне главе *Законоправила*, бар ону 55. главу која садржи звани "Градски закон у четрдесет грана", јер те гране садрже одредбе: 1. О склапању веридбе; 2. О веридбеном залогу; 3. О веридбеним даровима; 4. О условима за склапање брака; 5. О ваљаности брака; 6. О веридбеном дару; 7. О забрањеним браковима; 8. О регулисању мираза; 9. О потраживању мираза и његових терета; 10. О даровима између мужа и жене; 11. О разводу брака и његовим узроцима; 12. О поклоницама; 13. О поништају поклона; 14. О продаји и куповини; 15. О "насажденији" (емфитевза); 16. О дугу и залогу; 17. О изнајмљивању; 18. О остави; 19. О склапању ортаклука; 20. О раскиду ортаклука и најма; 21. О завештању пунолетних; 22. О завештању оних који су под влашћу својих родитеља; 23. О завештању ослобођених; 24. О завештању епископа и моњаха; 25. О обарању завештања; 26. О ослобађању потчињених; 27. О сведоцима;

28. О рукоположењу епископа и презвитера; 29. О кодицилу; 30. О наследницима; 31. О накнади; 32. О деоби; 33. О лишенима наследства; 34. О слободама; 35. О поклоницама који се дају завештајем (легати) или за живота или по смрти; 36. О старатељима; 37. О томе када треба зајмодавци да туже наследнике умрлих; 38. О изградњи нових кућа, о обнови старих, и о другим стварима; 39. О казнама; 40. О подели (ратног) плена.

У свету знају за *Законоправило* по научним центрима првенствено слависти и правници, а највише у Русији и Бугарској, где је оно још од XIII века било у употреби, касније и у Румунији делимично. Штампана *Кормчая книга* у Русији 1650. и 1653. године урађена је на основу *Рјазанског преписа* из 1284. године, а овај је, у ствари, препис *Законоправила* *Светога Саве*.

Писам случајно *Законоправило* назвао "српским Јеванђељем" и "огледалом", које свим православним славенским народима треба да служи за огледање, јер Сава у *Поговору* те књиге каже да ће свако ко проникне у дубину њеног смисла "као у огледалу видети и сам себе какав је и какав треба да буде".

Каква је веза *Законоправила* *Светога Саве* са римсковизантијским правом?

Из напред реченог види се да је *Законоправило* *Светога Саве* кодекс преузетих из византијског законодавства одређених црквених и црквенограђанских списа. Главнину црквеног законодавства чине одлуке васељенских и помесних сабора, правила црквених отаца, одлуке и мишљења појединих патријараха, митрополита и монаха. А главнину црквенограђанског законодавства чине одељци из *Јустинијановог кодекса*, цео *Градски закон*, обнародован у Цариграду између 867. и 879. године под називом "Прохирос номос" (Приручни закон), као и неколике златопечатне повеље византијских царева.

Византијско законодавство се надовезало на римско право, тако да *Законоправило* садржи, у ствари, конституције римсковизантијског законодавства, нарочито од времена када је хришћанство постало слободна религија. А главнину тог римско-византијског законодавства чине *Теодосијев кодекс*, *Јустинијанов кодекс*, *Василике*, *Прохирион* и др.

Познато је да су до оснивања Српске државе областима у којима су живели Срби владали народи са развијеним законодавством – прво Римљани, а потом Византинци. За владавине Римљана у II веку после Христа, јужно од Дунава службовао је Gaius, чувени правник који је саставио основни уџбеник права, коришћен при кодификацији Јустинијановог законодавства, чији су се одељци касније нашли и у *Василикама*. Преко словенских превода извесних византијских закона, Гајева правна терминологија делимично је постала позната и Србима. Из Прохирона („Градског закона“) на пример, који се у српскословенском преводу први пут јавља у *Законоправили Светога Саве*, што значи да до тада није постојао у словенском преводу, Србима постају познате и објашњене поједине установе из римско-византијског права, као што су, на пример, легат, тј. поклон који се даје завештањем; кодицил, тј. допуна завештања; смфитевза, у српском преводу „насажденис“ тј. дугорочан, отуђив и наследни закуп земље за обрађивање. Преко *Законоправила* су Срби сазнали и о вредности литре и унце као јединице за мерење злата. То је исказано у једној глоси која у преводу гласи: „Литра има 72 златника и дели се на 12 делова, а ти делови се називају унце; једна пак унца има 6 златника“.

– *Зашто превод Законоправила, као веома значајног законског споменика, није урађен раније?*

Много пута су научници покушавали да критички, са преводом, издају *Законоправило*. Сви ти покушаји су, међутим, и поред јаке решености научника да у томе успеју, раније или касније завршавали неуспехом. Чувени слависта Ватрослав Јагић је крајем XIX и почетком XX века обећао био да ће то урадити у року од две године, али обећање није испунио. Српска академија наука и уметности је 1951. године основала „Одбор за издање Крмчије“, који су сачињавали врхунски стручњаци, али се он утасио 1963. године, јер су скоро сви покушаји остали углавном на нивоу јаке жеље без већих резултата. Пројект је исте те године препуштен Историјском институту САНУ, а руководилац пројекта је био академик Димитрије Богдановић. Ни ту нису добијени очекивани резултати. Основни разлог неуспеха је тај што на српскословенском и српском преводу

Законоправила може да се ради само уз помоћ грчких изворника које је користио Свети Сава.

– *Од када проучавате текстове Законоправила и на какве сте све тешкоће наилазили при изради превода на савремени српски језик?*

Законоправило ми је постало главни предмет истраживања још од времена када сам дипломирао на Теолошком и Правном факултету Атинског универзитета. Било је то пре четрдесетак година. Наравно, за то време успут сам истраживао и објављивао и друга питања из области средњовековног црквенословенског права, историје српског народа и Српске цркве, филологије. А докторску тезу засновао сам на грчком Номоканону у 14 глава из 629. године и одбранио је 1970. године на Атинском универзитету.

За рад на *Законоправили*, посебно кад је реч о превођењу са српскословенског на савремени српски језик, неопходно је било да се претходно стекну сви услови који су за један тако сложен подухват неопходни.

Најпре сам почео да сакупљам грчке средњовековне рукописне кодексе као изворнике, чији су се списи нашли у *Законоправили Светога Саве*. Они су похрањени на разним странама, на пример, у Цариграду, на Светој Гори, у Светој Екатерини на Синају, на Патмосу у манастиру Светог Јована Богослова, у Москви, Атини, Бечу, Београду, Сарајеву, а нарочито у Ватикану.

Сакупљену грчку грађу довео сам у везу са преписима *Законоправила Светога Саве*.

Ових је у српскословенској редакцији сачувано 11.

Пут до превода на савремени српски језик је, дакле, био поступан и у складу са основним правилом у науци, које гласи: „Прво проучити, па издати“. Саобразно томе, 1990. године потиснуо сам из употребе десетак произвољних назива, приписиваних једном истом делу Светога Саве, и вратио онај прави и једини назив – *Законоправило*. Затим сам 1991. године приредио и објавио фототипију најстаријег сачуваног преписа, званог *Иловички*, из 1262. године, који се чува у Архиву Југославенске академије знаности и умјетности, а сада ХАЗУ у Загребу. Доста пре тога сам, одређеније, између 1974. и 1977.

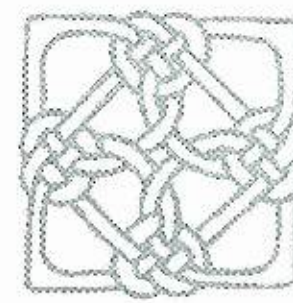
године, уз помоћ Николе М. Петровића, исписао варијанте за научни апарат, из већег броја сачуваних преписа *Законоправила*. Разређавање, односно раздвајање српскословенских речи *Иловичког преписа* поверио сам Љубици Штавланин-Ђорђевић, пошто су писане углавном састављено ради уштеде простора, будући да се до коже за писање, зване пергамен, није лако долазило. Раздвајање речи је незахвалан посао зато што се врло лако од једне речи могу направити две или три и обрнуто. Зато је неопходно било да сваку разрешену српскословенску реч доведем у непосредну везу са одговарајућом грчком речју. Чак и после тих корекција, још нису биле отклоњене све препрске које су стајале на путу до израде ваљаног превода на савремени српски језик. Показало се, наиме, да је остало још српскословенских речи које текст чине не разумљивим. То су оне речи које су пренете из погрешних грчких изворника. Отклонио сам их уз помоћ исправних грчких преписа. Навешћу овде један само пример. Ради се о грчкој речи *ἀγνεία*, која се исто изговара и на истом слогу има акценат, било да је написана са *ει*, када значи „чистота“, било да је написана са *οι* (*ἀγνοία*), када значи „незнање“.

Тек после спроведених свих тих и других радњи, од којих неке представљају заиста, „дубоко орање“, приступио сам изради превода на савремени српски језик. Биће две књиге. Прва књига је одштампана 2004. године у Грчкој и има укупно 828 страница. Друга књига је у обради и припреми за штампу, уз помоћ Божју.

Приликом израде превода на савремени српски језик, на уму сам стално имао чињеницу о томе да се ради, како Сава каже, о „богонадахнутим књигама“. И то је утицало, између осталог, да задржим многе изворне речи, али са објашњењима или навођењем у научном апарату одговарајућих грчких речи. Наводим неколико примера: *Међуречје*, уместо Месопотамија; *опреснак*, уместо бесквасни хлеб; *преходник*, уместо архијерејски намесник; *слушалиште*, уместо стране речи аудиторијум. Задржао сам и заборављене речи и лепе облике као што су, на пример: *савдружник*, *бездружник*, *савстаник*, *бездомник*, *уневестити*, *паствовати*, *храбровати*, *учитељан*, *тисућа*, *ухићен*, *особни*, *дављенина*, *зверојадина*, *узалник*, тј. човек који прави амајлије,

и многе друге речи. Особна имена појединих византијских царева остављао сам онако како су у српскословенском тексту преведена, односно понародњена да би Србима била појмљива. Тако је, на пример, Ринотмит = *Крњоноси*; Копроним = *Інојетазни*; Погопат = *Брадати*; Порфирогенит = *Багрородни*. Преводиоца такав приступ није удаљио од изворног – грчког текста. Српскословенски превод је дослован и до те мере веран да би се, у случају превођења на грчки језик, потврдило да дух и прави смисао изворника није изневерен. Исти тај дух и смисао трудио сам се да сачувам и у преводу на савремени српски језик.*

* Разговор са Миодрагом М. Петровићем водио уредник, Војислав Јовичић.



О књизи Законоправило светогa Саве на српскословенском и српском језику, 1, Жича 2004

Пред нама је несвакидашња књига – *Законоправило Светогa Саве*. То је номоканонски зборник, који је сâм Свети Сава, његов састављач, назвао „Законоправило“. За разлику од многих данашњих српских богослова, који безразложно, непотребно и често користе грчке речи, Свети Сава је употребљавао речи језика свог народа и времена. Томе је у *Поговору* посветио посебну пажњу:

Појавише се на светлост словенског језика богонадахнуте књиге ове, зване Номоканон, јер пре тога беху помрачене облаком мудрости јелинског језика. Али сада заблисташе, заправо протумачене бише. И благодаћу Божијом јасно сијају, таму незнања одгонећи и све светлошћу разума просвећујући и од греха избављајући... (Законоправило, 1, стр. XXXV).

Књиге и проповеди појединих данашњих српских учитеља православља изнова су помрачене облаком мудрости грчког језика, где се лако залута ка тами незнања. Ево нам *Законоправила* у преводу на српски језик, помоћу којег се може одагнати тама изазвана туђицама.

Свети Сава своје *Законоправило* почиње речима:

Са богом се почињу књиге ове, које се грчким језиком зову Номоканон, а нашим се језиком кажу Законоправило (Законоправило, 1, стр. 1).

Законоправило Светога Саве имали смо од пре много векова, али га истовремено и нисмо имали. Нисмо га имали, јер је српско-словенски језик, којим се Свети Сава користио, добрим делом ишчезао из употребе, и већини Срба, да не кажем – свима, постао тешко разумљив. Трудом Миодрага М. Петровића опет имамо *Законоправило Светога Саве* на негдашњем српскословенском и данашњем српском језику. Оно Божијом благодаћу опет сија. Речи Савине књиге су протумачене, односно преведене, на живи српски језик, те тако постале доступне свима нама.

Свети Сава није за номоканонске књиге свог *Законоправила* употребио израз „преведене“, него је рекао да су исте „протумачене“. Овим је истакао предност и савршенство садржине црквених правила у односу на тачност језичког превода. Штавише, он је иста излагао у скраћеном облику, са намером да само правило тумачи себе, а све на корист Цркве и појединаца. Истина, уз правила Свети Сава је придодао објашњења тамо где је то било нужно, и то кратка, јасна, тако да нема места двоумљењу. Понекад би потпуни текст правила наводио као тумачење или објашњење за скраћено правило.

Да се црквена правила не могу само преводити – то су многи увидели. На пример, у преводу епископа Атанасија, умировљеног херцеговачког (в. *Свештени канони Цркве*, Врњци 2006) 62. правило Картагинског сабора изгледа овако:

„(О осуђиваним клирицима)

Треба и то тражити [од царева]: да изволе одредити да клирика ма којег степена он био, осуђеног због било ког преступа епископским судом, не може истога штитити од казне [...] ни она Црква при којој је служио, нити било који човек; не узимајући у обзир ни узраст, ни природу [φύσιν].

Превод је добио у заградама додатке у двоструком виду. Или су то речи које је преводилац унео како би текст правила могао смислено да се настави (а којих у само правилу нема), или су то грчке речи из правила, које треба да оправдају изабрани превод.

По, ту се садржина правила у својој пуноћи и лепоти не види. И сам преводилац као да се колеба. У фусноти он у вези са наведеним правилом каже следеће:

„Милан сходно латинском *sexum* преводи φύσιν са пол, али није јасно какав је то „пол“ ако је у питању клирик (јакониса? – Ж. К.), осим ако се мисли на човска моћника, или утицајну жену, који би таквога штитили, како сматра Зонара“.

Из овог мало приказа види се да само буквално преводјење правила није показало оно основно – круг лица на која се исто односи. Насупрот томе, Свети Сава у своје *Законоправило* уноси тумачења која ништа нејасно не садрже:

„Правило 62. Свештеник који је одлуком свог епископа осуђен, ни од кога да не буде брањен“ (*Законоправило*, 1, стр. 363).

„Тумачење. Ако неког свештеника осуди сопствени епископ за кривицу, а онај сматра да је неправедно осуђен – да се пред сабором свих епископа суди. А нико од мирске властеле не може га одбрати“ (*Законоправило*, 1, стр. 363–364).

Правило се односи на свештеника који је због кривице осуђен од свог епископа, и на мирску властелу која таквога покушава да одбрани од црквеног суда. То је оно по чему се ово правило издваја од осталих. Свети Сава није наводио друге могуће ситуације које би потпале под ово правило. За неке ситуације је јасно по себи да их ово правило осуђује. На пример, ако би властелин пружао заштиту јакону осуђеном од свог епископа. Неке друге ситуације су осуђене другим правилима. На пример, ако би свештеник пружао заштиту јакону осуђеном од његовог епископа.

Канонски зборници у којима су правила навођена у целини, вреднују се по ваљаности њихових тумачења; другим речима: помоћу тумачења се открива право значење правила. У нашој Цркви још је у том смислу недостигнут „Зборник правила...“ епископа Никодима Милана.

Књигом *Законоправило Светога Саве*, 1, Српска Црква је добила своје повезање са својим почетком. Свети Сава, први архиепископ све Српске земље и Приморске, на чијем престолу и од чијег престола постављени седе данашњи српски епископи, овом својом књигом појављује се непосредно у својој Цркви.

Појављује се не као успомена, нити као идеја; појављује се живом богонадахнутом речју. Он данас говори свакој савести, као што је говорио 1221. године на Сабору у Жичи, када је по примерак те књиге дао у руке епископима да помоћу ње управљају својим епископијама.

У Поговору свог Законоправила Свети сава каже:

И сваки учитељ, хоћу да кажем епископ или презвитер или неко други са учитељским чином, ако не сазна добро ове књиге, ни сам неће знати ко је. Али, проникне ли у дубини богонадахнутих ових књига, као у огледалу видеће и сам себе какав је и какав треба да буде, а и друге ће упутити и научити. Изађе, дакле, на светлост нашег језика овај Божански спис... (Законоправило, I, стр. XXXV-XXXVI).

Изађе ова књига опет на светлост нашег језика и времена.

Књига Законоправило Светога Саве на српскословенском и српском језику, I, није потпуна. Она обухвата 6 уводних глава и првих 47 основних глава. Преостало је да се протумаче и преведу главе 48-64. Треба знати да садржај ових глава није мање значајан од садржаја глава које чине већ објављени први део књиге. Зато, молимо се Богу да укрепи г. Миодрага М. Петровића и здрављем и бистрим умом како би довршио започето.

Жељко Которанин

БАВЛИЈСКА ИСТОРИЈА

Ослобађање из вавилонског ропства*

Стање у Вавилону је било алармантно. Злоупотребе, корупција, пљачке, завист, мржња, оговарања, обмане и крађе низале су се у бесконачност. Вавилонска држава је брзо копнила у сопственој унутрашњој слабости, док је град Вавилон био скоро на ивици глади, а нација је била духовно изнурена и веома болесна, незаинтересована и апатична, заробљена у интригама и аферама. Јевреји у Вавилону су већ били објавили да је Кир Божји помазаник и извршилац Божјих заповести. Пророк Исаија је писао: "Бог је рекао да је Кир његов пастир и да ће делати на његово задовољство"...

*Ових дана изашла је из штампе књига "Древна Персија", аутора Оливера Потежица. На нашу молбу да за наш часопис "Св. кнез Лазар" напише неки текст са истом темом, господин Оливер Потежица се љубазно одазвао и уз текст послао нам и рецензију Слободана Кљакића (из "Политике"). Ради бољег разумевања текста објављујемо део из ове рецензије.

По класификацији знаменитог Арнолда Тојнбија, древна Персија улази у ред 16 цивилизација познатих у досадашњој људској историји. Упркос томе,

Кирова прокламација о преузимању власти у Вавилону представљала је ремек дело политичке пропаганде. У маниру данашњих прогласа, он је прво набројао тиранска злодела, грехе и злоупотребе претходног владара, указујући да су богови, тражећи "праведног принца", изабрали племенитог Кира да се обрачунава са свим тиранским режимима, који не поштују права људи и народа.

Она је у овдашњој култури доминантно сагледавана из угла других цивилизација и култура. Углавном је била остављана на њиховој маргини, као ускутна станица или чак као илустрација у описивању стањног уздицања тих других култура и цивилизација до њиховог врхунца.

Колико је наша литература о Древној Персији сиромашна уверљиво сведочи библиографија коју је Оливер Потежица користио у свом истраживању. Међу близу двеста изворника, студија, докумената и збирки докумената на водећим светским језицима, као и на персијском језику фарси, тек је неколико прекола на српски језик.

У најбољем маниру модерне, критичке историографије, Оливер Потежица у својој студији "Древна Персија" развија велику фреску једне цивилизације која је у тешко схватливом, кратком временском периоду, за само педесетак година, од крхког племенског савеза израсла у прву универзалну, глобалну империју у људској историји, чије територијално простирање до данас није надмашено.

Ахеменидска империја, названа тако по оснивачкој династији Ахеменида, којој припадају чувени Кир и Дарије Велики, имала је током три века свога постојања и претходнике и потомке ових великана људске историје, претходнике и потомке о којима се врло мало, или готово ништа не зна, чак и у специјалистичким круговима.

У временском луку на чијем почетку стоји краљ Кијаксар (625-585. п.н.е), до Артаксеркса III (358-338. п. н. е.) прогива кога ће у поход кренути већ Александар отац Филипа Македонски, одвијао се један сложени историјски процес у коме је Персијска империја већ на почетку тог процеса успела да наметне свој модел владања светом, који ће трајати дужи од три века.

Толеранција према покоренима, пуно уважавање традиција, веровања и богова покорених народа, успостављање многих до данас непревазиђених услова управљања, утемељење принципа војничке и државне организације с којим се одјекима сусрећемо и данас, врхунска дипломатија, непревазиђена уметност и вештина градитељства (на пример, Персеполис), неки од највереднијих и најдалекосежнијих докумената створених у људској историји (на пример, Киров цилиндар), само су неке од карактеристика древне Персије које је минуциозно истражио у својој студији Оливер Потежица.

У овој великој фресци аутор је реконструисао успон, трајање и крај Ахеменидске империје, животе, ратничке и дипломатске вештине њених

"Ја сам Кир, краљ света, велики краљ, моћни краљ, краљ Вавилона, краљ Сумера и Акада, краљ све четири стране земље, син Камбиса, великог краља, краља Аншана, унук Кира, великог краља, краља Аншана, потомак Теиспеса, великог краља, краља Аншана, потомак лозе која је одувек била краљевска, онај чију владавину воле Мардук и Набу, онај кога они хоће за краља, јер то ствара радост у њиховим срцима.

владара, али и верске процесе, етничке односе, међусобне културне утицаје и преплитања, науку, уметност, архитектуру, етичке кодексе и правни систем древне Персије, баш као и свакидашњи живот становника ове дугочевне империје. Противно увереженим ставовиштима, управо је Персија Старог века, прва у људској историји, отворила простор за додиривање и преплитање различитих културних образаца, за међусобне плодотворне утицаје Истока и Запада.

Историјска је чињеница да је у Ахеменидској империји, скоро триста година пре хеленизма (који ће уследити после Александрове македонске инвазије), почело историјско прожимање два света. У овом периоду "персијанизма" који је претходио хеленизму, постављене су основе за односе и прожимања Истока и Запада, ових различитих цивилизација, у наредним вековима. У старој Персији су направљени темељи за каснији успон хеленизма, што ће, даље, утицати на развој Римске империје, на ширење великих култура и религија, на Византију, на арапски халифат...

Нарочиту улогу у грађењу услова за такво прожимање имала је зороастеријанска религија, чијем је творцу, једином несемирском Пророку Заратуштри, његовом учењу и утицају тог учења на потоње монотеистичке религије, Потежица посветио знатну пажњу.

Аутор је у својој студији скрупулозно истражио и објаснио како је нагли успон Персијске империје био могућ, баш као што је подвргао критичкој анализи разлоге због којих је у потоњим историографским рецепцијама персијска цивилизација била маргинализована, односно, готово искључиво приказивана у грчком "огледалу", које ће постати окосница европоцентричног, уопште западњачког погледа на древну Персију.

Заостапљање проучавања Персије било је, делимично, узроковано и чињеницом да Ахемениди нису бележили историју своје империје, баш као што су, с друге стране, некритички прихватили њени грчки "описи". Европска и западна историографија дуго нису могле да се ослободе приступа постојећивања с Грцима ("ми"), уз истовремену супростављеност Персијанцима ("они").

Много је писано о томе да су Грци "цивилизovali" Персијанце. Многи и данас мисле да су Персију изградили Грци и Македонци, а само ретки знају да је она била спаљена и разорена током Александровог похода, у његовој мисији "извоза цивилизације".



Реконструкција Вавилона и посебно кapiје богиње Иштар

Када сам, као пријатељ, ушао у Вавилон, уз славље и радост, успоставио сам седиште владавине у краљевској палати. Мардук, Велики Господ, учинио је да ме воле великодушни становници Вавилона. Ја сам му се молио свакодневно. Моја бројна војска је ушла неометено у Вавилон.

Нисам допустио никоме да терорише било које место у земљи Сумера и Акада. Водио сам рачуна о потребама Вавилона и свих његових

Упркос разарању, Ахеменидска империја је оставила неизбрисиви печат на историју света и на људску цивилизацију у целини.

У неким областима људског живота, овај печат се види и данас. Ахеменидско наслеђе поготово остаје да живи у савременом Ирану. Генерације које су дошле после Ахеменида показале су се као невероватно виталне. Преживеле су освајања македонских фаланги, покушаје римских легија, Арапа, инвазије Монгола, нападе Турака. Успели су, ипак, да сачувају свој сопствени идентитет и да апсорбују све освајаче.

Чак је и освајач какав је био Александар, тај "последњи Ахеменид", био на путу да буде асимилуван.

Оливер Потезица је један од наших пајугледнијих дипломата, који је у својој богатој дипломатској каријери службовао у Ирану од 1985. до 1990. године, да би потом био и изванредни и опуномоћени амбасадор Југославије у Јордану и Палестини (1996-2001).

Потезица је аутор већег броја књига, студија и фелтона из области међународних односа, спољне политике, историје и историје дипломатије. Неке од тих студија су преведене на неколико страних језика, док је он превео три књиге са енглеског језика.

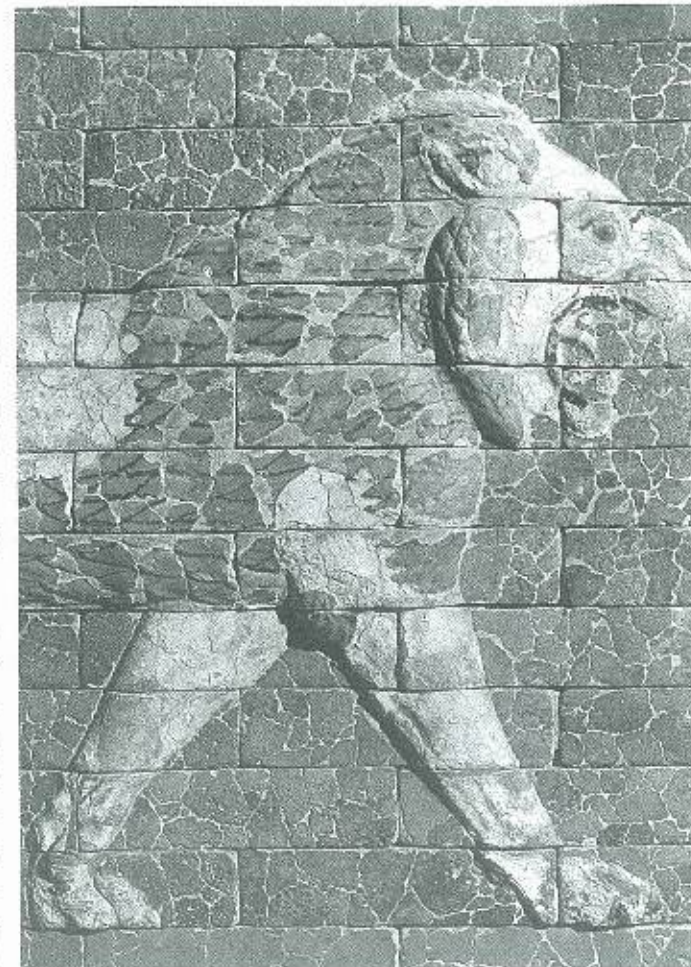
светиштва ради њихове добробити. Што се тиче народа Вавилона, скинуо сам неподношљиви јарам који су носили.

Мардук, Велики Господ, био је веома задовољан мојим делима и послао је великодушне благослове мени, Киру, краљу који верује у њега, Камбису, мојем сину, изданку мојих препона, као и свим мојим војницима, а ми смо радосно хвалили велико божанство, стојећи пред њим у миру.

Сви краљеви, са све четири стране света, од Горњег до Доњег мора (од Средоземља до Персијског залива – прим. аут.), који су седели у својим престоним дворанама, они који су живели у другим зградама, сви краљеви Западне земље који су живели у шаторима, донели су ми велики данак и пољубили су моје ноге у Вавилону.

Богове Сумера и Акада које је Набунид однео из Вавилона, што је разљутило Господара Богова (Мардук – прим. аут.), вратио сам, да буду у миру, у дивна места где су пребивали (њихове храмове – прим. аут.), на захтев Мардука, Великог Господа.

Сви грађани Вавилона и целе земље Сумера и Акада, њихови принчеви и гувернери, клекнули су пред Киrom и пољубили су му ноге, срећни што је прихватио краљевски титулу, озарених



Детаљ релјефа са лавовима украшених емајлом, на путу којим су се кретале верске поворке, од градских бедеља до кapiје богиње Иштар (VI век пре н.е.). Лувр, Париз.

лица. С одушевљењем су прихватили господара уз чију помоћ су поново дошли из смрти у живот (оживели – прим. аут.), који није дозволио било какве штете и несреће, обожавајући само његово име”.

Указујући на то да је скинуо нечасни јарам тираније с народа Сумера и Акада, Кир наводи да му је сам бог Мардук омогућио да “уђе у његов (Мардуков) град без борбе, чиме је Вавилон био поштеђен несреће”. Исто тако, Кир је обећао народу Вавилона хуманитарну помоћ и реконструкцију, што ће касније обежавати сви потоњи освајачи у историји, као и они који их буду помагали. “Њихове срушене куће, обнових. Окопчах њихове патње...”



Кир Велики, владар Персије

Мардук је “Киру у руке предао Набунида, краља који није веровао у њега”..., јер је Набунид хтео да се вера у Господара богова омрзне, свакодневно чинећи злодела против Мардуковог града.

Ову Кирову “уставну декларацију” многи сматрају за прву повеслу о људским правима у историји. Уједињене нације су 1971. објавиле превод овог документа на свим званичним језицима светске организације.

Најважнији принцип Кирове владавине био је давање пуних верских слобода свим покореним народима. Био је један од првих владара који је увидео друштвену снагу религије, као и њен значај за стабилност владавине. Није разарао храмове, већ је показивао поштовање за богове покорених народа, уз бројне

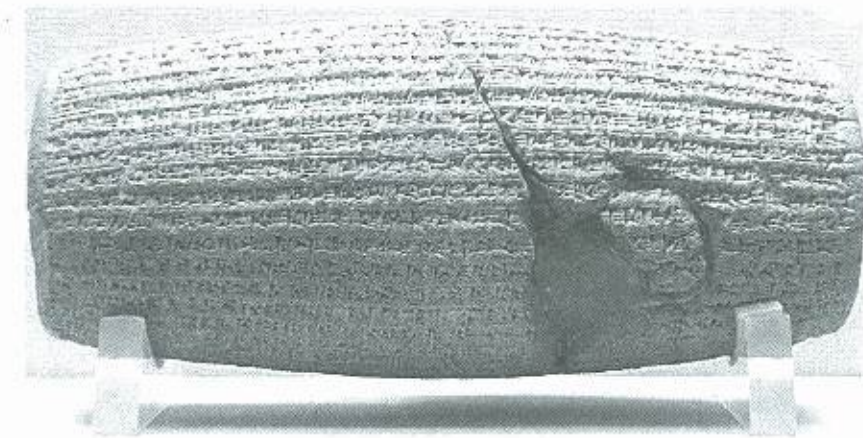
доприносе за одржавање њихових светилишта и храмова. Кир је обезбеђивао сарадњу оних које је покоравао, сугерисао им је да им је боље да буду покорени, тврдио је да ће боље живети као његовом влашћу.

Његов политички манифест је архетип политичког постављања свих освајача, ако желе да осигурају оно што су освојили. Показао је још једном свој државнички геније када се у храму Есагила руковао са статуом врховног бога Мардука, легализујући

и на тај начин своју владавину. Ниједном војнику није било дозвољено да под оружјем уђе у било које светилиште. Храмове су враћени кипови богова и благо, које је Набунид био пренео у своју палату. У сваком случају, Кир је настојао да придобије моћну свештеничку класу (у чему је успео), као и да стекне, преко њих, “пријатељство” народа, односно да елиминира било који отпор током периода “транзиције”. Таква политика је потпуно одговарала апатичним и изнуреним Вавлионцима, јер су они били као “зрела крушка која је чекала да падне у меку и лесу окупацију”...

Наводи се, такође, да је заробљени Набунид имао краљевски третман, а када је умро, био је сахрањен уз званичне почести. Тешко је поверовати у ове податке, с обзиром на тон о Набуниду у Кировој прокламацији. Ипак, можда се, заиста, са њим није лоше поступао. Познато је да су се ахеменидски краљеви трудили да воле рачуна о “колегама”. Могуће је и да је Набунид доживео Крезову судбину. Преме једном другом извору, био је постављен за сатрапа у Кармани (Карманији).

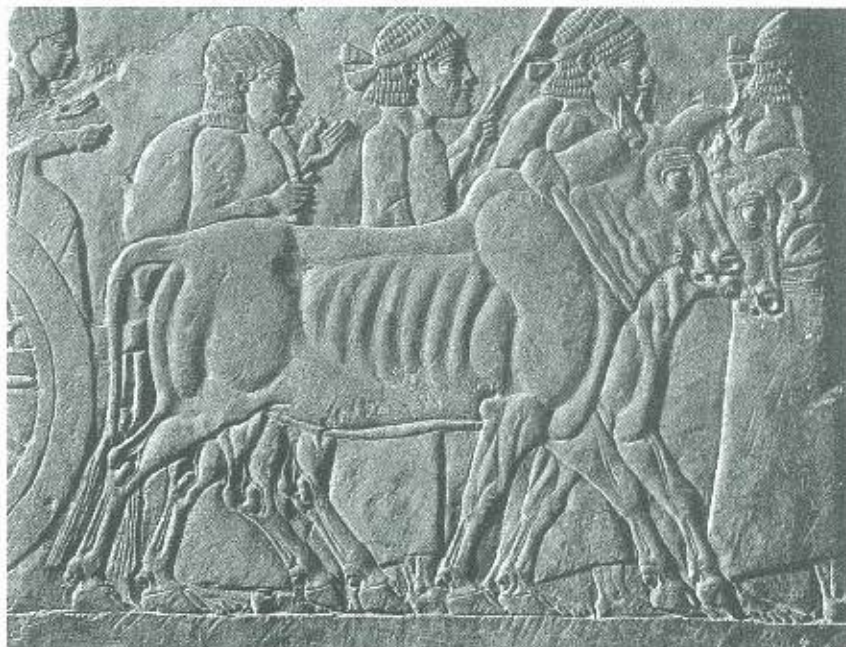
Поменути Киров проглас су читали краљеви гласници широм земље, на свим језицима империје. Дацима је извикиван и певан у Вавилону (била је припремљена и краћа верзија у стиху), као и у свим другим насељеним местима. Ова званична пропагандна прокламација, на акадском језику, сачувана је и позната је као Киров цилиндар (глицени цилиндар дужине 23 см,



Цилиндар персијског краља Кира

ширине 11 цм, са више од 40 написаних редова, мало поломљен). Чува се, наравно, у Британском музеју. Био је вероватно припремљен и на другим језицима који су се говорили у тадашњој држави.

Кир је пажљиво додао титулу Краљ Вавилона својим другим титулама, показујући да није неки страни освајач, већ да је законити наследник вавилонске круне, ослободилац и Мардуков осветник. Ако су и бог Мардук и његов син бог Набу били радосни због његове владавине, може се претпоставити да није постојао ниједан Вавилонца који би им се супроставио. Али, када је говорио да је ослободио Сумер и Акад од тираније, Кир је изгледа "заборавио", у мачу савремених властодржаца, како су његови војници срабили град Опис (северно од Вавилона, око данашњег Багдада). Упркос свему, његова политика постаће матрица за стратегију многих каснијих освајача, који се често приказивали као "ослободиоци". Скоро да није било освајача у историји који није тврдио да није негде у свету скинуо "јарам тираније"...

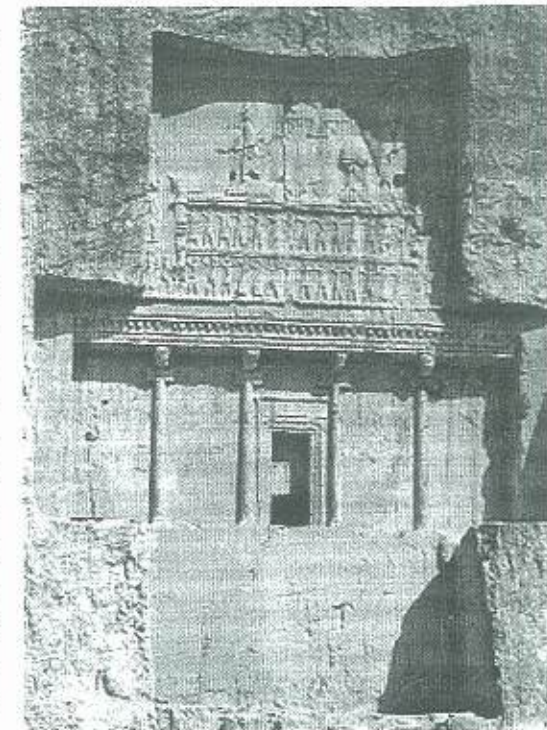


Зидни рељеф из Ниниве: детаљ одвођења побеђених народа у ропство, VII век пре н. е.

Кир је, одмах по уласку у Вавилон, ослободио Јевреје из "вавилонског ропства", вратио је све што је Набуко-доносор однео из Јерусалима, наредио је обнову Јерусалимског храма. Скоро 50.000 Јевреја се вратило у њихову обећану земљу. Кир, који се у *Старом завету* помиње 22 пута, послао је високе персијске званичнике да надгледају како се спроводе његова наредба о повратку Јевреја и обнављању храма. Неки историчари сматрају да се иза овог политичког потеза налазила Кирова стратешка идеја да касније крене у освајање Египта, односно да има поуздану "тампон зону" у случају било каквих проблема са Египтом. Сада је био господар Сирије, Феникије и Палестине, а с обзиром на то да се земља Јевреја налазила на путу до Египта, могла је да представља "одскачну даску" за инвазију на долину Нила, чиме се објашњава, делимично, и Кирова милост према Јеврејима...

... Када је 424. године п.н.е. умро Киров потамак, Краљ краљева Артаксеркс I, био је један од ретких из своје породице који је умро природном смрћу. Његово иранско име је било Артахшатра, са значењем "онај чија је краљевина савршена (праведна)". У време потоњих династија на овим просторима – Оронтида (Јерменија), Датамида (Кападокија), Митридатида (Понт), Парта и Сасанида – ово име ће носити бројни владари. Могло је да се узме само приликом крунисања. Било је познато, још, као Ардашир или Артакиас (Артакез). Користи се до данас. Херодот, који није знао персијски језик, погрешно је мислио да је реч о кованици од имена Ксеркс.

Поред тога што ће овај ахеменидски владар остати упамћен по мировном уговору са Атином, никада га неће заборавити ни Јевреји, јер се према њима врло благонаклоно односио. На основу



Гробница персијских краљева у Наке и Рустаму

његовог наређења, јеврејски закони су (поново) почели да се примењују у Јерусалиму. Помиње се у библијском *Старом завету*, у *Књизи Езре* и у *Књизи Нехемије*. Ове две књиге се, заправо, односе на јеврејску историју до смрти Артаксеркса I.

Позната су његова два писма (декрета) којима се Јеврејима на територији Персије дозвољава да се врате у Јерусалим како би улепшали храм и наставили да упражњавају своју веру. За Артаксеркса се наводи да је наредио да Езра и Нехемија кодификују јеврејске законе (завођење строгог поштовања закона, реформа организације храмова, разводи бракова са странцима и спречавање мешовитих бракова, и друго), као и да се изврши реконструкција и утврђивање Јерусалима.

У књигама *Старог Завета*, које су написала ова двојица политичких и верских реформатора јеврејског народа, може се видети да се Артаксеркс обраћа свештенику Езри, из Вавилона, као "писару закона Господа са неба". Езра је, са краљевом дозволом, одвео другу групу Јевреја из Вавилона 457. п.н.е. Однео је у Јерусалим писане јеврејске (верске) законе који су се налазили у Вавилону. Нехемија је, са своје стране, у младости радио у администрацији краљевог "пехарника" на двору у Сузи. Артаксеркс га је поставио 446. п.н.е. за гувернера ("тиршат") Јудеје. Спровео је многе реформе, без обзира на снажну опозицију са којом се суочио. Било му је дозвољено да, поред Јерусалимског храма, започне и обнову самог града и његових зидина.

Персијски владари су раније дозволили обнову Јерусалимског храма и других религиозних институција, али су били подозриви, до Нехемије, у вези са настојањима Јевреја да обнове сам град Јерусалим и његове зидине. Ово се може видети кроз Кирово писмо-декрет о ослобађању Јевреја из тзв. Вавилонског ропства и обнови Јерусалимског храма. Кир је наредио обнову многих храмова покорених народа широм империје, у циљу ширења подршке персијској власти. Даријево писмо-декрет говори о завршетку обнове Јерусалимског храма, потврђујући Киров декрет. Прво писмо-декрет Артаксеркса се односи на мисију Езре, као и финансијску подршку напорима овог свештеника у обнови Јерусалимског храма. Забрањује се, међутим, обнављање града и зидина, без изричитог краљевог наређења. Друго писмо-декрет Артаксеркса односи се на дозволу Нехемији да обнови

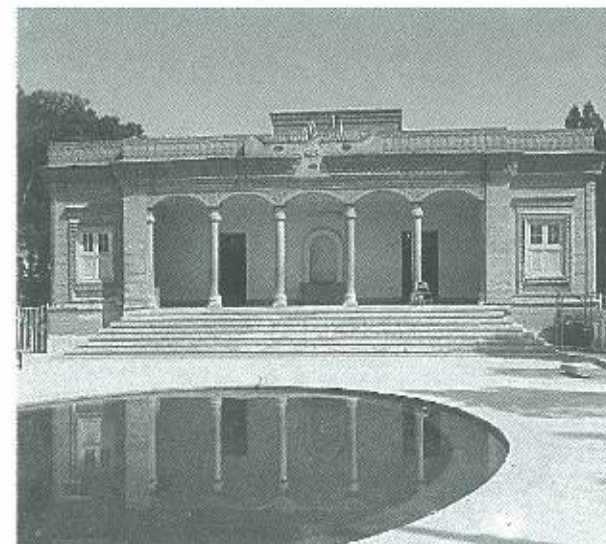
зидине, град, трг и јавне зграде. Градске зидине је осветио духовник Езра, који је народу окупљеном на верској светковини прочитао јеврејске законе.

Артаксеркс је наставио да пружа политичку подршку јеврејском народу, као и његови претходници. Везе између Персије и Јевреја, у то време, биле су развијене, пре свега због тога што су се области насељене Јеврејима налазиле у саставу Ахеменидске империје. Персијанци су водили толерантну политику према свим покореним народима, што је посебно било изражено у овом региону који је био осетљив и значајан.

Јеврејске свете књиге се позитивно, у целини гледано, изражавају о Персијанцима и ахеменидским краљевима. Могуће је да су конкретни потези Артаксеркса I према Јеврејима били политички мотивисани настојањем да се сузбије опасна побуна у Египту, као и војно мешање Атине у том региону (од 460. до 450. године п.н.е.).

Нехемија је био последњи гувернер Јудеје који је у провинцију био упућен са ахеменидског двора. Нешто касније, Јудеја је била припојена сиријској сатрапији. Од тада, овом облашћу је управљао високи свештеник, постављен по јеврејским законима, али подређен сиријском сатрапу.

Оливер Потежица



Данашњи храм
дијаспоријанаца



ИСТОРИЈА

Српска елита некад и сад

ХИХ ВЕК ЗА УЗОР И ПАМЋЕЊЕ

Питање постојања српске елите и њеног деловања једно је од најзначајнијих, али и најболнијих у садашњем времену.

Мислим да нећу погрешити ако изнесем свој скромни суд да Срби данас имају само духовну елиту. Она је једино трајно српско добро још од немањихког времена и оснивања Српске Православне Цркве као народне. То ће јој током бурних и трагичних наступајућих векова дати посебну, штавише пресудну, улогу и значај.

У свим робовањима и ратовима, погромима и страдањима, прогонствима и божанијама, није било епохе и нараштаја без истакнутих духовника и пастира, све до наших дана. Колико је било чврсто јединство државе и Цркве, толико је и српска земља била стабилна и просперитетна.

О томе сведоче величанствена здања средњевековних владара – ктирора. Њихов пример следили су и жене племенитог рода и душе, остављајући свој Богом надахнути траг.

“Где год се Црква оделила од државе, ту је болесно стање или Цркве, или државе, или обоје. Раздвојена Црква и држава – то значи служење двама разним господарима, а пошто постоји само један једини прави Господар коме се може свесно и поштено служити, тј. Господ Бог, значи да једна од завађених и раздвојених установа, било Црква или држава, мора да служи противнику Божјем, ђаволу”, пише владика Николај Велимировић.

Када државе више није било, или касније, када је држава цркву напустила, Српска Православна Црква је постојано остајала верна Господу и народу, где год има Срба – и овде и у туђини, без разлике.

У Србији такође постоји и привредна, политичка, научна, културна, спортска елита... Упркос томе, Срби своју световну национално трудољубиву елиту данас, нажалост, немају.

С пуно поноса али и сете, о њој можемо говорити погледа упереног у XIX век, и то током читавог његовог трајања.

На челу са Иваном Југовићем, априас Јованом Савићем, устаничким дипломатом, зналцем неколико језика и, поред Доситеја Обрадовића, вероватно тадашњим највећим српским интелектуалцем, 1808. године оно мало образованих Срба тога времена оснива устаничку Велику школу, свесни потребе да обновљена српска држава, за чије су се ослобођење борили *крстом, пером и мачем*, треба да има свој *отачаствени кадар* како би могла да напредује. Њен рад организовао је Доситеј Обрадовић, први српски министар просвете, именован на ту функцију 1811.

У Крагујевцу се 1838. године оснива Лицеј који ће нешто касније бити премештен у Београд, 1863. почиње са радом Велика школа, а 1905. она прераста у Универзитет.

Професори Велике школе били су махом млади даровити Срби који су своје универзитетско образовање стекли у најзначајнијим културним центрима Европе – Бечу, Паризу, Лајпцигу, Берлину, Прагу, на Оксфорду, у Кијеву, Петрограду, Москви, Јеши, Хајделбергу...

Не занемарујући народно добро због личне каријере, а национални интерес зарад појединачног, уместо да свој животни успон наставе у иностранству, они се враћају у разорену,

опустошену и још увек неослобођену Србију да би од ње створили напредну и просперитетну европску државу.

У биографијама угледних Срба тога доба често се може прочитати да су радили и деловали *на Божје и народне цели*.

Научници, професори, уметници, лекари, богати трговци и успешни пословни људи настојали су да помогну своме отацству и изван професионалног деловања. Активно учешће у политичком животу није било неопходан услов за то.

Иако у Србији тада није постојала ништа војна обавеза у данашњем смислу и готово нико од професора није служио војску, у време српско-турских ратова 1876-78, предавачи Велике школе своје наставне активности заменили су патриотским радом друге врсте. Јосиф Панчић је био управник једне војне болнице, Панта Срећковић је радио у Црвеном крсту, Милан Кујунџић (вероватно као добровољац) био је почасни капетан артиљерије, Димитрије Нешпић је радио у војној канцеларији...

У то време, један студент медицине прекида своје студије у Берлину и долази у отаџбину да јој помогне као лекарски помоћник. Иако се његов болешћу скрхан живот прерано угасио, као лекар остао је запамћен по томе што је бесплатно лечио београдску сиротињу, а српску књижевност задужио је прелепим приповеткама, уневши непоновљиву оригиналност и топлину у овај жанр. Лаза Лазаревић, један у плејади аутентичних представника српске елите XIX века, умро је у тридесет и деветој години.

Већ се српска застава свуда вије јавно, још као студент 1848. године испевао је Светозар Милетић, један од најзначајнијих представника тадашње српске интелигенције, који је своју политичку борбу за права Срба у Војводини и тамницом плаћао. Али то није зауставило славног народног подвижника. Требало ба да га се сете сви они који данас желе да Војводину од Србије “ослободе”.

Докле год буде Срба, и деца и одрасли памтиће чика Јову Јовановића Змаја, још једног лекара из тога доба, који је био и дипломирани правник, врхунски интелектуалац, песник и сатиричар, управник и добротвор Завода за српске студенте у Пешти, познатог под именом “Гекелијанум”.

“Змај је жарко волео своју земљу и свој народ па је био несрећан што је највећим делом наших земаља тада још увек господарио туђинац. Он се плашио да вековно робовање не умртви нашу чежњу за слободом, да се родољуби не поведу за издајницима, да туђински језици не потисну наш народни говор... Уколико је било људи који су погрешно веровали да ће разним уступцима туђинском господару побољшати свој положај; људи који су с лакоћом примали туђе обичаје и језик а одрицали се свога имена и народних идеала – сви су они прошли кроз шибу оштре Змајеве сатире, све их је извргао руглу...”, бележи једна књижица школске лектире.

Иларион Руварац, архимандрит манастира Гргетег, проучава прошлост нашег народа, а његови радови означавају почетак српске критичке историографије.

Сем Лицеја и Велике школе, у XIX веку оснивају се и друге институције од посебног националног значаја. У Пешти 1825. године почиње са радом Матица српска чије ће седиште 1864. бити премештено у Нови Сад, а од самог оснивања излази и њено гласило “Летопис”. Како стоји у Статуту ове значајне институције, њен циљ је “да се књиге српске рукописне на свет издају и распрострањавају”.

У Београду се 1841. оснива Друштво српске словесности. Три године касније почиње да излази његов лист “Гласник”. Друштво српске словесности затим прераста у Српско учено друштво, па у Српску краљевску академију (1889). Године 1844. под покровитељством Министарства просвете отворен је Народни музеј, 1853. почиње са радом Народна библиотека.

Постојала је јасна свест о томе да без поштовања прошлости нема срећне будућности.

Како у самој Србији, тако и у другим крајевима где Срби живе, издавачка делатност, започета у XVIII веку, добија пуни замах.

Захваљујући преводилачким подухватима Ђуре Даничића и Вука Караџића, 1867. појављује се први комплетан превод Старог и Новог завета на српски језик.

У XVIII веку излазило је само неколико новина на српском језику, а циједне нису биле штампане у Србији.

Данас готово фасцинантно делује податак да је током XIX века свет угледало преко триста педесет српских гласила – у

Београду, Бечу, Пешти, Нишу, Крагујевцу, Пожаревцу, Земуну, Сремској Митровици, Ваљеву, Дубровнику, Сплиту, Загребу, Сарајеву, Мостару, Цариграду...

Било је ту новина и часописа најразличитијих врста – политичких, привредних, струковних, религијских, дејних, сатиричних, омладинских, научних и књижевних, оних који афирмишу права жена, као што је то на пример био часопис “Домаћица”, орган Женског друштва који је излазио у Београду од 1879, или “Женски свет” (Нови Сад, 1886). Међу њима се налазио и “Добротвор”, лист за наставу и васпитање глувонемих, који је 1891. године покренут у Сремској Митровици.

Угледни имућни Срби обновили су свети српски обичај задужбинарства.

Исте године када је отворен Лицеј у Крагујевцу, Сава Текелија, први и доживотни председник Матице српске, као своје завештање оснива у Пешти завод за српске студенте Текелијанум, где ће Српчад стицати универзитетско образовање. Током свог боравка у Бечу, Милица Стојадиновић Српкиња упућује своје саговорнике да нешто науче о српској историји, вапијући што на својим универзитетима “уче о дивљацима, само ништа о Србима”. Неколико година касније Срби у Бечу оснивају академско друштво “Зора” (1863).

Сима Андрејевић Игуманов од 1855. године стипендира Ђаке из Старе Србије који се школују у Кијеву, а његов стан постаје место њиховог окупљања. У свом родном Призрену подиже цркву, а 1871. оснива Богословију и завештава јој сву своју имовину. Исте године почиње да излази и лист “Призрен” као прве српске новине у Османском царству.

Миша Анастасијевић 1863. године Великој школи дарује велелепну зграду у центру Београда познату као Капетан Мишино здање у коме се и данас налази Ректорат Београдског универзитета. Оваквих примера је безброј...

Никола Тесла, Михаило Пупин и Милутин Миланковић научници и проналазачи рођени у овом веку, оставивши трајан и непроценљив допринос модерној цивилизацији, прославили су српско име у читавом свету.

Теслине струје и Пупинови калемци за пренос телефонских разговора и данас се проучавају на факултетима широм света,

као и дело првог српског доктора техничких наука Милутина Миланковића, чија ће породица бити један од оснивача и приложника Српске књижевне задруге, основане 1893. Мање је познато да је Михаило Пупин добитник Пулицерове награде за своје аутобиографско дело *From Immigrant to Inventor* и да је основао неколико фондова за школовање омладине и публикавање материјала о српским старинама.

Поред имена сваког појединца које смо овде поменули и многих њихових савременика, који такође заслужују да се међу њима нађу, може се без резерве ставити одредница **народни добротвор**. Ретки су били српски интелектуалци и успешни пословни људи који у ту категорију нису спадали.

Носиоци ових кретања у великом броју нису постали политичари од каријере. Бивало је родољубља изван политике али не и политике без родољубља.

Србија је у XIX веку имала узорну националну елиту. Њени напори могли су бити успешни и делотворни због тога што је постојала као друштвени и саборни феномен.

Само национална елита као колективитет кадра је да мења и доноси дух новог времена, а да при том не изобличи и обезличи свој род.

За значајне историјске догађаје у првим деценијама XX столећа, који су донели ослобођење свих српских земаља, може се рећи да су рефлекс труда и настојања из претходног века, упркос устаничким, ратним, друштвеним и династичким превирањима која су се у том раздобљу дешавала.

Један мали али поучан пример за данашње прилике и потребе јесте Устав народне задруге "Српска браћа", основане у Београду пре тачно сто година с циљем да окупља и организује Србе из Старе Србије и Македоније настањене у Кнежевини Србији:

Задатак Српске браће је:

- да се старају о добру сваког Србина из Старе Србије и Македоније;
- да воде бригу о напретку свакога од њих, како онима што су пунолетни, тако и о онима што су малолетни;
- да помогне сваком од њих било у његовој невољи и потреби у Србији, било да се постарају о потреби на дому (на вилајету),

ако какву потребу његова родбина тамо има, а Српска браћа је могу подмирити или помоћи;

– да у слози чувају своју свету православну веру и цркву;

– да, напоследку, бдију над сигурношћу свију њих уколико та сигурност пред законом потребовала буде братске помоћи и потпоре.

Свако поређење са данашњим временом за нас је поразно. Довољно је само да се упитамо:

Колико српских врхунских интелектуалаца, научника, културних и спортских посленика, успешних бизнисмена... данас могу да сложе за **народне добротворе**, ко од њих спада у **отачаствени кадар**, колико је међу њима оних који раде на **Божје и народне цели** и брину се о томе шта њихов народ **потребује** ?!

Љиљана Чолић



ЦРКВА У ДО САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Руско Закарпатје и свети архимандрит Алексеј Кабалњук

Када се данас у српским земљама говори о руским Карпатима (Закарпатју), обично је прва асоцијација да су тамо (успешно) мисионарили српски архиепископ Јован Максимовић и архимандрит Јустин Поповић, знаменити српски богослов. Мађутим, иза овога се заправо крије незнање историје и непознавање стања у овој исконски руској земљи, односно трагична судбина Карпаторуса (Русина).¹²⁶

Данас је подкарпатска Русија «одсечена» од православног света двома унијатским покрајинама Украјине (Франковска и Љвовска), док се са других страна налазе Мађарска, Словачка и Пољска, већинске римокатоличке земље које негују непријатељство према Православљу. Верска структура данашњег становништва Закарпатја је таква да манифестује дубоке поделе у овом становништву: 40% је православних, верних исконском право-

¹²⁶ «Русин» је уобичајено име за Русе са Карпата. «Русин», «Руснак», или «Руски», у жепском роду «Руска», означава човека који говори руски. Види, Ф. Ф. Аристов, *Карпато-руски писатели*, Москва 1916, стр. 181.

слављу и Московској Патријаршији; 23% Карпаторуса припада расколничкој Украјинској православној цркви – Кијевски патријархат, коју су под идејним вођством унијата формирали украјински сепаратисти и шовинисти, украјинизовани Карпаторуси и Малоруси, чија је идеологија мржња према Русима и заговарање интеграције Украјине по препорукама из САД;¹²⁷ 28% Карпаторуса припада другој расколничкој «православној цркви» тзв. Украјинској аутокефалној православној цркви; 6% припада Грко-католичкој цркви (унијати).¹²⁸

Како видимо из података, становништво се поделило на три опције, али је, ипак, значајан део остао веран православној традицији, што у Карпаторуским околностима није нимало лак задатак.

ПАД И УСПОН РУСКЕ ИДЕЈЕ И ПРАВОСЛАВЉА КОД ЗАКАРПАТСКИХ РУСА

Проблеми Закарпатске Русије започињу са слабашћу руске државе и политике да ове исконске руске земље задржи у оквиру властите државе. Већ у XII веку ове области заузимају Мађари, да би највећа трагедија становника Закарпатске Русије започела са потискивањем православља. Наиме, 1569. године Римска црква је успела да, после вишестолетних покушаја, склопи са четири православна епископа унију у Бресту (Брестска унија).⁴ Од тада као карактеристика верских процеса у Пољској, прибалтичким државама, Белорусији, Малорусији (Украјини) и Карпатској Русији јесте унијатизација и денационализација руског православног становништва, односно отпор том процесу. Закарпатска Русија (Закарпатје) често мења и господара, од Пољака, до Мађара и Чехословака. У неколико наврата римски свештеници су интензивирали унијатизацију и поримокатоличавање Руса, односно њихову колонизацију. После Брестске

уније, оснажени римокатолицизам је уз помоћ пољско-литванске државе осмислио напад на Малорусију и 1651. године Кијев је потпуно разорен од римокатоличке пољско-литванске војске. Године 1711. пољско племство и римокатоличко свештенство отворено започињу кампању прогона православних. У Речи Посполитој (заједничка држава Пољака и Литванаца), 1717. године, обнавља се претходна кампања за прогон православних Руса. Године 1768. подигнут је устанак православаца, који ће покренути низ сличних мањих или већих буна, које ће, у сарадњи са руском државном акцијом на ослобађању својих сународника, довести до поделе Речи Посполите, 1790. године, између Русије, Пруске и Аустро-Угарске. Закарпатје је припало Аустро-Угарској монархији.

Од тада, заправо пет година касније, започиње процес повратка унијатизованих Руса у православље у руској држави, што се прелило, додуше веома споро и постепено, и у још неослобођене руске земље, па тако и у Закарпатску Русију.

Наравно, није само ослобођење исконских руских земаља и улазак у састав руске државе био довољан за повратак Православљу. Ту је било и других фактора. Најважнији је, свакако, тај што је под духовним утицајем Московске Патријаршије извршена консолидација руских националних снага у Москви (1654. године), затим уједињење Југа и Севера Русије 1654. г., сједињење Беле Русије 1795. године. Међутим, за Закарпатску Русију значајна је 1848. година. Те године је у Мађарској избила Револуција, а руска војска је пошла у помоћ царској породици Хабзбург и прошла кроз Закарпатје. То је била прилика да се народ Карпата увери да говори један језик са «Москаљима». Овај догађај изнедрио је галицијско-руски национални покрет који је на културно-политичку сцену устоличио низ великих историчара и просветитеља, обновитеља руских осећања и вредности, између осталог и Православља у овој земљи.⁵ У Закарпатској Русији као национални преноридитељи јављају се А. В. Духнович (1803 –

¹²⁷ Види, Зоран Милошевић, *Црква, наука и политика*, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, И. Сарајево, 2005, стр. 103-123.

¹²⁸ Статистика државних религија, http://orthodoxy.org.ua/page_976.html

⁴ Види, *Унија*. Политика Римокатоличке цркве према православним Словенима, приредио Зоран Милошевић, ИПС, Београд, 2005.

⁵ Погрдан назив за Великорусе који је смислио и ширио Римокатоличко и унијатско свештенство.

⁶ Кирил Фролов, *Русские Карпаты – terra incognita православного мира*, <http://www.pravoslavie.ru/archiv/ruskarpaty.htm>, стр. 10.

1863), Иван Силвај (1834–1904), Иван Раковски (1815–1885), Јуриј Иванович Всенин (1802–1837) и Адолф Иванович Добрјански – Сачуров (1817–1901). Рад ових карпаторуских просветитеља, значајно је, такође, допринео опредељењу становника Закарпатја да се врате Православљу. Поред тога, овај покрет у Закарпатју (и у другим неослобођеним руским земљама) подржаван је и подстицан и од стране великог црквеног и државничког делатника Русије митрополита Антонија (Храповицког), тада архиепископа Волинског (епархија се граничи са Львовском).

У Закарпатју је масовнији повратак у православље започео у селу Изи, 1903. године, где је службовао Иван Раковски.⁷ Иако је био унијат, он прелази у православље. Овај пример је следило на десетине хиљада становника Закарпатја. Државне власти и Римокатоличка црква предузимају низ мера, па и геноцид, да одврате становнике Закарпатја од повратка православљу. Духовни вођа Закарпатских Руса, у ово време, био је јеромонах Алексеј Кабањук.⁸

Јеромонах Алексеј Кабањук јавља се као вођа Закарпатских Руса у условима јачања православне свести становника, али и веома оштрих одговора Аустро-Угарске државе и Римокатоличке цркве. На пример, држава је охрабрена подршком Рима, организовала познате Мармарош-Сигетске процесе (1912–1914), када је због повратка православљу осудила 94 Закарпатска сељака, на челу са њиховим духовним вођом јеромонахом Кабањуком.⁹

Ови процеси били су увод у много страније догађаје – геноцид над Закарпатским Русима од стране Аустро-Угарске

7 Иван Раковски био је унијатски парох села Иза и виђенији руски писац и патриота. Васпитао је своје парохијане да воле Русију и Православље, али се сам није усудио на борбу са Ватиканом. После смрти Раковског, његови васпитаници почели су да размишљају о повратку у Православље. Иако је у Мађарској важио Устав који је гарантовао верске слободе, он није важио за православне. Због тога, када су сељаци Иза јавили властима о свом преласку у Православље, то је за њих значајно пут мучеништва.

8 Кирил Фролов, *Русские Карпаты – terra incognita православного мира*, стр. 16.

9 Исто, стр. 22.

државе. Политички пропеси су извођени над «русофилима» и они су затварани, у за то формиране, концентрационе логоре. Геноциду је кумовала «украјинско-аустријска партија» састављена и вођена од стране унијата.¹⁰

Са почетком Првог светског рата почиње и масовни антируски терор. Образовано је неколико концентрационих логора (најпознатији је Талерграф, близу Граца у Аустрији). У првом периоду убијено је више од 60.000 људи, 100.000 је побегло у Русију, а убијено је још око 80.000 после првог повлачења руске армије. Такође, убијено је и 300 унијатских свештеника који су симпатисали Православље и Русију. Овај геноцид истражио је и податке објавио посланик у Бечком парламенту, Пољак А. Дашински, пошто су сви Закарпатски и Галицијски руски посланици овог парламента побијени.¹¹ Извршитељи највећег броја мучења у убиства Карпатских Руса били су украјинизовани Руси, припадници Грко-католичке цркве.

Нови талас насиља над Закарпатским Русима догодио се са Револуцијом у Русији. Када је «Револуција» стигла у Закарпатје, револуционари хапсе и убијају све тадашње лидере Карпаторуса, на челу са архимандритом Теофаном Сабовом, а више стотина хиљада Карпаторуса је насилно украјинизовано (потомци ових Карпаторуса данас припадају расколничким православним црквама УПЦ – КП и УАПЦ).¹²

10 Исто, стр. 22.

11 Види, В. Ваврик, *Терезин и Талерграф*, Филаделфија 1996.

12 Колико се далеко ишло у насиљу сведочи податак да је Василиј Ваврик, аутор уникалне књиге о концлогорима «Терезин и Талерграф», затим «Кратке историје галицијско-руске писмености» радио као обичан радник у музеју. Семјена Бандасњук, двоструког доктора наука, украјинске власти нису хтеле нигде да приме на посао, због тога што је у пасош одбио да упише да је по националности Украјинац. Блистави писац и новинар, аутор многих радова, био је принуђен да ради као продавац свећа (црквењак) у једном православном храму. Теодор Аристов, Карпаторус, аутор уникалне тротомне књиге «Карпаторуски писци», организовао је у Москви «Карпаторуски музеј» са 200.000 експоната, био је ухапшен, а музеј уништен, као и тираж његове књиге. Његова кћерка, доктор историјских наука, Татјана Теодоровна, продужила је дело свог оца, али је потпуно игнорисана од украјинских сепаратиста и унијата.

АПОСТОЛ КАРПАТСКЕ РУСИЈЕ АРХИМАДРИТ АЛЕКСАНДАР (АЛЕКСЕЈ) КАБАЛЊУК

Будући светац рођен је 12. септембра 1877. године у породици карпаторуског сељака Ивана Кабалњука, по занимању дрвосече (село Јасење). Породица је била русофилски настројена, па су дете пазвали у част светог Александра Невског. Као дете постао је послушник у грко-католичком манастиру Киш-Барања, где се разочарао у унију.¹³ Прелази у Православље и бежи на Свету Гору у Грчку, у руски манастир св. Пантелејмона. Из манастира га упућују у Русију и он постаје послушник манастира у Химшчини, где је и рукоположен за свештеника. Отац Алексеј обилазио је сва села која су се вратила у Православље. У селу Иза он је у једном дану крстио 200 деце и причестио више од хиљаду верника, а у наредна два дана крстио је 400 сељака из суседних села. За то време, према мађарској новини «Вечер» у области Мараморошчине прешло је у православље више од 14000 људи. Ове цифре, наравно, сведоче о размаху православно-руског покрета у Мађарској Русији. Као одговор уследили су прогони. Жандарми су опкољавали цркве, претресали куће, одузимаи књиге, чак и молитвенике. На сељаке су ударили нове порезе, у сва села су увели жандармеријске станице које су затвориле православне цркве. **Све људе који су прешли у православље су затворили.** Међутим, као одговор јављају се нови преласци у Православље. Мађарске власти су оптужиле о. Алексеја и он је био принуђен да побегне у Америку, где је постојала велика и снажна Закарпатско руска заједница.¹⁴ Из Америке је о. Алексеј наставио са мисионарским радом и допринео да се стотине хиљада (За)карпатских Руса врати у Православље. О. Алексеј је водио преписку са својом карпато-руском паством, а Аустро-Угарске власти почеле су да плене сва писма са америчком поштанском марком.¹⁵

13 Кирилл Фролов, Духовный триумф карпатороссов, <http://www.pravoslavie.ru/put/sv/archimalexijkabalyk.htm>, стр. 1.

14 Исто.

15 Успех о. Алексеја Кабалњука тим је већи јер је православно свештенство било малобројно и готово потпуно неписмено. У време боравка епископа Иринеја у Закарпатју, 1926. године, је било 100 православних свештеника. Од тог броја само су четворица завршила пуну гимназију и богословију, тројица

Осећајући да преко поште више не може да делује и мисионари у Закарпатју, о. Алексеј Кабалњук се добровољно вратио из САД и придружио својим верницима. То користи мађарски краљевски прокуратор **Андор Илеш**, у Марморош-Сигету предаје суду акт бр. 5919/1913, у којем се каже: Александар Кабалњук (монашко име Алексеј), стар 36 година, унијатске вероисповести, шумски радник (руски монах), родио се и живи у Јасињу, Кабалњук, који се добровољно вратио и САД, заједно са још 94 лица, у том смислу и православни свештеник о. Григорије Грицак и о. Николај Сабов, остали су сељаци села Иза. Наведена лица су у контакту са грофом Владимиром Бобринским, руским подаником, председником Руског националног савеза, чланом Думе и Синода... Ова лица су имала циљ да обрете унијатске становнике државе, који живе у Марморошу, Угочи и Переји у православно руску веру... Све то у циљу присаједињења означених територија руској држави.

О. Алексеј Кабалњук осуђен је на четири године и шест месеци затвора, те да плати 100 круна казне у року од шест месеци. О. Николај Сабов осуђен је на три године, а остали од 2,5 година до шест месеци затвора.

После пресуде император Нилолај II демонстративно је даровао о. Алексеју (Кабалњуку) златни напрсни крст за његове подвиге, а у православним храмовима Русије били су спроведени молебани у славу његовог подвига.

По повратку из заточеништва о. Алексеј Кабалњук остаје у селу Иза, у манастиру који је основао и који је посвећен св. Пиколи. Наравно, продужио је своју мисионарску делатност. Већ 1920. године у Мармарошском округу, у селима Иза, Бистро, Горинчево, Ујбарево, Линча, Селишче, Тересља, Кошелево у православље је прешло сво становништво. Године 1921, 19. августа, о. Алексеј отвара сабор Карпатскоруске православне цркве. На Сабор је стигло више од 400 делегата из свих православних крајева. Делегати су изгласали Устав и службени назив «Карпаторуска Источна Православна Црква». Ова Црква

пуну руску духовну семинарију, 19 богословски курсе у селу Буштини, деветорица само основну школу, а остали су неавршени ђаци (учитељске, грађанске, економске и кадетске школе). Види, Препрат Пузовић, Мисија епископа Иринеја у Карпатској Русији, *Годишњак*, бр. 4, Фоча, 2003, стр. 115.

налазила се под јурисдикцијом Српске Православне Цркве, још од времена Аустро-Угарске, што је и био разлог да су српски монаси долазили у Закарпатје да мисионаре и формирају црквену организацију. Пошто се у то време догађао прогон православља у Совјетском Савезу, о. Алексеј није дозволио да се постави питање преласка у јурисдикцију Руској Цркви, већ се решило остати у српској надлежности.¹⁶

Велики напредак Православља у Закарпатској Русији сметао је римокатолицима и они преко Чехословачке Владе **организују раскол**.¹⁷ Као извршилац раскола јавља се Константинопољски Патријархат, који је неканонски прогласио Закарпатје својом канонском територијом и именовао епископа.

Поново је о. Алексеј (Кабалњук) на стражи црквених канона. Карпатскоруска Црква изборила се да остане ван претензија Константинопоља, тако што је проблем окончан 1946. године, када је о. Кабалњук подстакао покрет за присаједињење Руској Православној Цркви, што је завршено са успехом.

О. Алексеј био је монах аскета, али и политичар и друштвени делатник, не толико духовни, колико национално-политички вођа карпаторуског народа. Био је уверени присталица идеје националног јединства Закарпатских Русина са руским народом и присаједињења Подкарпатске Русије Русији.¹⁸

16 У Србији је већ била значајна руска емиграција. Црквени део предводио је митрополит Антоније Храповицки, који је изузетно помогао Карпатским Русима. Осим тога, Карпатским Русима значајно је помогла и Битољска духовна семинарија чији су представници Јован Максимовић и Јустин Поповић неко време мисионарили у области Прјашевине. Такође, Подкарпатска Русија примила је око 11.000 белих емиграната из Русије.

17 «Да иза овога стоји Чехословачка влада ипак се и по томе што су власти истовремено појачавале гоњење православних Карпаторуса. Отимају се њихови храмови, забрањује се настава веронауке у школама, не признају се бракови склопљени од стране православних свештеника... брисани су православни празници, а увођени су у календар римокатолички итд». (Предраг Пузовић, Мисија епископа бачког Иринеја у Карпатској Русији, Годошњак, Фоча, бр. 4, 2005, стр. 101–102.) Интересантно је да Пузовић у свом раду ни једном речју не спомиње о. Алексеја Кабалњука. Такође, интересантно је да ни епископ Иринеј у својим извештајима не спомиње овог апостола Карпатске Русије. Уиор. Радомир Једлински, Горазд епископ чешкоморавски, Крагујевац, 1991.

18 Кирилл Фролов, Духовный триумф карпатороссов, стр. 6.

Године 1944. био је иницијатор одржавања православног сабора, који се и одржао исте године, 18. новембра, у Мукачеву. Захтев православних је био да се Карпатска Русија прикључи Совјетском Савезу у форми **Карпаторуска Совјетска Република** (границе Јасиња до Попрала и од Ужка до Добричина).¹⁹ Истовремено, овај Сабор је замолио Синод Руске Цркве да ступи у контакт са Српском Црквом и канонским путем обави прелаз Мукачевско-Прјашевске епархије у јурисдикцију Моксовске Патријаршије.

Жеља Закарпатских Руса није до краја испуњена, Српска Црква је дозволила да се обави прелаз Мукачевско-Прјашевске епархије у јурисдикцију Московске Патријаршије, али од Карпаторуске Совјетске Републике није било ништа. Закарпатска Русија је прикључена Украјини, без икаквог посебног статуса, а становништво изложено новој невољи смишљеној од унијата и римокатолика – **насилној украјинизацији**.²⁰ Узалуд су Карпаторуси писали: «Ми смо против присаједињења наше територији Украјинској ССР. Ми нисмо хтели бити Чеси, ни Украјинци, ми желимо да будемо Руси (Русини), а своју земљу желимо видети као аутономију у оквиру Совјетске Русије». Одговора није било.

Када је започео прогон Православља и Закарпатској Русији, наступило је трагично време и за о. Алексеја Кабалњука. 2. децембра 1947. године његово срце је попустило и он је у 70-ој години живота умро, видно утучен због нечасности нове безбожне власти, као и због преименовања Русина Подкарпатја у Украјинце и због прогона Православне Цркве. Прво је кажњен Теофан Сабов, убеђени русофил и главни кандидат за епископа Подкарпатске Русије. Остали русофилски Русини су похапшени, а становништво изложено насилној украјинизацији. Више од 500 руских школа је преведено у украјинске. И поред тога 40% Карпаторуса се и даље осећа Русима.

19 Треба нагласити да је 1919. године на мировној конференцији ова област званично названа Карпатска Русија, сагласно Сен-Жерменском споразуму о аутономним правима, била присаједињена Републици Чехословачкој.

20 Види, Зоран Милошевић, «Галицијска идеологија» и политичко-религиозни процеси у Украјини, *Политичка ревија*, бр. 2, Београд, 2005. (У штампи).

«Независна» држава Украјина наставила је са украјинизаторском политиком и подржава расколничке верске групе на целој територији државе. И поред тога, у Закарпатју има више од 500 православних парохија и 20 манастира Московског Патријархата. Септембра 1991. године у Подкарпатској Русији било је спроведен локални референдум о потреби да ова област стекне статус аутономне области у оквиру Украјине. Власт из Кијева није се ни осврнула на овај референдум.

Године 1999. започет је процес канонизације о. Алексеја Кабалјука. Отворен је гроб у коме је почивало потпуно очувано тело и мантија.

Канонизација о. Алексеја треба да постане процес прослављања свих светих Подкарпатске Русије и да скине завесу ћутања са карпаторуског проблема, а манастир св. Николе у Изу да постане русинска Лавра.

Карпаторуси, поред горе наведеног, решење виде и у праву. Геноцид који је над њима извршен од стране Аустро-Угарске не застаревља. У том смисли потребно је учити од Јермена који су успели да ОУН званично призна да је над њима извршен геноцид од стране Турске. На исти начин, Закарпатски Руси желе да окончају своју борбу за истину о Закарпатју и Закарпатским Русима.

Следеће, данашња обесправљеност Карпатских Руса у сувереној Украјини је такође евидентна, али се о тој ћути. Репресије које је Украјинска ССР извела према Карпатским Русима такође је предмет проучавања и правног квалификовања. Од резултата тих истраживања зависиће и следећи потези представника Закарпатских Руса. Ово је потребно, посебно због тога што се данашња Украјина не одриче трасираног пута, па и даље примењује насиље, денационализацију и антиправославни и антируско деловање. Једно је сигурно, злочини не застаревају, па зашто би застарели када су у питању Руси, (било који), Мали, Велики, Бели или Карпатски?

Др Зоран Милошевић
Филозофски факултет, Источно Сарајево

УМЕТНОСТ

анчна библиотека
арх. Наум

О икони Пресвете Богородице Тројеручице

Удотворне иконе Мајке Божије су у православном свету увек биле предмет посебног поштовања. Зато су те иконе, кроз које се благодат Божија посебно и изобилно изливала на молеће верне, небројено пута копиране и преносене дилем земног шара, а понегде су им чак и храмови били посвећивани. Једна од таквих икона, светиња, коју поседује наш православни србски род, јесте и Пресвета Богородица Тројеручица, коју је још Свети Сава, први србски архиепископ, донео из Свете земље. О тим историјским дешавањима писано је до сада много пута и са пуно детаља. Разлози овог нашег малог писанија су другачији. Жеља нам је да се нешто више него до сада каже о симболици која је заступљена на икони Богородице Тројеручице, и о уоченој разлици између "руке Светог Јована Дамаскина" на окову иконе и исте на сликаном делу иконе, односно првобитне руке од сребра.

А

Полазећи од ликова на икони као и од патниса, можемо са сигурношћу одредити којем типу иконе Пресвете припада

хиландарска Тројеручица. На икони, коју смо без окова могли, до сада, видети само у књизи "Житија Светих" од Светог Јустина Ћелијског за месец фебруар, у горњим угловима правоугаоне даске се могу уочити слова МР ΘΥ, што је скраћеница изведена из две речи старогрчког језика: ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ (=МИТИР ТХЕУ) што у преводу значи МАТЕР БОЖИЈА.

Испод ових слова, која су карактеристична, односно обавезна за све иконе Пресвете, а десно од ореола Богомајке, и у његовој горњој половини, налази се делимично избрисана реч, којој сада недостају четири слова, Η ΟΔΗΓΗ..., што нас наводи на несумњив закључак да је ту била цела реч Η ΟΔΗΓΗΤΡΙΑ (= И ОДИГИΤΡΙΑ) тј. ПУТЕВОДИТЕЉИЦА. (1)

Испод ове речи, а одмах изнад ореола Христа Емануила, налазе се слова ΙΣ ΧΣ као скраћеница изведена из речи ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ, што је наравно уобичајена, а такође и обавезна сигнатура на свим иконама на којима је изображен лик Господњи.

Сама позадина на икони је златно-жута, изузев ореола (светловенаца). Злато као природни елемент који је по својим особинама најпостојанији и најмање подложен променама под утицајем средине и времена, и с обзиром да је жуте боје, као и најсјајнија небеска тела сунце и звезде, узето је да у православној хришћанској уметности симболизује Божанску нетварну светлост, односно вечност, у којој пребивају Свети.

Ореоли на овој икони, као и на многим другим широм православља, а нарочито у Русији, где имамо примере да је и цела позадина таква, јесу БЕЛЕ БОЈЕ, која је симбол раја. Бела боја је иначе, скупа са златно-жутом, на првом месту у јерархији боја, али са другим значењем(2). Иначе, на свим фрескама и иконама где се слика рај, бела боја се користи за позадину фигура (манастир Грачаница, В. Лечани и др.).

У ореолу Богомладенца се налази крст који је плаве боје. Плава боја, а посебно њена голубија варијанта, симболизује небеску суштину, Божанску природу, а у овом случају нам говори да је Тај Младенац СΟΦΙΑ- Премудрост Божија(3).

Христос Емануил седи на десној руци Пресвете Богородице и држећи у левој руци свитак, десном благосиља. Поглед му је уперен ка Богомајци. Свитак који држи у руци је плаве боје, која

у свом апсолутном значењу представља небеску суштину и символ је бесмртности коју нам Емануил доноси преко Богомајке.

Хитон (горња хаљина) Спаситеља је такође био плаве боје, изражавајући његову Божанску природу, али се данас види једна чудновата зелена боја. Прелазак плавог азурита у зелени малахит се дешава под утицајем или лака којим је икона била заштићена или пак влаге којој је била изложена у неком периоду. Под таквим утицајем плави азурит мења своју молекулску структуру и прелази у зелени малахит(4) добијајући зелене тонове, који могу ићи и до тамно зелене, што имамо на овој икони, па чак и до црне.

Тај процес се одиграо и код свитка који Христос држи а и код мараме на глави Пресвете Богородице. По хитону су "расути" мали крстови, у троугао груписани кружићи и љиљани. Ови у троугао груписани кружићи нам говоре о присуству Пресвете Тројице у лику Емануила, крстови казују о будућој крсној смрти Христовој, а љиљани односно кринови нам сведоче да је Син Божији најлепше одевен, лепше него и сам цар Соломон у свој слави својој (Мт. 6,28), али и да је чврст и снажан(5) и да кроз њега сви морају проћи (Јн. 10,7-9). Поред овога, љиљани су још од цара Давида и Соломона постали симболи царства, због чега се у историји човечанства појављују на грбовима многих династија широм света, док нам на овој икони, између осталог, указују на порекло Богомладенца, који је од Давидова рода.

Као и на осталим иконама овог типа(6), и на овој је Богородица приказана у полупрофилном, торжественем ставу, у потпуности окренута ка молиоцу. Главe врло благо нагнуте ка Богомладенцу, правилног и достојанственог држања и озбиљног лика, она се на хиландарској икони разликује од осталих икона Богородице Одигитрије тиме што Емануила (Христа) држи на својој десној руци, а не на левој, што је неупоредиво чешћи случај.

Пресвета је обучена у мафориј, боје која говори о њеној смерности, али и која, извезена златним нитима, казује о Њеном царском достојанству, односно о Њеном Божанском статусу. На челу и на раменима налазе Јој се звезде, које су знаци вечно-девичанске чистоте Богомајке.

Испод мафорија Пресвета Дјева је обучена у хаљину плаве боје(7), која јесте боја вечне истине и бесмртности.



Икона Тројеручице без окова



Икона Тројеручице какву данас видимо

На глави, испод мафорија, Пресвета има златом проткану мараму која је сада зелене боје, а очигледно је некада била плава. То нас доводи до закључка да је иконописац овде приказао Мајку Божију као СОФИЈУ – ЦРКВУ, јер је голубије плава боја премудрости, а овде САПРЕМУДРОСТИ ЦРКВЕ ХРИСТУ(8). Односно приказао је Богородицу као храм који је Бог Син саздао ради свога оваплоћења тј. домостроја спасења целокупног човечанства. А по логици ствари, оваплоћење је и сведочење, али и указивање на пут спасења.

По свему до сада изложеном можемо са потпуном сигурношћу рећи да је хиландарска икона Богородице тип ОЦИГИТРИЈА тј. ПУТЕВОДИТЕЉНИЦА(9), а не ТРОЈЕРУЧИЦА (као тип иконе Мајке Божије). Сама икона поседује и трећу руку која није насликана, за разлику од Мајке Божије из Беле цркве из села Каран код Ужица где је насликана, већ је у каснијем периоду прикована на икону(10). Као што је и познато, што нам и Оци наши казиваху, по Светоме предању које се једнако чува у манастиру Хиландару и у манастиру Светог Саве Освештаног, икону је насликао још Свети апостол Лука(11), а Свети Јован Дамаскин, који је живео преко шест стотина година касније, поседовао ју је и у молитви пред Њом је и добио чудесно исцељење(12).

По том истом предању Св. Јован Дамаскин, наравно знајући за завештање Св. Саве Освештаног, и сам је своју икону завештао истом монаху царског порекла, који треба да некада дође у пустињски манастир на поклоњење.

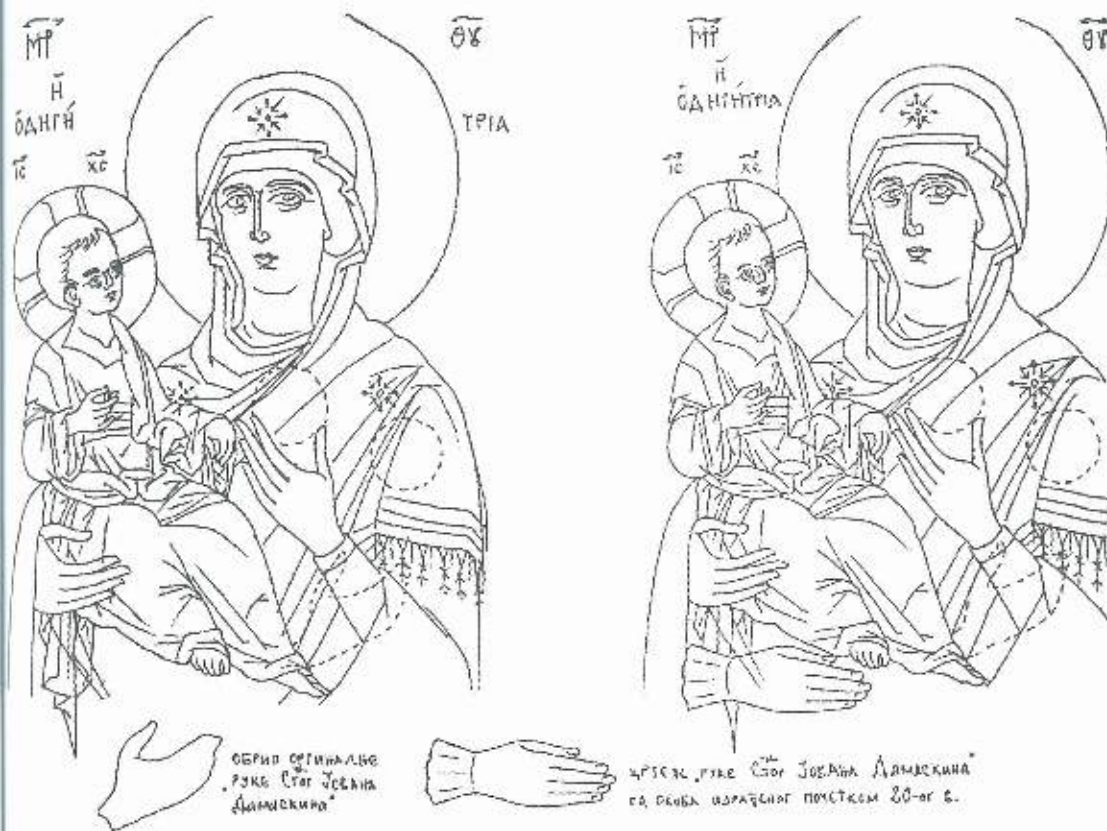
Б

На икони се данас могу видети бројна оштећења, што од зуба времена и пропадљивости материје, а што и због закивака којима је прикован оков на икону, али и неки други предмети који су касније нестали током историје и сада се више не налазе на њој.

Обриси тих предмета који су се некада налазили на икони јасно су видљиви, услед њиховог дугог стајања. Од свих тих обриса најзначајнији је, сматрамо, онај који је остао од "руке светог Јована Дамаскина". Тај се обрис налази на левој страни иконе, дакле на супротној од сребрне руке која је на окову, и простире се од левог стопала Емануила преко леве подлактице

Пресвете Богомајке. И обликом и величином овај обрис се разликује од руке на окову. Иначе сам оков је релативно новијег датума и искован је почетком двадесетог века(13).

У прилог нашем мишљењу је и сликано сведочанство у виду фреске, на којој се виде монаси ман. Хиландара на дочку иконе која је тада сама стигла у манастир на магарету(14), а после пропасти србског царства и пада под османлијску окупацију. Фреска се налази у проскинитару Богородице Тројеручице крај манастира Хиландара и осликана је 1809. године као спомен и сведочанство о том догађају, који је од посебног значаја за манастир. На фресци су насликани хиландарски монаси како држе икону Богородице Тројеручице на којој се јасно види трећа "рука Светог Јована Дамаскина", која је беле боје па тако и врло добро уочљива. Овде се она налази на левој страни иконе, а испод леве руке Богомајке, што



је веома близу места обриса на оригиналу испод окова, а никако на десној страни иконе, што је случај са оковом. Такође и прсти су приказани идентично као и на обрису, са одвојеним палцем и благо савијеним и састављеним осталим прстима.

Из разлога што је ова фреска осликана 1809. године, а тада још увек није био израђен оков за икону, већ ће се то десити тек за приближно сто година, може се са сигурношћу рећи да је она чврсто сведочанство о тадашњем изгледу иконе Пресвете Богородице Тројеручице.

На икони се уочавају обриси још неких, вероватно украсних предмета, а нарочито два кружног облика, од којих је један био у левој руци Богородице између палца и кажипрста, чија је удаљеност његов приближни пречник, а други на левом рамену.

Што се њиховог изгледа тиче, једино се са сигурношћу може рећи да су били савршено кружног облика. Поред ова два кружна обриса виде се и два правоугаона, знатно мања, и још један мањи, кружног облика.

Г

Живећи у тешким временима у којима су се одигравали историјски преломи и када је било веома тешко сачувати поверено нам наслеђе, било је могуће да дође до нестанка ове оригиналне "руке Светог Јована Дамаскина", као и осталих украса – дарова са иконе. Да ли су они заиста нестали или су још увек у поседу манастира Хиландара, ми са ове временске и просторне дистанце и из доступних нам извора нисмо могли сазнати. Можда ће овај мали текст изазвати жељсну, позитивну, реакцију у нашим црквеним и културним круговима и довести до разјашњења ове непознанице.

Наравно, наша једина жеља је била и остаје да се, ако је то могуће, једној од наших највећих и најпоштованијих светиња поврати стари сјај и да се доведе у величину и каквоћу поштовања по угледању на наше Свете претке.

ПРЕСВЕТА БОГОРОДИЦЕ, ТРОЈЕРУЧИЦЕ, СПАСИ НАС!

иконописац Милош Рашки

БИБЛИОГРАФИЈА:

1. "Технологија сликарства, вајарства и иконографија", Немања Бркић, Београд 1991.
2. "Символика хришћанског искуства", Адолф Николаевич Овчиников, Москва 1999.
3. – исто –
4. "Сликарство, методи сликања и материјали", Метка Хозо Крајгер, Сарајево 1991.
5. "Голковаја библија" Харвест 1991. стр. 446, глава 7, 15-22.
6. "Технологија сликарства, вајарства и иконографија" Немања Бркић, Београд 1991.
7. "Символика хришћанског искуства", Адолф Николаевич Овчиников, Москва 1999.
8. "Символика хришћанског искуства", Адолф Николаевич Овчиников, Москва 1999.
9. "Технологија сликарства, вајарства и иконографија", Немања Бркић, Београд 1991.
10. Свети Јустин Поповић, "Житија светих" за децембар.
11. "ХИЛАНДАРСКА чудотворна икона Богородице ТРОЈЕРУЧИЦА", Милосав Брац, Крушевац 1997.
12. Свети Јустин Поповић, "Житија светих" за децембар.
13. "Иконе манастира Хиландара", манастир Хиландар, Света Гора Атонска 1997.
14. "ПОВЕСТ о чудотворној икони Пресвете Богородице Тројеручице", манастир Хиландар, 1996.

Манастир Дубоки Поток

Црква манастира Дубоки Поток посвећена Ваведенју Пресвете Богородице подигнута је у 14. веку, а затим рушена и обнављана више пута у 16. и 18. веку.

Манастир се први пут писано помиње у турском дефтеру из 1455. године као опустео.

Црква је проширена 1860. г. када су око ње подигнути конаци.

У тим конацима је 1891. г. почела са радом прва школа у Колашину. Школа је била интернатског типа, и важила је за најугледнију од Сјенице и Рашке до Призрена, а у њој је учио и познати српски књижевник Григорије Божовић.

У 18. веку су из Пећке Патријаршије донете мошти Св. Никите и Св. Врача Козме и Дамјана. Народ Ибарског Колашина због руке Светог Никите, манастир зове Света Рука.

1901. године је изграђена звонара, а Друштво кнегиње Љубице је поклонило звоно.

Манастир поседује и драгоцену збирку рукописних књига из 16. века. То су: Четворојеванђеље, Службени минеј и Зборник проповеди, а некада су му припадали и Триод послни из 14. века и Зборник из 15. в. у којем се налазило Теодосијево Житије Светог Саве, а и две вредне иконе: Господња и Светог Јована Крститеља из 19. в.

У манастиру се сакупила сабор на Васкрс и Успење.

Манастир слави и Ваведене као храмовну славу, Светог Никиту 15/28. септембра и Свете Враче 17/30. октобра.

До његовог поновног оживљавања манастир је вековима служио као парохијска црква, тако да и данас када у Зубином Потоку постоји Саборна црква, многи долазе у манастир ради обављања црквених треба.

Сада када смо укратко упознали историјат и значај манастира треба да се осврнемо на географски положај и на садашњост манастира.

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Манастир Дубоки Поток се налази на узвишењу изнад села Доброшевина и Читлук, а припада области Ибарски Колашин или како га мештани зову Стари Колашин, на северу Косова и Метохије у долини реке Ибар, а општински центар је варош Зубин Поток.

До манастира се може доћи из правца Рибарића, ибарском магистралом према Приштини, кроз Зубин Поток до улаза у село Угљаре и даље се локалним асфалтним путем у дужини око 3 км долази до манастира.

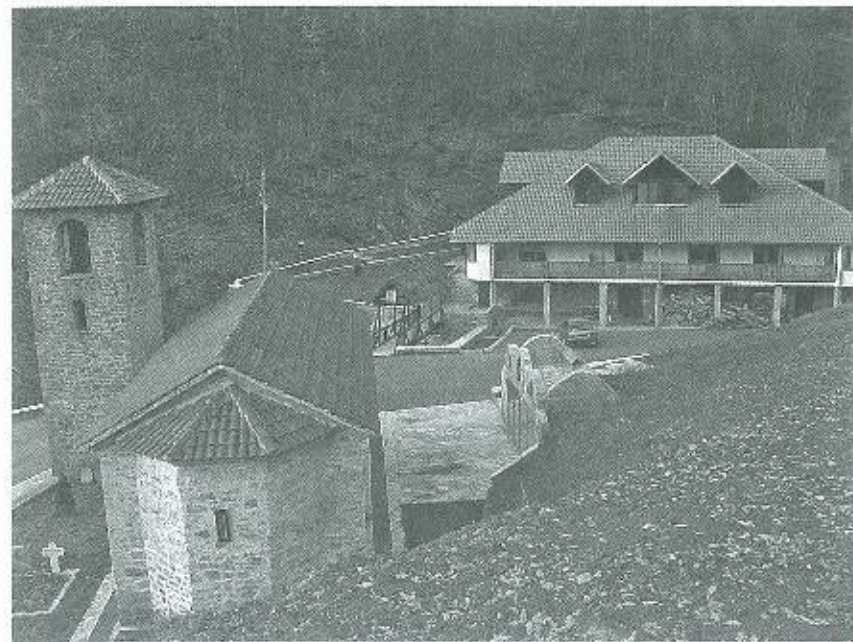
Из правца Косовске Митровице се долази кроз село Зупче према Зубином Потоку до села Угљара.

МАНАСТИР ДУБОКИ ПОТОК ДАНАС

Оживљавање манастира Дубоки Поток је по речима владике Артемија као рођење пчела. Наиме, васкрсавање монашког живота након више векова почело је доласком у њега дела братства порушеног манастира Зочиште.

Када су након доласка НАТО Албанци почели са разарањем српских цркава и манастира, тада је и братство манастира Зочиште нашло уточиште у манастиру Црна Река.

Након неког времена по благослову владике Артемија, на дан Светог Василија Острошког 2000. године, из Црне Реке у манастир Дубоки Поток прелазе, као старешина манастира, јеромонах Ромило, као и сабрат монах Дамјан (данас сабрат манастира Сочаница) и испушеник Борис (данас јеромонах Никита).



Манастир Дубоки Поток

Тако је из пепела манастира Зочиште милошћу Божјом почео да није нови манастир.

Дубоки Поток је тада био у јако лошем стању. Братство се настанило у старом и оронулом конаку, без нормалних услова за живот, али са надом и жељом за обновом.

Након неких два месеца обновљене су старе канцеларијске просторије и од њих је направљен мали конак са две собе, кухињом и купатилом, и одмах је почела обнова великог конака.

Одмах по доласку братија уређује цркву и почиње са редовним богослужењима. Како је манастирска порта готово

цела зарасла у грмље и коров (чак је и уз сами конак растао један орах) доста времена је требало посветити и чишћењу порте.

Како је понеко од верника долазио да пали свеће, тако се у народу ширила вест да су у Дубоки Поток стигли монаси.

Од тог времена народ Колашина је не штедећи ни себе ни своју имовину свесрдно помагао изградњу манастира, али је вредно помена да је помоћ стизала са свих страна, а посебно из Републике Српске, одакле су дошли мајстори који су изводили све радове на обнови манастира. Манастирски конак је завршен 2002. године, а освећен је 13.10.2002.г. Освећење је обавио епископ Артемије уз саслужење свештенства Епархије рашко-призренске.

Од тог времена у манастир пристижу нови искушеници и братство се све више увећава.

Данас братство чине:

Старешина манастира синђел Ромило (Јелић)

Јеромонах Никита (Радошевић)

Јерођакон Исакије (Стојановић)

Монах Антоније (Петровић), некада старешина срушеног манастира Бинач.

Искушеници Вељко Ђурић, Славен Бабић и Желимир Купрешак.

У манастиру има места за десет и више братије, тако да се надамо увећању братства. У конаку има места и за смештај око тридесет и више гостију.

Типик манастира је сличан типичу манастира Зочинте.

Јутарње богослужење почиње у 6 часова, после којег је послужење и одлазак на послушање. У 10 часова је ручак после којег се наставља са послушањем до 14.30 часова када је поподневно послужење, а после послужења братија се повлачи у келије до вечерњег богослужења које почиње у 17 часова. По завршетку богослужења је вечера.

На починак се одлази у 22 часа. Недељом и празником Литургија почиње у 8 часова.

Манастир се издржава углавном од прилога верника, али се бави и рукодељем као што је шивење, дуборез и канпирање икона. Што се тиче економије, манастир има много шума, повоза сађени воћњак и башту.

Како се око манастира налази шума, која је власништво манастира и погодна је за сточарство, братија има у плану да оформи мини фарму коза, од које би се манастир делом издржавао.

Оживљавањем манастира оживљава и духовни живот Ибарског Колашина који је прилично био запостављен, тако да данас недељом и празником на Свету Литургију долази приличан број верника. Сваког поста све је већи број људи који посте цео пост, исповедају се и редовно се причешћују.

У манастир долази народ, како из Колашина тако и из других крајева, ради молитава за исцељење, јер су чудеса Светог Никите и Светих Врача позната од давнина.

На саборе се сакупља велики број верника из свих делова северног Косова. Монашења се обављају обично на Свете Враче, и од доласка братства обављена су три монашења. Прво монашење после неколико векова је обављено 2000. године.

На крају да кажемо да је манастир Дубоки Поток и данас, као што је био и некада, светило које светли на путу спасења народу Колашина, и представља његову наду за опстанак на овим просторима.

монах Никита



Братство манастира Дубоки Поток



КОСОВСКО ОГЛЕДАЛО

Усамљена борба једног епископа

„Победа цихада на Косову био би локални тријумф који би повео Муслимане ка даљим победама. Подсетићу вас да смо ми у својој земљи искусили пет векова шеријатског закона, и нико не зна ни број ни имена свих мученика пострадалих за то време. Ми не бисмо желели да опет доживимо ту поћну мору, али смо спремни да је претрпимо ако нам је суђено. Моја молба је упућена вама, грађанима Америке: немојте дозволити да Ваша земља убрза долазак тог дана за хришћански народ на Косову“.

Када разни моћници Балкана долазе у Вашингтон, може се тачно рећи које су националности судећи по начину на који су овде примљени. Албански терористи, као што је Хашим Тачи, вођа УЧК, пролазе врло добро. Њих прима америчко Министарство спољних послова [State Department], мада их је само пре једне деценије сматрало прокаженима. Имају потпун приступ најглавнијим медијима и научним установама које се финансирају из друштвених средстава [publicly-funded think-thanks] преко којих врше пропаганду за независност своје моноетничке државице.

Када Епископ рашко-призренски г. Артемије, духовни отац косовских угрожених Срба долази у Вашингтон, он долази „о своме руху и круху“, одседа код пријатеља, у малом граду државе Мериленд, који га возе стотинама миља својим колима на састанке у Чикагу, Питсбургу и Кливленду. Али га и у Вашингтону примају многи, који га слушају учтиво, стално понављајући празне фразе, од којих би већ требало да их је срамота („ми желимо демократско, мулти-етничко Косово, где би све националности могле да живе у миру и безбедности“, *und so weiter, und so weiter*).

Разлог овој разлици у пријему је прост. Владика Артемије нема пара, јер се не бави продајом дрога, он нема оружаних банди под својом командом, он говори истину. Упозорава да „Припремањем независности за Косово и несвесно се ствара база ратоборног цихада и терора у срцу Европе, који ће угрозити демократске вредности Европе, па и саме Америке“. То није нешто што америчка влада и њени савезници желе да чују.

Владика Артемије се не предаје, чак и кад све изгледа безнадежно. За његовим мајушним растом крије се борац који није навикао на пораз. Последњих година Милошевићевог режима, Артемије је био оптужен за „издају“ и није имао приступа медијима који су били под режимском контролом, због отпора који је пружао насиљу и због осуде сваког злочина, ма које националности био кривац. Међутим, овим није направио себи пријатеље ни на једној ни на другој страни расцепа који постоји по косовском питању. Када је УЧК завладао покрајином под окупацијом НАТО-а јуна 1999. и почео да масовно минира српске цркве и манастире, и његов је живот постао угрожен. Од тог часа он постаје политичка личност, мада политика за њега „никад није била амбиција већ само нужда“, у борби да спасе шта се може спасти од српског народа и српских земаља.

Владика Артемије савршено влада реториком, али у овом тренутку његов тон је мрачан. Боји се да „коначни преговори у Бечу могу довести до стварања још једне муслиманске државе у Европи“. Од 11. септембра, каже Владика, „САД су се ангажовале у глобалној борби против цихадског тероризма, који прети не само Америци него и људима свих вера и нација. Зато је нама, који живимо у српској провинцији Косово и Метохија, тешко да

разумемо зашто многи утицајни гласови у Вашингтону подржавају правац разрешења који би предао терористима у руке значајну победу у Европи“.

Међутим та је „политика“ већ скоро сасвим чврсто утврђена, мада америчка влада још није јавно заузела званичан став о коначним резултатима преговора. Многи сенатори и конгресмени, многи представници и администрације и невладиних организација мисле да је независност једино могуће „демократско“ решење у складу са захтевима муслиманских косовских Албанаца, који далеко премашују, по броју становника, хришћанске Србе у провинцији. Владика упозорава да ће независност Косова наградити Албанце за етничко чишћење неалбанаца са Косова. „Протеклих година међународне контроле, насиље које је било усмерено против нас, смањивало се само у мери у којој су се смањивале могуће мете – тј. са смањивањем броја хришћанских Срба који су преостали да буду мета напада или киднаповања, односно са смањивањем броја цркава и манастира које би могле да буду уништене, од стране починилаца који никада нису били приведени правди“.

„Дошли смо у Америку још једном, да посведочимо о агонији која је задесила хришћански народ Косова и Метохије, и да упозоримо на пут који морамо да пређемо. Откидање Косова и Метохије од демократске Србије, практично би значило осуду на истребљење нашег народа из провинције – највећег дела наше Епархије – који наставља да се суочава са непрекидним насиљем цихадских терористичких и криминалних елемената, који доминирају албанским муслиманским вођством. Чак и данас, док међународна заједница држи формалну контролу, Косово и Метохија постало је црна руна корупције и организованог криминала, укључујући шверц дрогом, оружјем и робљем. Те ствари дешавају се пред носем НАТО војника, који се боје да се директно супротставе тим криминалцима“.

И заиста, указује Владика са горким осмехом, спорадични изливи насиља наводе се као оправдање за независност, да би се умириле муслиманске фрустрације, које се испољавају у форми *интифаде* која тече, као да би могла било где донети мир. Он се потпуно слаже да је стање пре 1999. године, значи пре почетка међународне управе, било далеко од задовољавајућег. „Међутим,

сада наградити насилнике државном влашћу, није решење за проблем који је настао много година раније. Насилно одвајање Косова и Метохије од демократске Србије, супротно свим прихваћеним легалним принципима, не може да реши одсуство владавине права и елементарних стандарда људских слобода.“

Оствариво решење за Косово, по Владици Артемију, мора да пође од чињенице да је Косово део суверене Србије. Мора се наћи решење које ће обезбедити људско достојанство и поштовање за све житеље Косова. Изводљиви и уравнотежени планови су већ предложени, каже Владика, и они могу створити безбедност и пуну локалну аутономију за све житеље, у сагласности с прихваћеним стандардима. („Питање статуса је питање закона, не политике“). Косовски Албанци се служе свим могућим средствима да убеди свет да је независност Косова чаробни штапић којим ће се решити сви косовски проблеми, побољшати аутоматски сви основни стандарди и остварити мир и стабилност у региону. Међутим, по Владици Артемију:

„Инсистирање на независности Косова нити је неизбежно нити је пожељно. Мислим да би многи Американци били шокирани кад би чули да кључни сектори њихове владе, под притиском бучног и богато финансираног лобија, захтевају независност Косова која би остале хришћане на Косову оставила на милост и немилост насилног исламског джихадског покрета. У тренутку кад је Косово преплављено новцем и радикалном пропагандом који потичу из свих земаља исламског света, питамо се: има ли смисла да их Америка дарује оваквом великом и непотребном победом? Чак и када се остави по страни то што може да се деси нашем народу, што је наша прва брига – каква може бити корист од таквог решења за мир на Балкану или у Европи? Шта би Америка тиме могла да добије?“

Владика је потпуно свестан да свет на Западу не воли да размисли у терминима „добитништва“ и „губитништва“ кад су у питању вера и етничка припадност. Владика се залаже за решење које узима у обзир потребе и стрепње свих житеља демократске државе Србије, али „такве погледе за разрешење не

деле радикални албански муслимани и њихови джихадски помагачи широм света“.

„Победа джихада на Косову био би локални тријумф који зацртава пут будућих победа, очекујући и победу над целим светом.. Они би указали на ту победу и рекли 'Где је сада њихов Бог'? Као хришћани, ми знамо да наша нада на победу није овоземаљска. „Неки се уздају кола, неки у коње, али ми се уздамо у Господа Бога нашег“. Ми Вас подсећамо да смо у овом делу света вековима патили под шеријатском управом, и нема човека који зна број и имена свих мученика из тих времена. Ми не бисмо желели да нам се понови такав кошмар, али смо спремни за њега ако се деси. Међутим, наша молба коју упућујемо Вама, грађанима САД, јесте да ваша земља не помогне да такав дан дочека хришћански народ Косова и Метохије“.

Међутим, помоћи ће га. Као што је прошле недеље један амерички аналитичар рекао за Глас Америке, ни један српски политичар не може да има став који би ишао даље од високог степена аутономије, а највероватнији резултат тога био би да ће „коначни статус“ бити наметнут силом: „Решење косовског статуса може да буде наметнуто без обзира на протесте београдских званичника, јер се зна да Србија ништа не може учинити против те одлуке. Тачно је да су за последњих неколико месеци у Вашингтону жљени модалитети тог решења статуса попримили експлицитно клинтоновску боју, посебно после повратка на преговарачку сцену Николаса Бернса у главној улози. Његов шеф, др Рајс, која никада није била оличење изворне мисли нити начелне доследности, усвојила је погледе г. Бернса и других, њему сличних, штићеника гђе Олбрајт, по питању шта треба радити на Косову и у Босни. У оквиру Бушовог тима, др Рајс је постала речити заступник балканске стратегије која се нимало не разликује од стратегије коју је предлагао кандидат Џон Кери 2004. г.“

Међутим, није све изгубљено за Србе. Став Европске Уније је далеско од јединственог. Званично он није измењен: Косово се не може поделити, „права“ Срба се морају поштовати, а повратак на статус од пре 1999. г. није прихватљив. Али није све онако црно како изгледа. Неколико држава, укључујући и Чешку Републику, Шпанију, Грчку и Италију, јавно или приватно траже

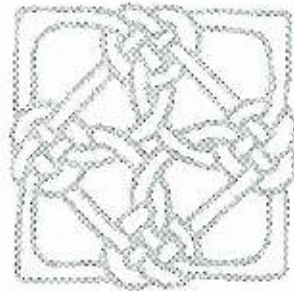
подршку за своје идеје, које се разликују од заједничког става ЕУ и које су осетно повољније за Србе него што су политички ставови за које се залажу Лондон, Берлин и Беч. Чешки председник владе Јиржи Пароубек предлаже поделу Косова као најбоље решење.

Руски председник Владимир Путин казао је свој став кад је 31. јануара изјавио да би независност Косова могла да буде опасан преседан за незадовољне регионе Кавказа, за покрајине као што су Абхазија и Јужна Осетија која се *de facto* одвојила од Грузије раних 1990-их година и које сада подржава Русија. „Ако се сматра да се Косову може дати пуна државна независност, онда како можемо да то исто не учинимо и за житеље Абхазије и Јужне Осетије”, каже Путин. „Не кажем да ће Русија одмах признати Абхазију или Јужну Осетију као независне државе, али такви преседани постоје.” Дан пре тога Путин је рекао да шесточлана контакт-група која прати међународну политику на Косову мора усвојити „универзална решења” с обзиром да су у бившем Совјетском Савезу конфликти остали нерешени. „Не смемо поћи путем на којем се неки проблеми решавају сагласно једним принципима, а неки се решавају сагласно другим”, изјавио је Путин, правећи јасну алузију на чињеницу да ће независно Косово створити законски међународни преседан и да ће се Москва осећати у праву да тај преседан примени у својој непосредној околини.

Потребно је да Београд припреми један креативан план за предстојеће преговоре. У том процесу ће учествовати дипломате из Контакт групе за Косово и један представник ЕУ, као и представници САД, Русије, Уједињеног Краљевства (Велике Британије), Француске, Немачке и Италије. С обзиром на овакав састав представника, постоји велика могућност за креативно лобирање и притисак на неуралгична места. Међутим, може се, нажалост, очекивати да ова могућност неће бити искористљена, с обзиром да је београдска дипломатија у сумњивим рукама Вука Драшковића.

14. фебруар 2006.

Срђа Трифковић



Данас Косово и Метохија – сутра Израел и Запад

Преговори о будућем статусу Косова и Метохије су почели и све је јасније да је голема већина у светским медијима, да не спомињемо владу САД и њене савезнике, за то да српска покрајина Косово и Метохија, која је од рата 1999. године под управом Уједињених нација и под војном контролом НАТО-а, добије независност. Тачније, западни свет је за то да се Космет одвоји од хришћанске Србије законом силе и претвори у независну муслиманску државу.

Главни аргументи снага који подржавају ову причу на Западу, а пре свега у САД, где поборници муслиманске албанске ствари имају на располагању веома значајне изворе новца, рачунају да ће са подршком независном Космету Америка поправити свој имиџ у исламском свету и показати да није антиисламски настројена. На овај начин они мисле да ће се превладати утицај исламских „екстремиста” и тиме спречити још један напад, палик ономе од 11. септембра.

Такви ставови се могу паћи у званичном извештају Комисије о 11. септембру, где се препоручује да Америка „брани муслимане

од силника и криминалаца у Сомалији, Босни, на Косову, у Афганистану и Ираку. Ако Сједињене Државе не реагују агресивно да би се саме одредиле према исламском свету, екстремисти ће радо обавити посао за нас."

Надаље, предлагачи независног муслиманског Космета доказују да је муслиманско вођство у тој покрајини умерено и да ће моћи, изградњом државе, створити просперитетну, мулти-етничку демократију, која ће и даље бити довољно муслиманска и која ће послужити као пример како неко може остати муслиман и бити секуларан у исто време.

Ова политика почива на двема тешким заблудама.

Прва је да је у задњих пет година муслиманске доминације на Космету ова покрајина постала, скоро, моноетничка и моно-религијска, а преостали хришћани су изложени притиску, тако да морају да побегну или да изгубе животе.

Друга је да омогућавање муслиманима да стекну независност не само да у исламском свету неће умањити мржњу према Америци него ће је и повећати, јер ће исламски свет, а нарочито насилни цихадисти, то разумети као знак слабости и капитулацију Запада пред захтевима муслимана. Додељивање независности исламском Космету увериће многе муслимане широм света да је насилнички начин стварно надмоћан у односу на неверне Американце и ојачаће њихова убеђења да такву политику треба извозити широм планете и да је, пре свега, треба применити против Израела.

ПОГРЕШНО СХВАЋЕНА МРЖЊА

Велики извор мржње према Америци налази се, пре свега, у чињеници да муслимани не могу да контролишу Јерусалим и треће свето место ислама, џамију ал Акса, која је изграђена на месту Соломоновог храма.

Чињеница да ал Аксу контролише демократски режим, и да Америка подржава ту демократију, јесте извор мржње која кључа у исламском свету. Стога, полазећи са исламске тачке гледишта, неверничка Америка може да да муслиманима Космет. Може им дати Босну, Кашмир, Чеченију, Њу Јорк и Париз ...али се они се неће примирити све док не добију контролу над Јерусалимом.

И „умерени“ и „екстремни“ муслимани се слажу да Јерусалим мора бити део будуће муслиманске палестинске државе, и ако муслимани напусте ту идеју, макар само у својим мислима, вечно ће, како им говоре хоџе, горети у паклу.

„Муслимански бес“, који је, због неколико карикатура, потресао цео свет, може бити још жешћи ако Космет постане независан; јер ако Америка може дати Космет албанским муслиманима, онда ће муслимани бити уверени да Америка може свакако дати и Јерусалим палестинским муслиманима, а ако Вашингтон неће то да уради, онда ће независни Космет бити катализатор још веће мржње муслимана према Америци.

У психологији религиозних муслимана, свако ко је против освајања Јерусалима непријатељ је, било да то хоће отворено да кажу или не. Штавише, за религиозне муслимане је ненормално да и хришћани и Јевреји не мисле као и они, који првенствено настоје да демонстрирају супериорност своје вере над другима. Како се у традиционално хришћанским земљама стално смањује број верника хришћана и број активних храмова, а расте број муслимана и џамија, то се доживљава као тријумф праве вере над лажном: ислама над хришћанством.

Зато је чињеница да је после доласка НАТО-а на Космету уништено преко 150 хришћанских цркава, а изграђено или се гради око 400 џамија, доказ за муслимане да, ако већ има неке вере коју подржава прави Бог, онда је то ислам. Јер зашто би иначе хришћански Бог-Исус дозвољавао да се руше цркве где се он – Исус слави, а градиле џамије које га као Бога негирају? Јер зашто би Он то дозвољавао, и то чак у присуству људи који имају оружје и који тврде да су хришћани?

Тако, уместо да се присуство западних војника на Косову и Метохији схвати као доказ обавезе верске толеранције, муслимански Албанци и муслимани уопште, схватају то као доказ да је ислам права вера, супериорна у односу на друге, јер су други уништени наочиглед војника неверника, који патролирају овим рушевинама и немају смелости да их бране.

Давање независности Космету само би потврдило ваљаност овог општеприхваћеног става у исламском свету и ојачало би политички став исламских екстремиста, јер би они заговарали

што више насиља и упирали прстом на муслимански успех на Космету као пример верним масама да таква политика доноси резултате.

Сведоци смо све веће склоности муслимана према оваквим доктринама и, ако насилни цихад буде постигао успехе широм света, попут оног на Космету, тада ће све више умерених муслимана почети да сумњају у своју умереност и исказиваће антагонизам према властитим умереним исламским режимима. Као што су недавни палестински и египатски избори показали, права политичка перестројка се догађа у муслиманском свету, који се помера према идеологији цихада, и који има за циљ смењивање пре свега умерених и чак минимално про-западних влада.

Западне демократије могу веома јасно помоћи ово исламско политичко померање према радикализму, дајући им победу на Космету, јер ако једном муслиманском Космету буде дата независност, екстремни политички елементи у исламском свету ће престати са кампањом на основу празне реторике, пошто ће имати прави пример да се насилни цихад исплати.

Иран је већ институционализирао идеје „јастребова“ у својој спољној политици. Ирански председник, Махмуд Ахмадинежад, жели атомску бомбу да би уништио Израел. И његови ставови нису заблуда, као што неки кажу на Западу, већ су сасвим рационални са становишта исламске перспективе, јер је то платформа њихове спољне политике, која следи фундаменталне исламске аспирације, да би се тако показала супериорност исламске вере, трансформишући конфронтацију са Западом у једну глобалну исламску победу.

Иран је једна од оних земаља које су највише помагале босански цихад деведесетих година прошлог века и има успаване ћелије по целом Балкану, укључујући Косово и Метохију. Иранске власти су недавно наново окупиле „оне који жуде за мучеништвом“ и највероватније ће постојеће успаване ћелије бити појачане.

Ако се проблем Косова и Метохије буде решавао тако да се фаворизује ислам, дозволиће се овим милитантима да упере своје оружје на Израел. Видели смо да је недавна Исламска конференција о исламским циљевима, о Балкану – Босни и Косову – веома

мало расправљала, у поређењу са њиховим пређашњим сусретима на исту тему, а да је, уместо тога, уследио контранапад на Европу, који су подстакле карикатуре објављене у Данској. Стога би давање независности муслиманском Космету само ослободило симултано повећање притиска ислама на Запад и Израел да би за добио контролу над Јерусалимом, а претекст за то ће бити косметски преседан, који су западне силе спремне да направе тако што ће одвојити суверену српску територију и дати је муслиманима.

Ако, једном, Израел буде приморан да се одрекне контроле над Јерусалимом, следећи корак ће бити његово брисање са мапе, а као изговор за такво решење Израелцима ће бити предочено решење за српски Космет, за који већ чујемо изјаве да ће бити специјалан случај. Ако Космет буде проглашен специјалним случајем, под који ће се уденути давање независности, муслимани широм планете, већ вољни да умру у самоубилачким нападима, настојаће да било који сукоб учине још крвавијим и тако још више „специјалним“, да би тако отели што више територија, не само од Србије и Израела.

Заступници ескалирајућег милитантног исламског сукоба са Западом немају ни зрнце сумње у хуманост таквог става, а Западу су таква убиства, базирана на религији, одвратна. Морално оправдање долази од става да убиство неверника не може бити израз мржње већ израз љубави.

Колико год ужасавајуће ово може изгледати нама западњацима, исламска доктрина је јасна у томе да немуслимати живе у греху и да чине ствари које је Алах забранио. Као пример они често истичу западњачку употребу алкохола, свињетине, признање хомосексуалних бракова, толерантност разголићавања жена... можда су то табу теме и овде, али је све то довољно снажно да фанатизује муслимански свет. А све су то грехови за које шеријатско право предвиђа смртну казну, ако починиоци тих грехова у греховима истрајавају, упркос упозоравању Бога у Курану да то не чине.

Убијањем таквих људи само им се омогућава да на судњем дану буду блаже третирани, јер ако би поживели, ко зна какве би још грехове починили?

Тако су резоновали Мухамед Ата и његови саборци када су убијали људе 11. септембра. Тако ће резоновати све више и више

муслимана који су сада неспремни да прихвате да је Запад озбиљан и да се са њим не треба играти.

ЗАПАД: СЛАБ И ДОСТОЈАН ПРЕЗИРА

У очима ислама, слика Запада, слабог и достојног презира, појачаће се ако Косово и Метохија буде признато као трећа муслиманска држава Европе, јер би то представљало потпуну капитулацију западне цивилизације у малој европској покрајини, која је избрисала све трагове хришћанстава, и то уз помоћ земаља које се излажу за хришћанске.

Независност Косова и Метохије била би онда метафора жеље Запада да престане да постоји. Била би то метафора слабости Запада да устане у одбрану властите цивилизације, јер се ниједан европски правни постулат не примењује на данашњем Космету. Тамо, на Космету, европске врлине толеранције не постоје, упркос томе што су унапредљиво записане у званичним законима те српске покрајине, где доминирају муслимани.

Упркос напој западној опсесији законима, застрашивање и страх владају исламским Косметом, и нико се тамо не брине шта кажу европски закони. Косметски муслимани су увек спремни да пренишу било који европски закон и да га ставе у своје законе, али никада се ниједан од њих не примењује, јер не постоји већина обичних муслимана-Албанаца која би промовисала разноликост, нити муслимански медији на Косову промовишу верску толерантност, било да се ради о осуди или параграфима. И ако неко жели да нађе иједну групу која се бори за права Албанаца, а која би промовисала верску разноликост и слободу верског изражавања, не би нашао никога тамо који би, озбиљно, осудио разарање цркава, силовање монахиња, паљење крстова ... Нити један исламски легислатор на Косову није ни покушао озбиљно да заустави непослушну исламску руљу да најодвратнијим материјама маже Христово лице у бројним црквама, којима би чак и једна атеистичка Европа могла да се поноси, јер су оне изражавања њене ране цивилизације.

Независни Космет могао би се сматрати базом за цихадску агресију против Европе, једноставно због чињенице да би

европске и америчке снаге биле везане на простору Балкана, чинећи услуге муслиманима у европском властитом задњем дворишту. Такво муслиманско Косово већ служи као база за цихад. Урађено је то перфектно пред очима Европљана, а ако је било могуће урадити то пред очима Европљана зашто не би било могуће поновити то у Лондону, Паризу, Берлину, Риму ... ?

Амерички државни секретар Рамсфелд је стога у праву када тражи повратак америчких трупа са Космета, зависно од политичког решења, али политичко решење које би дало независност Космету, може учинити, као што случај Босне показује, да Американци никад не оду са Космета.

Пут да се ојача позиција Запада у исламском свету није давање независности Космету.

Након показивања своје политике тврдоглавости у Ираку, где исламски свет из прве руке може да се увери у америчку моћ, виталност и одлучност да победи, логички корак Вашингтона је да својом моћу потпомаже идеје драге западној цивилизацији – верску слободу, заштиту мањина и владавину права.

Давање независности Космету не би потпомогло ове америчке идеале, јер је покрајина јасно показала у задњих пет година да је више заинтересована за погроме, етничка чишћења и монокултуралност неголи за вредности које Запад сматра важним.

Уместо да српска држава буде стална брана против исламског продора у Европу, може се десити да ће Америка стално патролирати Балканом, како би осигурала безбедност својим вољеним грађанима у Њујорку, Мајамију или било где другде у Сједињеним Државама. То је јадна и неефикасна употреба савезника који имају заједничке интересе. Србија и Америка су били савезници у II светском рату, а данашњи српски обавештајци су ухапсили једног од организатора бомбашких напада у Мадриду.

Давање независности Космету било би одбијање преимућства демократске земље, Србије, која може бити ефикасан савезник у противтерористичком рату.

Такво одбијање је једно нелогично и морално брутално кажњавање због тога што је Србија западно оријентисана демократија и географски гледано, фронтални штит против тероризма, који штити већи део Европе.

Признање независности Косову и Метохији био би директан ударац у главу историји демократије на Балкану, јер је Србија прва балканска земља која је увела демократију након одбацивања муслиманске власти. Пре I светског рата, европски деспоти су се плашили српске демократије, као једне од најлибералнијих у Европи. Управо су Срби донели такву демократију на Космет када су га, почетком 20. века, ослободили од муслиманске тираније.

Сједињене Америчке Државе би требало да помогну да се Косово и Метохија интегришу у демократску Србију. Председник Буш би требало да поради на томе.

М. Јевтић



Хиландарска села на Косову и Метохији (XII – XV век)*

НАЈВЕЋИ И НАЈБОГАТИЈИ ПОСЕДИ

Проучавање манастира Хиландара траје деценијама, па су у том послу узели учешће истраживачи различитих струка. Остварени резултати истраживања саопштавани су у чланцима, расправама или студијама и објављивани у различитим публикацијама. Међу њима се налазе и радови о хиландарским имањима, појединим селима, групама насеља, као и о целом властелинству, али за сада не постоји посебна расправа о хиландарским поседима на Косову и Метохији.

* Текст преузет из дневног листа "Политика", са дозволом аутора текста и уредника фељтона (Душан Милаковић).

Милон Благојевић је дописни члан САНУ, редовни професор београдског Филозофског факултета у пензији. Између осталих, објавио је књиге "Србија у доба Немањића", "Србија Немањића и Хиландар", "Историја српске државности у средњем веку". Тренутно приређује српски рукопис Земљорадничког закона који се налази у Хиландару. Фељтон доноси текст предавања овог аутора одржаног поводом Годишње скупштине Друштва пријатеља Свете Горе.

Насталу празнину треба попунити, не толико због тога што су у питању две старе српске историјске области којима је у најновије време дат статус аутономне покрајине, већ првенствено зато што су се у овим областима налазили најстарији, највећи, најбогатији и најмногобројнији земљопоседи Хиландара.

Сви манастирски поседи на Косову и Метохији: села, цркве, виногради, пашњаци и друга добра, уписани су у повеље или хрисовуље српских средњовековних владара које су издате Хиландару. Исправе су сачуване, објављене и доступне. Сада се с правом могу поставити питања: ко су били дародавци, када су и због чега даривали манастир, где су се тачно налазила дарована насеља, и најзад – како се њима управљало из далеке Свете Горе. Пре него што се одговори на било које питање, морају се пружити најопштија обавештења о оснивачима средњовековних цркава.

Оснивачи или ктитори појединих цркава и манастира у средњем веку морали су претходно да испуне неколико услова: да добију дозволу од епископа у чијој се епархији подиже храм, да имају моралне квалификације, да располажу неопходним средствима за градњу и најзад, да осигурају потребна материјална средства за дуготрајно издржавање подигнуте цркве или манастира. Све што би оснивач или ктитор даровао, били за градњу било за издржавање храма, представља и даље посебну врсту ограничене својине дародавца, коју правници дефинишу као „dominium sub modo”.

Ограничена или модална својина припадала је и оснивачима Хиландара, Светом Симеону Немањи и Светом Сави, када испуне све побројане услове. Захваљујући највишим моралним квалификацијама и всликом угледу, они су брзо добили сагласност епископа града Јериса и прота Свете Горе да подигну манастир, а византијски цар Алексије III издао је 1198. године златонечатно слово, којим Хиландар и светилишта Милеја ставља: "под власт и управу Симеона и Саве, дајући им право да их о свом трошку обнове, и по својој вољи организују у манастир, који ће служити за становање Срба који изаберу монашки живот. Овај манастир неће бити потчињен ни проту Свете Горе, ни игуману Ваотпеда него потпуно самосталан и самоуправан, као што су манастири Ивераца и Амалфићана”.

Ктитори Хиландара добили су широка права, али је манастирски комплекс тек требало изградити „о свом трошку”, а монаси Симеон и Сава нису тада располагали таквим средствима. Захваљујући брзој и обилатој помоћи из Србије коју је слао Немањин син и наследник на престолу српски владар Стефан Немањић (1196 – 1228), од 1217. краљ, Хиландар је подигнут у току 1198. године. На тај начин ктитор је испунио и трећи услов, на поводом тога монах Симеон Немања у својој Оснивачкој повељи каже: „И потрудивши старост своју, уз помоћ сина ми великога жупана, удостоји ме Владика мој да му будем ктитор”. Остао је још да се испуни и четврти услов, да се осигурају потребна средства за дуготрајно издржавање ктиторије.

Симеон Немања као монах, због завета на скромност и сиромаштво, није могао да поседује имовину довољно велику да се осигурају потребна средства за дуготрајно издржавање ктиторије, па је замолио византијског цара да му у томе помогне. Алексије III изашао је у сусрет молби свог „пријатеља”, па му је поклатио девет села у Призренској жупи са „парицима”, односно са потчињеним земљорадницима који су живели у тим селима. Сада је монах Симеон, бар за кратко време, постао власник велике имовине, али је он то све поклатио Хиландару, претворивши је у модалну својину. После овог чина ктитор је испунио и четврти услов.

Поводом добијених, а потом дарованих сеоских насеља Хиландару (1198), монах Симеон у Оснивачкој повељи каже: „И пошто измолих парике од цара у Призрену, дадох од њих манастиру у Светој Гори Богородици у Милејама села: Непробиште, Момушу, Сламодрани, Ретивљу, Трње, Ретивштицу, Трновац, Хочу и другу Хочу и трг ту. И ту насадих два винограда и четири пчелињака: један у Трпезама, други у Дабнору, трећи у Голишеву, четврти у Парицима, и за сваким пчелињаком по два човека; и планину Богачу, а од Влаха Радово судство и Ђурђево, а свега Влаха 170. И дадох од стоке што сам могао, и у Зети кобиле и соли 30 мерица”.

Називи већине побројаних насеља одржали су се до најновијег времена. Села су груписана у северном делу Призренске жупе и удаљена су од града између 14 и 18 километара. Положај пчелињака није се могао са сигурношћу утврдити. Свих девет

села које је монах Симеон поклонио Хиландару, пружала су се дуж тадашње византијско-српске границе. Ова чињеница привлачи пажњу, јер је Стефан Немања између 1183. и 1190. године био господар Призренске жупе, али је 1190. године изгубио и Призрен и жупу, после битке на Морави.

Ако се све ово има у виду, лако ће се закључити како је молба монаха Симеона, бившег владара Србије, да добије девет помесних села, била и политички промишљена. Ова сеоска насеља која су груписана у северном делу Призренске жупе и



Остаци цркве у Хотчу

дарована Хиландару, постала су модална својина монаха Симеона, па су се поново нашла под српским утицајем.

Група од девет села организована је у посебну привредну и управну јединицу са седиштем у Горњој или Великој Хочи, која се у изворима помиње као „Хотачка метохија“ манастира Хиландара. Свим пословима метохије управљао је „иконом“, односно угледни монах или „старац“. За време Стефана Немањиног неки „Илија Грбавац беше иконом“ у Горњој Хочи, док се у доба

владавине краља Стефана Душана, на том положају налазио „старац Јован иконом хотански“. Оваква се управа одржала до доласка Турака, па је једна исправа издата 1454. године „при старцу хотанском кир Теодору“.

Нема поузданих података о приходима и производима који су остваривани у Хотачкој метохији. По и поред тога, сасвим је извесно да су од парика убиране утврђене дажбине, што важи и за Влахе, док су се из четири пчелињака добијале неопходне количине воска за осветљење храма, као и у кулне сврхе, док је мед коришћен за исхрану.

Из два већа винограда могле су се произвести знатне количине вина. Мање количине трошене су у верским обредима, затим у исхрани монаха и других људи, док су вишкови продавани на тргу у Великој Хочи. Приликом продаје плаћала се царина, по свој прилици 10 одсто од вредности продате робе. Пословање на тргу обављало се одређеног дана у недељу, па су Бранковићи, почетком XV века наредили: „да је трг у Хочи у недељу“. Свако је могао слободно пословати на тргу, Србин, Турчин или Латин, ако је платио уобичајену царину. Део прихода од царине у Хочи, у износу од 100 унци сребра, био је намењен за издржавање хиландарске болнице, а све преко тога сливало се у манастирску благајну.

Поједини истраживачи сматрају како је убирање царине оставило трага у топономастици Велике Хоче, пошто се један потес њива назива „Царина“. Ову заводљиву претпоставку не треба прихватити, због тога што су се „царинама“ називале деонице земљишта које су обрађиване у корист феудалних господара, племића или манастира, бесплатном радном снагом потчињених земљорадника. Из тога следи закључак, да су „царину“ у Великој Хочи бесплатно обрађивали ментани, а у корист манастира Хиландара.

Када смо као члан једне екипе вршили теренска истраживања и посетили Велику Хочу (1965), добили смо обавештења од ментана да је у центру насеља, код цркве Св. Анс, постојао трг на којем се суботом продавала и куповала стока, жито и други производи. Традиција да се на тргу пословало суботом, а по повесљу Бранковића – недељом, упућује на претпоставку како су Бранковићи продужили пословање за још један дан, па је трг био

отворен и суботом и недељом. У сваком случају, он је био активан и под турском влашћу, јер се у XVI веку помиње „Базар Хоча“.

Приликом теренских истраживања, сазнали смо од свештеника и мештана да је у Великој Хочи било 12 цркава, које су набројане по следећем редоследу: Св. Јован Главосек, Св. Никола, Св. Стефан Архиђакон, Св. Недеља, Св. Илија, Св. Петар, Св. Пречиста, Св. Арханђео, Св. Ана, Св. Лука, Св. Арсеније, Св. Петка.

Најстарија је, по традицији, црква посвећена Св. Јовану (Уссковању) коју је подигао Стефан Немања. Црква посвећена Св. Николи подигнута је најкасније у доба Стефана Дечанског (1321 – 1332), а из тог периода је и црква Св. Стефана Архиђакона. Постојање ових цркава познато је у науци, као и да је половина срушена, међу њима и црква Св. Петке која се налази у пољу, у потесу „Петкопоље“ (познавали се њени темељи).

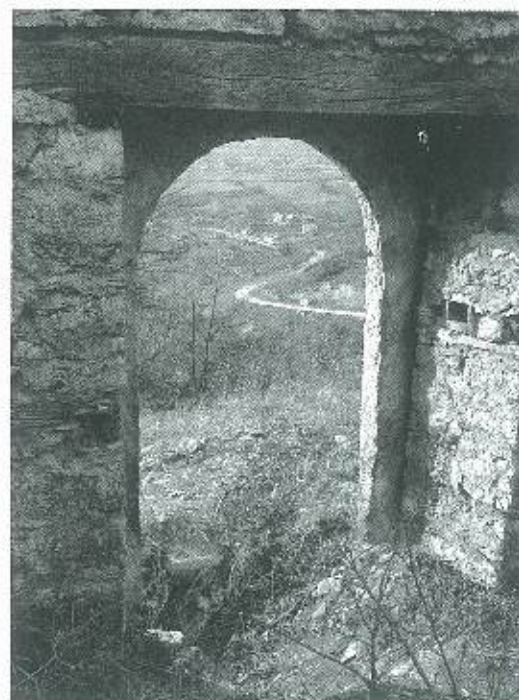
Обим Хотачке метохије понекад се смањивао, али још чешће проширивао или попуњавао новим селима. Краљ Урош I (1243 – 1276) поклонио је Хиландару један уљаник у Трновцу, пола винограда у Желчишту југоисточно од Велике Хоче и половину села Добродољани. Другу половину Добродољана даровао је Стефан Дечански. Он је поклонио Хиландару село Бела Цркву и насеља Избиште и Команово Селиште, између Велике Хоче и Желчишта.

Северозападно и изван граница Хотачке метохије, између Белог Дрима и доњег тока реке Мируше, краљ Милутин је дао неколико великих пашњака: Лабићево, Понорац, Горачево и Раковицу. Метохија је попуњена једним селом, Слатински Дол, за време цара Душана, а проширена према северозападу у доба цара Уроша. Царев верни властелин и чедник Милош завештао је Хиландару четири села: Сопиниће, Мрамор, Бисажице и Стружни Дол. Села се налазе источније од Ђаковине, око Белог Дрима.

До последњег проширења на северним границама метохије дошло је почетком XV века, када су Бранковићи поклонили Хиландару село Ораховац, данас познату варош у том крају. На основу изложених чињеница може се закључити да је у оквирима Хотачке метохије било 19 насеља, две велике скупине Влаха или два катунa, пет пчелињака, два и по винограда, један трг и

најмање једна црква, а у близини четири велика пашњака. Дуже задржавање на назначеној проблематици било је потребно, да се бар донекле укаже на обим и организацију једне хиландарске метохије.

Одмах после смрти монаха Симеона Немање, ктитор Хиландара постаје његов син и наследник на престолу велики жупан Стефан Немањић. Од тог времена па до смрти цара Уроша (1371) усталила се пракса да ктитор Хиландара буде увек актуелни владар из династије Немањића. Када се династија Немањића



*Поглед на село Драгаш**

угасила, самостални обласни господари такмичили су се међусобно ко ће бити ктитор Хиландара и на тај начин легализовати своја владарска права.

У једном тренутку били су то Вук Бранковић, господин Константин Драгаш и кнез Лазар, а после њихове смрти деспот Стефан Лазаревић. Српски велики жупан Стефан Немањић

* Слика на корицама

даровао је 1200. године Хиландару следећа села и друга добра: „Ђурђевић, Петровић, Крушево, Книна, Рубач Поток, Дрстник, Говн, Заљуг и планину Добре Доле, а винограда два и трг Книнц; а у Зети половину Каменишта, и са људима. И потом додадох Виден и Беличишта с Горњим Вранићима до Градишта”.

Сва побројана насеља, укупно 12, изузев Каменице у Зети, налазила су се у северном делу данашње области Метохије, у средњовековној жупи Хвостно. Села се међусобно граниче и груписана су око доњег тока реке Клине и Белог Дрима, а леже око 20 до 25 километара источније од Пећи. Насеља чине посебну манастирску организациону и привредну јединицу са седиштем у Крушеву, па се у изворима помињу као Крушевска метохија манастира Хиландара. На њеном челу налазио се „иконом”, па је тако због манастирских послова долазио кнезу Лазару „Тома иконом крушевски”.

Крушевска метохија је постепено попуњавана и проширивана новим поседима. Краљ Владислав (1234 – 1243) покљонио је Горње Враниће, а краљ Урош I (1243 – 1276) село Долац, југоисточно од Крушева, насеље Петрч, југозападно од Крушева. Краљ је даровао место Захаћ на Пећкој Бистрици изван међа Крушевске метохије и село Штупељ више Пећи, док је краљ Милутин потчинио село Несковац на обалама Белог Дрима.

Око трга Книнца избили су касније сукоби јер су га мештани премештали на неко друго место. Трг је можда био најпре у Книни (Клини), да би се за време Турака усталио у селу Долцу.

У последњој четвртини XIII века почело је оснивање треће или Призренске метохије манастира Хиландара. Поседи метохије нису груписани, већ су разбацани југоисточно и југозападно од Призрена. Међу новим хиландарским поседима помиње се црква Св. Димитрија у Призрену, са њивама, виноградима и потчињеним људима и село Локвица, југоисточно од града. Недалеко од Локвице налазио се и планински пашњак Често Камене.

Краљ Драгутин је покљонио Хиландару и један виноград у селу Билуши, југозападно од Призрена. Потчињена су још четири насеља: Битуљ, Ослице, Мсково и Зборско, али је њихов положај непознат. Ова омања метохија повећана је за време краља Милутина. Тада је Хиландару потчињен манастир Св. Димитрија у Билуши, село Билуша и село Живићане у близини Локвице.

До повећања манастирских поседа дошло је и за време Стефана Дечанског. Краљ је потчинио Хиландару цркву Св. Богородице „иза града”, можда и цркву Св. Власија у Призрену, са њивама, виноградима и млиновима, као и село Плави „на Брезном”, око 15 километара југозападно од Призрена. На тај начин заокружена је Призренска метохија манастира Хиландара која је имала четири села, три цркве, један манастир, неколико винограда и њива и један планински пашњак. Пословима Призренске метохије управљао је „владалац црквени”, свакако „старац” или „иконом”.

За време краља и цара Стефана Душана основане су још три хиландарске метохије, али је њихово организовање текло постепено. Када је краљ Душан постао ктитор манастира Св. Николе у Добрушци (1332 – 1334) и покљонио му је следећа села: Добрушта, Жури, Врбница и Војевићи, па је овај манастир са свим поседима потчинио Хиландару.

Две деценије касније, цар Стефан Душан придодао је и села: Горожуи, Милишта и Плато. Сва су села груписана у једном крају, на левој и десној обали Белог Дрима, при уласку у Албанију, па се с разлогом може говорити о Добруштанској метохији манастира Хиландара, око 12 до 17 километара југозападно од Призрена. Метохији је припадао планински пашњак (забел) Коритник, два винограда у Призренској жупи, 50 мерица соли од Светог Срђа и друга добра. Свих седам села и наведена добра стављају се „под управу хиландарску као Крушево и Хоча и остале метохије хиландарске”. Наведени цитат потврђује да је четврта или Добруштанска метохија заиста постојала.

Шета по реду хиландарска метохија имала је седиште у манастиру Св. Петра Коришког, а њено оснивање је започето 1343. године. Тада је Стефан Душан нову цркву, посвећену такође Св. Петру у Корици, одабрао за привремено седиште игумана и монашке заједнице манастира Св. Арханђела код Призрена, чија је градња започета.

Пошто су и манастир и „нова” црква припадале Хиландару, српски владар је био дужан да надокнади све што је одузео светогорском манастиру. Надокнада је била знатно већа од вредности „нове” цркве. Хиландару је тада исплаћено 1.050 перпера у новцу, а покљонени су му и заселак Скоробиште и село

Плањани у Средској, југоисточно од Призрена. Надокнада је вршена и на другој страни, око 26 километара југозападно од Призрена у близини албаносрпске границе, где су дарована три насеља: Сиштевац, Чрнељева и заселак Орашак.

Метохији Св. Петра Коришког припало је и једно село повиче Жуле Сиринић, по имену Селце (данас Севце) које је покљонио Душанов властелин Топоје. На тај начин, метохија је стекла шест насеља, од тога четири села и два заселка. Поменути насеља не граниче се међусобно, што није случај са манастирским пашњацима или „планинама“ које су се настављале једна на другу, између села Корише и Сиринићке жуле.

Селу Кориши и заселку Скоробиншта најближа је била планина Ржана, а потом следе Локвица и Панратишта. Источније, између врхова Острвице и Ошљака простира се планина Коприван. Изгледа да су и Острвица и Ошњак посебне планине. Узимајући у обзир ове чињенице, може се констатовати да је хиландарској Метохији Св. Петра Коришког припадало најмање четири планине, а можда и свих шест. Хиландар је од ових планинских пашњака имао велику корист, јер их је могао издавати заинтересованим сточарима уз одређену надокнаду, а на њима су могле да пасу и манастирске овце.

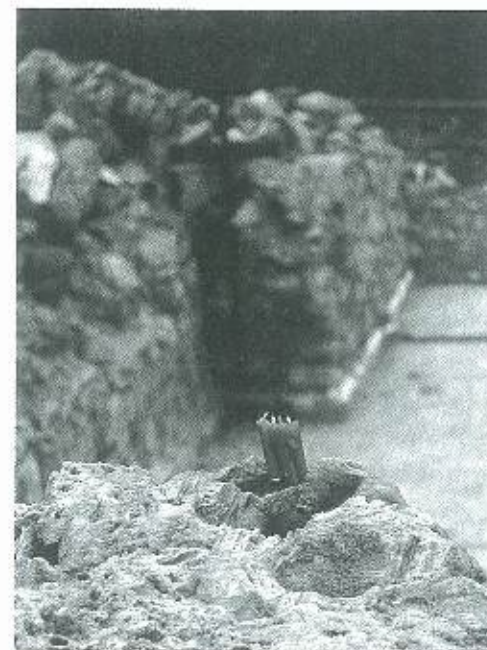
За време цара Душана велика Крушевска метохија попуњена је новим земљопоседима, као што су заселак Страниш крај Гребника, село Грабовница при ушћу Пећке Бистрице у Бели Дрим, а мало северније и Ново Село.

У овом крају и уз границу Крушевске метохије, Хиландарски поседи увећани су на посредан начин. Када су цар Душан и царица Јелена посетили Хиландар и Кареју 1348. године, царица је пожелела да постане „други“ ктитор цркве или келије Св. Саве Освећеног у Кареји. Испуњавајући жељу своје супруге да буде ктитор, цар Душан је даровао келији Св. Саве село Косориће у Хвостну са засеоцима: Дненоње, Дољани, Чешково и Челопеци.

Село Косорићи је око 11 километара југозападно од Крушева, а у његовој околини су и поменути засеоци. Пословима ове мале Косорићке метохије требало је да управља „старац“ келије Св. Саве у Кареји, што није било једноставно, па се у издатој хрисовуљи саопштава да су права и обавезе потчињеног становништва у побројаним насељима иста као и у Крушевској

метохији, што упућује на закључак да је између Крушевске и Косорићке метохије постојала добра сарадња.

Велика Крушевска метохија проширена је последњи пут у правцу севера и североистока, када је кнез Лазар потчинио Хиландару село Јелшаницу Ђурђа Ненишића са засеоцима Толаповина, Ђурђевић и Ресник, као и Јелшаницу тепчије



Остаци цркве у манастиру Звиздал

Градислава, са засеоцима Грабац, Гриви, Шикоње, Ошљак, Звиздал и Слатина. Укупно два села и девет заселака, односно 11 насеља.

Данас постоје Горња и Доња Јошаница, око 7 километара североисточно од Крушева. На том простору налазиле су се поменути Јелшанице, а у њиховој околини засеоци. Од средњовековних заселака одржали су се до најновијег времена Ђурђевић (В. Ђурђевић), Ресник (и Стари Ресник) и Грабац, а у микротопонимији називи Ошљак и Шикоње. Кнез Лазар није одузео српској властели поменути Јелшанице, јер се поуздано зна да су Ђурађ Ненишић и тепчија Градислав били савременици

Стефана Душана. Они су једно и друго село држали, по свој прилици, у процију која после смрти процијара прелази у руке владара и државе.

Од самог почетка XIII па до краја XIV века у оквирима Крушевске метохије нашло се 12 села која је Хиландару потчинио Стефан Немањић, два села је дао краљ Урош I и још два, изван и у суседству метохије, три села је даровао цар Душан, једно село краљ Милутин, док је кнез Лазар даровао 11 насеља. Ако се овоме придодају и пет насеља у Косорићкој метохији, онда је Крушевска метохија обухватала 34 насеља и два села у суседству. Укупно 36 средњовековних насеља и један катун Влаха (Петрчани).

На целој територији данашње области Метохија, поред ових 36 насеља, било је још 19 села у Хотачкој метохији, седам села у Добруштанској метохији, шест насеља у Метохији Св. Петра Коришког и четири села у Призренској метохији. Укупно 72 насеља, три влашка катунa, најмање пет цркава, четири манастира и разна друга добра.

У XIV веку манастир Хиландар почео је да добија села и на Косову. Синови севастократора Бранка Младеновића, Роман, Гргур и Вук Бранковић, даровали су Хиландару један део своје баштине у Дреници, а на првом месту манастир Св. Арханђела у Трстенику, село Трстеник, Бежаниће, Тушиље и заселак Худинце.

Насеља су била од раније потчињена манастиру Св. Арханђела и налазе се у Дреници, па се може говорити о хиландарској метохији Св. Арханђела у Дреници која је основана 1365. године и потврђена од цара Уроша. Нешто касније, Вук Бранковић је придодао у непосредном суседству Трстеника још четири насеља: Бањицу, Врбовац, Штучинце и Мучиваре. Од ових осам села нису се одржала само два: Худинци и Мучиваре, тридесетак километара западно од Приштине.

Вук Бранковић, као обласни господар, потчинио је Хиландару Горњу и Доњу Гадимљу, југоисточно од Липљана. У самом Липљану и околини, хиландарски пирг у Хрусији добио је од цара Душана цркву Св. Богородице са свим имањима и оближње село Словиње, а нешто касније и село Коњухе. Пиргу је припадало неколико изолованих „ступова“ на северу данашње Метохије, изгледа и село Суво Грло, а затим села Смира и Ливоча у подручју

Гвилана, односно у средњовековној жупи Горња Морава, док је непосредно под Хиландаром било село Пониша (данашњи Понеп).

Свим селима у околини Липљана и имовином у Липљану управљао је „иконом“ кога је слао пирг у Хрусији, па се слободно може рећи да је постојала и Липљанска метохија. На челу ове метохије, почетком XV века, налазио се „Никодим иконом липљански“, а потчињени земљорадници по селима били су дужни да извршавају своје обавезе „по закону Светога Саве“, чија је садржина позната.

Од средине XIV века, па у наредних осам деценија, с прекидима, Хиландар је добијао највеће приходе у Новом Брду или у Новобрдској метохији. Када је цар Душан са породицом посетио Свету Гору 1348. године, обавезао се да ће давати Хиландару „десетак“ од стоке, чија је вредност процењена на 4.000 крстатих перпера. Процењену суму требало је редовно исплаћивати у Новом Брду, сваке године на Турфевдан и то у сребру. Ова количина српског новца одговара суми од 3.000 млетачких перпера, што исказано у злату вреди тачно 1.500 дуката.

Цар Душан је истом приликом уступио Хиландару и „соће“, основни порез од сеоских домаћинстава који се убирао у хиландарским метохијама, чија је вредност процењена на 2.000 перпера. Знатан део тог пореза убиран је по манастирским селима на Косову и Метохији. После распада Душановог царства обустављена је исплата преузетих обавеза, али је кнез Лазар наредио да се Хиландару исплаћује годишње 100 литара сребра од новобрдске царине. Ову обавезу касније је на себе преузео деспот Стефан Лазаревић. Количина од 100 новобрдских литара (либара или фунти) сребра вредела је у то доба око 800 дуката. Кнежева и деспотова обавеза била је осетно мања од цареве, али су и њихове државе биле знатно мање од Душановог царства.

Када је деспот Стефан Лазаревић постао једини ктитор Хиландара (1406), његова дарежљивост није била ограничена само на давање 100 литара сребра, већ је нешто касније потчинио девет села у околини Новог Брда. Била су то насеља: Црешња, Копинце, Зацрквљане, Штирци, Рухотинци, Модра Глава, Кријева, Милојевци и Глоговица. Услед честих турских

постојења новобрдске околине, до данас су се одржали: Криљева, Модра Глава и Глоговица.

Хиландар је имао мањи број села на Косову у поређењу са територијом данашње Метохије, али не тако мало како изгледа. На Косову су Хиландару и његовом Циргу била потчињена укупно 24 сеоска насеља, а на територији данашње Метохије 72 насеља. Манастир Хиландар имао је на Косову и Метохији укупно 96 сеоских насеља, три влашка катуна, шест цркава, пет манастира, четири велика пашњака у нижим пределима, 11 планинских пашњака, осам великих винограда, већи број пчслињака и разна друга добра. Сви побројани земљопоседи представљали су личну и модалну својину Немањића, обласних господара и српске властеле на Косову и Метохији која је дарована Хиландару од XII до XV века.

Милош Благојевић

ПРИКАЗИ

ПРОМОЦИЈА КЊИГЕ „ЦРВЕНО СУНЦЕ У ЗЕНИТУ“¹

АУТОРА ДОБРИВОЈА БОБАНА ТОМИЋА

Г. Богдановић – Ци

Велико ми је задовољство што после је дужег времена поново са нама у Удружењу књижевника Србије Његова преосвећеност владика Рашко-призренски Артемије. Преосвећени, добродошли у своје Удружење. Често смо Вас посећивали у Призрену за оних добрих времена кад смо могли доћи до Вас. Сада Ви своје обавезе заштите Косова и Метохије и српске духовности диљем земаљског шара браните. Надамо се да ћемо успети да одржимо и српско биће на Косову и Метохији и српску духовност, и у то име да почнемо на мало необичан начин. Да не говоримо одмах

¹ Текст представља транскрипт излагања изречених на промоцији књиге Добривоја Томића: „Црвено сунце у зениту“, одржаној 12. децембра 2005. у 12. часова, у сали Удружења књижевника Србије. О књизи су говорили Његово Преосвештенство Епископ рашко-призренски г. Артемије, историчар Веселин Ђуретић, публициста Предраг Драгић – Кијук и Аутор. Водитељ промоције био је г. Богдановић – Ци. Речи учесника као и неколико цитата из књиге, најбоље ће сведочити о самој књизи и њеној вредности за данашње време.

ко ће још говорити, него да прочитамо из књиге Добривоја Бобана Томића „Црвено сунце у зениту“, издавач је Удружење књижевника, управо један део о тој великој православној духовности, „Света Гора на удару модерне цивилизације“, па ћемо онда делове ове књиге разлиставати.

„Свету Гору и све манастире посећују разни људи из разних крајева света, различите верске припадности и убеђења. Једном приликом седео сам после вечере у пријемној просторији конака манастира Хиландара где су били присутни неки посетиоци из Србије, али и протестантски и католички духовници, као и један Грк, монах из манастира Сименопетра. Поред духовних тема о којима смо расправљали разговарало се и о црквама, о верницима из разних крајева света и разних професија. Неко је рекао да је Света Гора посебно поднебље. Причали смо о лепотама манастира и иконографији која као молитвена азбука оплемењује столећима зидове, о манастирским библиотекама, као и природним лепотама које красе Свету Гору. У једном моменту католички духовник, који је учествовао у разговору, рекао је да је ово заиста прелепо место и јединствено на целом свету. Кад би Ватикан имао Свету Гору, од ње би направио највећу туристичку атракцију, при чему би се остварила и огромна материјална корист. Још нисам стигао све ово што сам чуо да средим у глави, кад се јавио онај Грк монах из Сименопетра. Е, зато што би се то десило да је Света Гора у рукама католичке цркве, Пресветла Богородица је определила да буде код нас православца, да не би дошло до туризма, већ да то буде и остане оно што јесте Света Гора, то јест духовна ризница. Скоро сви присутни су на те речи одобравајући климнули главом.“

Ето таквих делова, поред оних политичких, оних из великих проблема које је српски народ имао током више деценија и која се огледа кроз породицу Добривоја Бобана Томића, тај страшни лик комунизма који је рушио и уништавао индивидуалност и сваку породицу у Србији, има и оваквих делова, који су високи и атос ка небу, та основна духовност која је успела да сачува и појединца до сада и српски народ.

У разговору ће данас учествовати и доктор Веселин Ђуретић, као и Предраг Драгић Кијук, који је идејни творац и уредник едиције „Српска дијаспора“, и њему ћемо на крају дати реч. Ево,

преосвећени, знамо колико обавеза имамо, и ја Вас молим да нам се Ви први обратите. Изволите.

Епископ Артемије

Хвала. Помаже Бог свима. Велика је радост учествовати на оваквим скуповима и говорити о духовним вредностима, али и болно када морамо да говоримо о догађајима о којима говорим и ове књиге овде пред нама. Сећам се, Александар Солжењџин у своме делу „Архицелат Гулаг“ на једном месту каже – он је провео осам година као становник тог Гулага, значи на тој робији, у Совјетском Савезу – да је сигурно било много оних који би то време описали и приказали боље од њега самога. Али нису имали ту срећу да преживе и да оно што знају и што су видели и доживели и опишу. А ето, Бог је, каже он, мене изабрао и продужио ми живот – јер је он и рак преболео на Архицелату Гулагу, исцелио се чудом Божјим – да ето у име оних који нису могли да кажу своју реч, да ја у њихово име то изнесем. Ја бих могао да кажем да је исто тако и Бог по милости својој и чудом својим нашега брата Добривоја Бобана Томића сачувао и провео кроз многобројне Сциле и Харибде емигрантског живота и на крају га вратио у његову отаџбину да би управо изнео на светло дана ово што је сабрао у последње три године и изнео у овој својој едицији у два тома „Црвено сунце у зениту“. Ово је књига која описује трагедију једне породице, породице Душана Томића, његовог страдања, у ствари, уморства, убиства, и страдања његове породице. Али зна, као што и сви знамо овде сабрали и они који пишу данас овде, цео наш народ зна да би оваквих књига могло да се напише и неколико стотина хиљада. Тачно онолико колико је жртава и било од црвеног терора после завршетка Другога светског рата. Да не говоримо о страдањима за време рата, него о ономе после рата. То су управо ова страдања о којима сведочи Бобан Томић.

Први том књиге је верно историјско приказивање терора који је нова власт, дошавши на бајонетима у Србију, вршила над неужним српским народом, над средњом класом, значи над оним људима који су нешто значили у Србији тадашњој, и пре тога. То је потресни догађај и ја нећу помињати никакве детаље. Свака страница, сваки наслов, сваки ред у овој књизи јесте заиста

једно болно подсећање, поготову за нас старије који смо то и посматрали својим очима, а многи можда и доживљавали на својој кожи.

Друга књига јесте више аутобиографија са једним мемоарским тоном, јер брат Бобан описује у другој књизи свој животни пут од изласка из Србије, из државе, тадашње, његов емигрантски пут до повратка у земљу, трагање за документима о страдању свога оца Душана Томића, и све шта га је на томе путу пратило и шта је доживео. Рекох да тај аутобиографски део има и мемоарско значење јер упоредо о своме путу, аутор ове књиге описује и многе друге личности са којима је на томе путу имао сусрет, контакт, додир и сазнање које је од тих личности сабирао и до којих је долазио. Морам да признам да неколико момената из ове друге књиге јесте и за мене потпуно ново откриће. Таквих је више момената, поменућу само неке. То је, пре свега, стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године. Мислио сам, и многи су вероватно мислили, да је то била жеља нашега тадашњег престолонаследника, краља потоњег Александра, из жеље да има велику државу. Ова књига открива да је позадина стварања такве државе нешто сасвим друго. Открива да је то био план западних сила Британске и Француске, које су вршиле притисак као савезници на краља Петра I Ујединитеља и на престолонаследника Александра да потпишу уговор у Паризу о стварању заједничке државе Јужних Словена. Дакле још тада је уништавана Србија од стране савезника. Србија која је у Првом светском рату достигла врхунац свога међународног угледа тога момента је извршила самоубиство. Престала је да постоји. Све што је након тога дошло, и Други светски рат и ови ратови у задњих петнаест година, последица су тога потписа. Али не, дакле, да је то била жеља њихова, него су били приморани.

Други један моменат јесте, случај спискова који су чувани у Женеви о геноциду над српским народом извршенога од усташа у Другом светском рату, о тих 750.000 имена који су на списковима били, а која је баба Елен Бел својим очима гледала и чувала док је била на том месту, и која је верно то препосила у разговору са Бобаном Томићем. И има таквих момената много, као што је и питање стања на Светој Гори и онда овде у земљи, сусрет са

многим и духовницима и другим људима, тако да је ова друга књига и мемоарска књига и аутобиографија. Тако сам доживео и окарактерисао ту књигу. У сваком случају, труд који је господин Томић уложио на сабирању података за ову књигу, љубав коју је уградио у њу, љубав пре свега према својим родитељима, према покојном оцу Душану и мајци Радмили, јесте нешто што баца сасвим нову светлост на нашу историју у последњих 60 година. Оваквих књига, као што сам рекао, могло би се написати стотине хиљада, али је довољна и ова да објасни, и осветли, и оправда, и рехабилитује све те недужне жртве нашега народа. Ја бих толико. Хвала.

Богдановић - Ци

Ја молим др Веселина Ђуретића да узме реч. Он нам је рекао да се управо вратио из Москве, па има ли тамо неких подршки српском народу које су традиционално постојале. Изволите.

Веселин Ђуретић

Преосвећени Владико. Госпође и господо. Ономе што је рекао Преосвећени ја не могу ништа додати, па ћу покушати да поводом ове књиге сагледам историјски оквир догађаја који показује неку плановитост. Показује да, као што би Његош рекао, и сви ови неки беспореди по поретку неке следеју. Оно што се дешавало српском народу током читавог 20. века је феномен своје врсте и може бити упоређен само са оним што се дешавало Русима. Сама методологија уклањања, не само ствари него и потенцијалних противника, не памти се у нашој српској историји у свим српским земљама. Убијани су директни противници у ратним окршајима, у окршајима личности или група, али потенцијални противници нису уништавани. У овом случају они се уништавају у име некакве више идеје, која плива над постојећим традиционалним структурама, која се зове комунизам или социјализам.

У име те идеје по Херцеговини пуне јаме потенцијалним непријатељима. У име те идеје по Црној Гори стварају „најсја гробља“. У име те идеје по Србији тајно убијају људе. Пилају људска тела. Прогањају не само одрасле него сатиру читаве породице. Ствара се једна завереничка атмосфера, атмосфера страха, која омогућава онима који имају само један циљ, а то је

пекаква имагинарна револуција, због које су оправдана сва средства, која њима омогућава да те људе, традиционалне људе, духовне људе претварају у бесловесну, испрепадану масу. Убијају се, дакле, с једне стране политички потенцијални противници, али с друге стране се убијају окоснице духовности и моралности. И то је карактеристично за српске земље и за Русију. У српским земљама током читавог Другог светског рата страдају свештеници, владики, исто тако без разлога. На другој страни код католика нема тога.

Неко упоређује оно што се дешавало у завршници, у Широком Бријегу, а тамо се ради о групама људи које су директно експлоатисале у покољима Срба, које руководе логорима, које руководе стрељачким стројевима, које убијају децу. Дакле, то је неупоредиво. У Русији за време патријарха Тихона који се одупро болшевицима убијено је неколико десетина хиљада свештеника. Дакле, иста, апсолутно иста методологија. Циљ је обезглавити народ. Циљ је од тог народа који је аутентичан, на Балкану се обично говори сада у тим великим пројектима Бжежинског, Рокфелера и других, да је окосница Балкана српски народ, и да ту окосницу треба уништити, разводнити, да би Балкан постао бесловесна маса која ће на одређени начин бити прирепак Европске уније.

Већ тада се види тај план да се обезглави, да се скине горњи слој и да његово место заузме лумпен-пролетер и лумпен-сељак. Тај лумпен-пролетер и лумпен-сељак делују у име некаквог имагинарног интернационализма, пева песме о једној земљи „од Јадрана до Јапана“, а у име њега уз употребу те совјетије делује незнапац Јосип Броз, кога они доживљавају као персонификацију те Русије и који обавља потпуно супротне планове од идеологије у чије име се заклиње. Он у име интернационалистичке идеологије између два светска рата, додуше то наслеђује од претходника, разбија интернационалистичку Југославију. Јер Југославија је интегрална творевина интернационалистичког карактера. Дакле, она је ближа том тзв. комунистичком интернационализму него што је оно што се справља у кухињама Коминтерне и тих тајних компартијских ћелија по свим српским земљама. Ближа је дакле интернационализму. Између два светска рата ствара се тај сепаратистички слој у функцији борбе против Срба. Ја бих могао

дуго о томе да говорим, али овом приликом само ћу то назначити.

Током Другог светског рата у име интернационализма, тај незнапац Јосип Броз Србима подмеће великохрватски концепт на АВНОЈ-у. А ми као пачићи педесет година аплаудирамо АВНОЈ-у. Погледајте и упоредите оно што је на АВНОЈ-у усвојено иза леђа народа, са оним што се кувало у кухињама франковаца, усташа по Хрватској или оно што је кувао Ватикан преко загребачког Каптола. Апсолутно исто. Извршене су само неке мале модификације. Наставља се дакле исти концепт. После Другог светског рата, уз употребу тог српског лумпен-пролетера и лумпен-сељака, уводи се један тоталитарни режим који тог сељака, не честитог сељака, већ лумпен-сељака и лумпен-пролетера, претвара у неку нову класу, која одлучује о судбини српског народа. Сведоци смо свега тога. Сваки глас супротан том моделу дочекиван је на нож. Ја сам један од немалог броја оних, кад је кренула она хајка на мене која је трајала месецима или чак и годину и по дана. А зашто? Не због рехабилитације четника, него сам им разбио симетрију на којој је почивала Југославија, као творевина помоћу које је требало до краја неутрализовати Србију и уништити Србију. То је њима била главна преокупација.

Дакле, ради се о једној необичној методологији која у књизи Бобана Томића има конкретан израз у односу према једном честитом човеку. Таквих честитих људи, као што је рекао Владика, било је стотине хиљада. Они су убијани као потенцијални непријатељи. Чим лумпен-пролетера и лумпен-сељака избаците на површину, он је гладан, никада га не можете заситити. Њега мамаи не више идеологија него благоутробије. И тај покојни Душан Томић је жртва благоутробних типова који делују у име некакве идеологије. Таквих је много.

Пошто ме је Ци прозвао, ја сам управо дошао из Русије и рећи ћу вам нешто што је можда карактеристично и за ову књигу. Ја сам имао једно слово које је било као главно на вечери српске културе. Претпоставка је да је ту било више стотина људи. Ја сам Русији поднео рачуне за све што се дешавало током 20. века, али сам правио и паралеле између руске и српске ситуације. Нарочито са акцентом на оно што се збива на Косову и Метохији. Рекао сам да су они објективно одговорни за све то, зато што је помоћу њих

убачена та идеолошка фикција коју су Срби следили због тога што су веровали у мајку Русију, а мајка Русија је била у рукама сатане. И онда сам их замолио да нас извуку из ситуације у коју смо упали, да не слушају наше несрећне предводнике који нису ни свесни да говоре у име полуокупиране земље и полупоробљеног народа. Рекао сам, они који тога нису свесни, они нису Срби. Прави Србин мора бити свестан да се данас не решава само косовско-метохијско него српско питање у целини. Ја сам отворио тај оквир и написао сам чак и један опширан елаборат, који још увек не смем објавити у овим нашим новинама, који је аптитеза овоме што је на јавној сцени.

Ми не можемо добити битку на Косову и Метохији ако зауставимо све што се около дешавало, ако не сагледамо српско питање у целини. Ми треба свету да објаснимо да није у питању само Косово и Метохија, него је на дневном реду српско питање. Правио сам наравно паралеле Косово и Метохија – Република Српска Крајина – Република Српска, а ови наши несретници апсолутно су све избрисали, и сад су се концентрисали око једног острва које се зове Косово и Метохија, које је центар наше духовности и државности. Ми ћемо ту вероватно дати битку, али ће је они припремити, они је већ припремају у стварању малодушничке атмосфере која већ доминира нашим мозговима. Онда се десило нешто необично. Сала се подигла на поге. Рекли су ми: „Ви морате да посетите Владимира Владимировича Путина“. Ја сам рекао да се ради о Косову и Метохији, а онда је једна дама рекла: „Молим Вас да будете у пратњи владике Артемија, који ће да сведочи о Косову и Метохији, а Ви ћете као научник у ширем контексту сагледати шта се дешава“. Са задовољством сам то прихватио и рекао да ако Владимир Владимирович позове мене ја ћу то пренети владика Артемију и то му овде јавно преносим. Сутрадан је дошла делегација Думе и позвала ме да браним тај став пред Думом.

По, вратимо се ми на тему. Ова књига је повод за различите облике казивања. Ми морамо, када се ради о Косову и Метохији, да сагледамо нашу ситуацију у целини, да ово што се нама дешавало покажемо као континуитет једне завереничке политике и да ставимо до знања свету да још није извршен дисконтинуитет у односу на претходно стање. Није га извршио Милошевић,

несрећник, који је упропастио западне српске земље уместо да браци српство на његовим правим границама. Он је упропастио све. А ни ови који се боре против њега нису направили дисконтинуитет. Дисконтинуитет мора да оцени целокупни претходни период српске историје као једну завереничку ситуацију која се расплиће у ранама пред нашим очима. Косовско-метохијска рана је велика и непроболна рана. Ако хоћемо да се организујемо, морамо свету да ставимо до знања да смо ми жртве велике завере. Бобан Томић је дао повода за овакво казивање и ја му честитам на овој књизи.

Фрагмент из књиге (чита господин Богдановић – ЦИ):

„Совјетска армија је преко Дунава ушла у Србију. Око 10. октобра 1944. црвеноармејци стижу у Параћин. Са помешаним осећањем радости и страха народ их дочекује гостопримљиво, поздрављајући крај окупације. Два дана после доласка Совјета, из правца Бољевца стижу и партизани, без славе и усхићења. Они одмах успостављају револуционарну власт, запоседајући државне установе и почињу са хапшењима виђенијих грађана, трговаца, кафеџија, службеника, свештеника и сваког сумњивог лица. Хапшења се врше углавном по списковима које је саставила партијска ћелија још 1941, а сада то само допуњава. Егзекуције је вршила стрељачка чета ОЗНЕ и КИОЈ-а. Убијања и стрељања су вршена ноћу, а жртве су бацане и затрпаване у масовним гробницама, углавном на периферији града. После сваке егзекуције ујутру би на згради ОЗНЕ освануо списак убијених људи. Тада би се пред зградом одигравале ужасне, жалосне, неизрециве сцене и неконтролисана реаговања родбине, која би још тог јутра на списку жртава нашла име свог оца, сина, деде, сестре, брата, кума... Призор болан, неописив, стравичан и убитачан. Жене се разбрађују, чупају косу и пуптају непојмљиве крике бола. Врисак и јаук разлежу се улицом.“

Господин Богдановић

Српска либерална странка, овде имамо и учесника једног поступка - да подсетим на то, повела је поступак да се укине пресуда великом историчару, академику, професору Слободану Јовановићу, председнику Владе Краљевине Југославије у

избеглиштву. Онда је Удружење ушло у ту иницијативу и подсетило:

„Подсећамо да Удружење књижевника Србије преко две деценије у континуитету води борбу за истицу о прогоњима и стезкуцијама које су се догодиле над српским интелектуалцима и писцима. Године 1992. поставили смо спомен-таблу у Удружењу књижевника Србије са 27 имена страдалих књижевника током грађанског рата 1942–1945. године или непосредно после тога. На овој спомен-табли налазе се и имена Николе Бартуловића, Григорија Божовића, Драгисе Васића, Светислава Стефановића, па је сасвим разумљиво да подржавамо акцију за укидање пресуде академику Слободану Јовановићу. Увек смо истицали да је дело Слободана Јовановића незаобилазно у корпусу наше културне баштине, и да је овом идеолошком пресудом нашета немерљива штета генерацијама које су биле онемогућене да га упознају“.

Кад будете излазили, поново погледајте ту таблу која се налази овде. И због те табле, и због тога што је Удружење књижевника све време било уз српски народ, уз Српску Православну Цркву и слушало оно што Српска Православна Црква има да каже, био је велики покушај да се уништи Удружење књижевника Србије и тај покушај још увек траје.

Предраг Драгић Кијук

Када је белетристика у питању, уобичајен је став или мишљење књижевника-историчара да постоје важне књиге. Оне књиге које су остварене једним изузетно литерарним поступком јесу заправо књиге иза којих се у књижевности бележи да се до њих писало на један, а од њихове појаве на други начин. Такође постоје и добре књиге. Књиге које заузимају највиша места у историји сваке националне или светске књижевности, које су занимљиве по своме садржају и по начину обликовања. Књига господина Томића не припада у оквиру белетристике ниједној од ових подела. Она спада у оне ретке или можда најређе књиге, а то су корисне књиге у историји свакога народа и сваке националне историје и културе. То је корисна књига због тога што нам открива све оно што писмо знали или о чему писмо на најбољи начин размишљали. И рекао бих да уместо томова и томова историо-

графских дела ова књига много више говори о моралној анатомији комунизма у којој је био заробљен српски народ него све књиге које су исписали наши историчари. Зашто? Историја се превасходно бави догађајима. Она се не бави судбинама. Књига господина Томића утолико јесте белетристика јер се она бави и судбинама и догађајима. Предност ове књиге у жанровском смислу речи јесте да она припада белетристици, а не историографији.

Да ми живимо у једној озбиљној држави, као што не живимо, да не живимо у једној окупираној држави, као што живимо, и да наша ресорна министарства раде свој посао онако како то струка налаже, књига „Црвено сунце у зениту“ би свакако била, ја не видим ниједан разлог да то не буде, књига која би се налазила у обавезној лектури, без обзира да ли је у питању предмет из српске књижевности или историје. Ја знам, исто тако као и ви, као и сви они који су читали ову књигу, да она неће бити у лектирама за децу у нашим школама, али то ни у ком случају не умањује вредност и напор аутора да се бави, онако како се српски писци пишу бавили више од педесет година, искључиво и једино истином.

Најкраће речено, „Црвено сунце у зениту“ јесте књига истине, самим тим и књига о истини. Она говори о револуционарном терору, добро организованом, и о првом таласу револуционарног терора који се догодио од октобра 1944. године до децембра 1945. године. Дакле, у периоду од годину дана, у периоду до првих демократских избора, револуционарни терор је извршио своје и наплатио је главама жртава свој долазак на власт. Тај најранији период крволочног обрачуна са сопственим народом нико није са тако драмским набојем, са тачном опсервацијом свега што се догађало са доласком наводно ослободилаца, описао до данас, као човек који се никада пре тога није огледао нити у литератури, нити у било ком другом сродном роду књижевности или историографије. Зато ова сведочанства и јесу занимљива јер их неко пише из потребе, из унутрашње потребе, а не зато што је то његова професионална дужност.

Та књига истине је поражавајућа за историју српског народа. Она истовремено представља и онај жиг и ону најтамнију мрљу у историји једног покрета какав је био комунистички покрет, од кога се српски комунисти никада неће моћи да ослободе. Тај

срамни жиг је нешто са чиме ће комунистички покрет Србије бити забележен у сваком лексикону. Разуме се, лексикону политичког бешчашћа, у свакој енциклопедији, разуме се, енциклопедији бешчашћа, јер ваљда нико са толиком страшћу, са толиком мржњом, а господин Ђуретић је то малочас и нагласио, није извршио обрачун са својим народом на тако драстичан начин, зликовачки начин, као што су то, без једног јединог разлога, учинили комунисти над српским народом. Једна од тих трагедија која је задесила српски народ је и трагедија која се налази између страница прве и страница друге књиге Добривоја Томића. То је једна права породична сага, једна трагедија једне од хиљаде и хиљаде српских породица, које су страдавале у том првом револуционарном погрому и обрачуну, како су тада говорили, са класним непријатељем.

Оно што желим да овде посебно нагласим јесте да је тај обрачун дошао сасвим организовано. То није био стихички обрачун занесених револуционара, каквих је било током рата, када је, рецимо, Владо Шегрт убијао Србе по планинама Босне и Херцеговине и стрељао их као троцкисте, иако они, мученици, нису имали ниједан једини разред школе и никад у животу нису ни чули за Троцког. Или као што су то у Црној Гори из неког другог разлога чинили Иван Милутиновић и Моша Пијаде. Међутим, овде је реч о организованом терору. Дакле о терору власти која започиње један државни преокрет, један политички и идеолошки преокрет и која жели да се обрачуна са класним непријатељима или, евентуално, будућим неистомисленицима. Утолико је тај терор страшнији што су у том првом таласу државног терора страдали углавном, или можда сви до једног, потпуно невини људи. Међу тим страдалницима јесте и главни актер књиге „Црвено сунце у зениту“, отац господина Томића, један частан и вредан човек, трговац по занимању, представник праве средње класе, представник грађанске класе Србије, која је практично побијена у периоду до 1949. године. Та грађанска класа Србије више никада се није обновила и она је практично са револуционарним терором комунистичке партије дефинитивно нестала из историје српског народа. Све последице у којој се нашао српски народ јесу у ствари последице губитка те средње класе, која је била стуб, носилац патријархалног морала, хришћанске традиције и хриш-

ћанског погледа на свет у сваком погледу – породичном и државном. После тога су уследиле, до дана данашњег, све аномалије у свести српског народа и на плану индивидуалном, и на плану колективитета, и све оно што ће се догодити са српским народом и оно што се њему догађа данас, јесте потпуни губитак идентитета, који је он препознавао у својој средњој грађанској класи, која је ликвидирана захваљујући доласку комуниста на власт. И тако је српски народ изгубио свој идентитет и није га нашао до дана данашњег. Проблем губљења идентитета је проблем да српски народ у свим искушењима историјским, а било их је пуно, и сад је у једном таквом искушењу, није знао, и то је већ пословична истина, нити шта хоће, или, што је још много горе, није знао нити шта неће, када је у питању његов политички интерес.

Ова је књига у жанровском смислу врло добро писана, на њој би се могли учити професионални писци. Писана је једним лепим сажетим језиком. Господин Томић је више од пола века живео у иностранству као политички емигрант, али није изгубио то осећање језика које је понео у својој охристовљеној кући, у свом охристовљеном дому, и то дружење са језиком га је сачувало од свих разних ипсовација, а могао их је покупити у негативном смислу широм света, јер је живео и на европском и на америчком континенту. Остао је баш онакав какви су некада били српски модерни интелектуалци, који су завршавали студије по иностранству, враћали се у своју земљу, у своју отаџбину, и доносили из света само оно што је добро и што помаже просперитету њиховог народа. Кажем, у жанровском смислу, то је једна изузетно занимљива књига. Она је писана једним реским и сажетим стилем. Поглавља се смењују као кадрови у филму. То је књига која се чита на мах, књига која осваја читаоца, чак и онда када описује тако страшне догађаје као што су догађаји од децембра месеца 1944. када почињу масовна хапшења широм Србије. Она има чак, да кажем и то, иако знам да аутору до тога није стало, јер из тих порива ова књига није ни настала, има делова који су на нивоу изузетно занимљиво и добро остварене литерарне вредности. Опис психологије унесрећеног детета коме је отац заточен, коме забрањују да учествује на једној школској приредби, или опис једног страшног ишчекивања, тако добро, тако

драматуршки исцизелиран до краја, педантно изведен од тренутка привођења у Удбу и саслушања његовог и мајчиног, па све до тренутка када ће најзад сазнати да је сестра, односно кћерка, ипак жива и да је успела да измакне Удби, то су два права бриљантна дела у литерарном смислу речи у књизи господина Томића „Црвено сунце у зениту“.

Ова књига је, међутим, важна, рекао сам већ, пресудно због те моралне анатомије или анатомије неморала комунистичке партије и историје једног таквог покрета у којем је била заробљена српска нација, српски национ у целини, и у ствари из те моралне анатомије или неморалне анатомије или анатомије неморала једног идеолошког погледа на свет, произилази сваки неспоразум српског народа са самим собом и неспоразум са светом. То је можда и прилика да истакнем само два момента. Једно је пример интелектуалне моћи, интелектуалне премоћи, интелектуалне завођивости, ако хоћете, коју су многи од нас, пре свега, разуме се, моја генерација, имали оним ретким људима у историји комунистичког покрета који су чинили част сваком левом оријентисаном покрету. И данас постоје људи који у лево опредељеним покретима широм кугле земаљске чине част историји човечанства. Ми смо живели дуго година у илузији и заблуди да један од тих ретких часних људи који се нашао на страни антифашистичког покрета, на страни жеље да се социјалном револуцијом учини нешто много добро сопственом народу, дуго година смо веровали да једном таквом опредељењу животном и интелектуалном припада Коча Поповић. За будуће читаоце ове књиге, ја скрећем пажњу да то могу, јер ова књига то допушта, да читају књигу по поглављима, а не по редоследу. Врло поучно је и занимљиво то поглавље о том интелектуалном барду Комунистичке партије Србије, Кочи Поповићу, јер оно показује сасвим другачији лик њиховог интелектуалног узора, који се ама баш ни мало не разликује од свих осталих комунистичких сатрапа.

Други пример је пример хуманизма. Пример хуманистичког погледа на свет, који се углавном и с правом очекује ако не од филозофа, јер они никада не живе свој живот доследно према начелима за која се залажу, очекује од уметника. Једино се уметницима увек много више при овара на моралном плану него било којој другој врсти људи. Зато је врло поучно прочитати

поглавље у овој књизи о човеку, који је додуше спасао српске манастире када су се сви други залагали да се претворе у музеје, а богоми да се и добар део њих поруши, један од ретких људи који се залагао за очување изузетних вредности културног духа био је Моша Пијаде. Али тај хуманиста Моша Пијаде, или сликар Моша Пијаде, и он има своје друго лице, и оно се може открити у књизи „Црвено сунце у зениту“. У најбољнијем, можда најдраматичнијем тренутку у коме читалац затекне сам себе, јер ако све разуме а ништа не оправдава, када је у питању Моша Пијаде, читалац не жели ништа да оправда. И зато истичем потпуно свесно, користећи вашу пажњу, та два књижевна и политичка лика која доприносе драми породице Томић.

Изван ових структурних вредности ова књига ће бити посебно занимљива за историчаре и за етичаре. Иако јој то није био циљ, она износи толико занимљивих података на која ће будућа српска историја, ако уопште буде постојала српска историја и српски народ, морати да понуди праве вредносне одговоре. То су сведочанства о сасвим новом опису и ишчитавању догађања око народноослободилачког рата, о томе ко је заправо спасавао Јосипа Броза Тита у Дрвару, откривајући апсолутно до сада непознате податке, на исти начин откривајући апсолутно непознате податке, што само показује да се наука на српским научницима добро одмарала у доба комунизма. Ево књиге човека који није желео да створи нити белетристичко нити историографско дело, а која вам доноси апсолутно нове податке о Алисовој трагедији и његовом гробу.

На исти начин ова ће књига бити занимљива за све оне који се баве моралом јер она, макар и не желећи то, пореди судбину сличне деце, судбину других унесрећених породица у Европи са унесрећеним породицама овде. И не желећи то, ова књига пореди детињство шпр. кћерке великог не само немачког већ и европског злочинца Менгелеа. Како је његова породица била сачувана, како су савезници бринули да његова кћерка нема траума и доводили оца авионом да би могао да се среће са својом породицом итд. итд, за разлику од односа наших домаћих убица према деци њихових идеолошких непријатеља, и што је много важније, о бризи савезника према деци оних, са којима се обрачунавала комунистичка партија. Увек је све било различито. Увек су постојали

различити аршини и увек је у интересу тзв. савезника и оног другог дела света, који не припада православном погледу на свет, било врло важно, као и комунистима и атеистима, да се Срби уништавају, без обзира у које име и у чије име.

То је једна болна књига, али књига која долази у право време, у време могућег националног удружења у младом посткомунистичком периоду, нове младе српске демократије, и у том смислу то је баш једна лековита књига. Она је лековита и утолико што долази са извора потпуно непознатог и српској историографији и српској литератури, она долази са хришћанског извора. Ова је књига писана на начелима хришћанске етике, и све је у њој засновано на начелима хришћанске православне етике, и утолико то јесте изнад свега и пре свега, прва и једина, добра и стварна књига о оцу. Како је Владика нагласио, та љубав која извире из те књиге, та љубав према породици или према својој земљи, али та љубав према оцу, хришћанска православна љубав која их је сачувала од мржње, која их је сачувала да не полуде, која их је сачувала и помогла им да памте – јер без љубави се не може памтити. То је у ствари надначело које влада књигом „Црвено сунце у зениту“ од прве до последње странице. То надначело и та хришћанска љубав ће ваљда бити једини разлог да неко ко је политички емигрант, који је са својом породицом радио у великом броју држава света, који је имао не једну већ можда пет отаџбина – у Немачкој, Италији, Швајцарској, Грчкој, Америци, али та љубав му је помогла да иако је стицао нову домовину никада није изгубио, и зато јој се и вратио, никада није изгубио своју отаџбину.

Пре него што дам реч господину Томићу, да још направим једну малу дигресију. На табли коју сам малопре споменуо налази се Григорије Божовић, велики српски прозаиста између два рата. Григорије Божовић је писао предивне приче са Косова и Метохије, говорио о великим албанским породицама, о достојанству неких од тих Албанаца, о Турцима, о лепоти обичаја Албанаца. И онда је током Другог светског рата, за време италијанске окупације, покушао да штампа један број, да би сачувао дух српског народа на Косову и Метохији. После рата он је, сасвим разумљиво, дошао одмах у Београд да се стави на располагање српском народу и српској власти, како је мислио. Они су му

рекли: „Добро дошао. Где си одсо?“ Он је, наравно, дао своју адресу. После неколико дана покупљен је ноћу и одведен и стрељан. Ми нисмо имали и нисмо одгајали српску децу на тим причама о Албанцима и о људима са којима је могућ суживот. Нама је тај један великан укинут и када треба да разговарамо са Шиптарима о суживоту на Косову ми немамо те валере које је имао Григорије Божовић и о чему је он говорио. Како се нама наша јака карта, један велики Србин, одмах је укинут и убијен, да Срби не би имали тог свога великана на Косову и Метохији, који је знао да постоји могућност суживота са Шиптарима. И нама треба поново да крећемо у нове разговоре. Како Владика сада да разговара о опстанку и Дечана и свих осталих манастира у обилазњу, када ми немамо те, а протерани су нам сада и други писци са Косова и Метохије, и врло мало писаца је остало у овом тренутку на Косову и Метохији и мало становника на Косову и Метохији. Та убиства која су се догодила, види се да су била планска убиства. Јер нама су убијани великани који су нам били споне у моменту разговора са другим људима. И зато је, као што рекосмо, ова књига господина Томића невероватно лековита. Ми нећемо данас моћи много разговора да отварамо. То што смо рекли, започет је разговор о књизи и ја вас молим да је узмете када будете излазили. Ако сте у могућности и да је читате. Да је узмемо као и лековиту инјекцију, као ту љуту траву на љуту рану, како би наш народ рекао. Господине Томићу изволите.

Добри воје Томић

Хвала вам. Преосвећени драги Владико, хвала на труду и хвала на Вашем излагању, као и другој господи и овој кући што нас је овде примила. Хвала господину Ђуретићу на свим овим речима. Ја као аутор не бих могао много шта да додам ново, јер оволико доброг и оволико разноврсног што сте чули нисам ја у стању да прикажем, а писам ни дорастао овим саговорницима. Међутим, заиста само да потврдим – намера је била и остаје тражење истине. Ја још нисам дошао до потпуне истине о страдању оца, о страдању нас, његових најмилијих из фамилије. Ја сам још једини жив. Мајка је умрла, сестра је умрла и мој сапутник моја супруга, која је са мном делила све такође Божјом милостију преминула и упокојила се, тако да за истином

о страдању оца остаје ми још да се трудим, али надам се да истина једног дана ће се појавити и открити. То је на мени, како је и преосвећени Владика рекао, некое се то одреди и да. Ја сматрам да ми је дато да то урадим. Тако сам провео цео живот.

Многи су ме питали за податке који су унесени и који су заиста стварни. Ја нисам писао роман него хронику збивања и хронику једног периода који је непобитан и који не може као у роману да се дотерује и да се улепшава. Питали су ме да ли сам писао дневник. Свима отворено морам да кажем да дневник нисам водио, не на онај класични начин записивања у дневник и споменар, као кад смо били ђаци, то нисам радио. У мени је свакодневник записан, ваљда захваљујући јачини свих тих догађаја и утисака које је моја дечачка и младалачка душа прима-ла. Преосвећени Владика ми је, још раније, док смо се сретали ван зсмље, чувши неке ствари од мене, говорио: „Пиши то, записи то!“ И то сам и урадио. Када седнете и почнете да пишете, сећања навиру сама од себе и зато ја то зовем свакодневником. Ја могу сваког дана, пошто је то у мени толико јако присутно, да се сетим и сваког имена, правог имена. У књизи нема ни једног имена које је измишљено просто само због потреба романа. Ето то бих могао да кажем за књигу, а крај истине о страдању мог оца још не назирем. Остаје ми да се надам. Хвала вам што сте дошли. Хвала вам.

ХРОНИКА ЕПАРХИЈЕ

Хроника Епархије рашко-призренске за период 25. 10. 2005.
– 31. 12. 2005., биће објављена у следећем броју 53–54.

лична библиотека
Држ. Научн

Технички уредник:
Војислав Јовичић

Тираж: 1000 примерака

Часопис излази четири пута годишње.
Дозвољено је прештампавање чланака
уз обавезно цитирање.

Штампа:
Флеш, Земун



CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
271.222(497.11)

Свети Кнез Лазар / главни и одговорни уредник:
Војислав Јовичић. - Год. 13, бр. 4 (2005) -. - Призрен: Епархија
ришко-призренска и косовско-метохијска, 2005 - (Земун:
Флеш). - 25 cm

Четири пута годишње
ISSN 0354-3927
COBISS.SR ID 22568972